

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

İBNÜ'L-CEZERÎ
VE
“*ed-DÜRRETÜ'L-MUDİYYE*” ADLI ESERİ
Yüksek Lisans Tezi

KÜBRA TÜRKMEN

İSTANBUL, 2019

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

İBNÜ'L-CEZERÎ
VE
“*ed-DÜRRETÜ'L-MUDİYYE*” ADLI ESERİ
Yüksek Lisans Tezi

KÜBRA TÜRKMEN

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ KÂMİL YAŞAROĞLU

İSTANBUL - 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi KÜBRA TÜRKMEN'nin İBNÜ'L CEZERİ VE "ED-DÜRRETÜ'L MUDİYYE" ADLI ESERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 23.05.2019 tarih ve 2019-15/6 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 12.06.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Dr. Öğr. Üyesi M.KAMİL YAŞAROĞLU	
2. Jüri Üyesi Prof. Dr. MEHMET BOYNUKALIN	
3. Jüri Üyesi Prof. Dr. MEHMET EMİN MAŞALI	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Kübra Türkmen
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Kâmil Yaşaroğlu
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans Tezi – Mayıs 2019
Anahtar Kelimeler	: İbnü'l-Cezerî, Kıraat, Kıraat-ı Selâs, Rivayet, Tarîk, ed-Dürretü'l-Mudiyye

ÖZET

İBNÜ'L-CEZERÎ VE “*ed-DÜRRETÜ'L-MUDIYYE*” ADLI ESERİ

Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî'nin hayatını ve “ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Kırâati's-Selâsi'l-Mütemmimeli'l-Aşr” adlı eserini konu edinen bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı ve kapsamına yer verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, hocaları, talebeleri, eserleri ve ilmi şahsiyetinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde eserin genel olarak tanıtımından sonra kıraat ilmindeki önemi ve bu ilme katkıları ile eserin ihtiva ettiği üç kıraatin mütevatirliği meselesi ele alınmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin muhteva itibarıyla benzerlik gösterdiği başka bir te'lîfi olan Tahbîru't-Teysîr isimli eseri ile karşılaştırılmış ve Dürre'nin tahkîk ve şerh çalışmalarından bahsedilmiştir.

Son bölümde ise eserin metodu incelenmiştir. Üç kıraatin Şâtibiyye ve Tayyibe tarîklerinden ayrılıp münferit kaldığı durumlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Son olarak kıraatlerin indirac tarîkiyle okunuşları ve üç kıraatin cem örneklerine yer verilip, İbnü'l-Cezerî'nin üç kıraatteki isnad zinciri belirtilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Kübra Türkmen
Field	: Temel İslam Bilimleri
Programme	: Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî
Supervisor	: Dr. Kâmil Yaşaroğlu
Degree Awarded and Date	: Master - May 2019
Keywords	: Ibn al-Jazari, Recitation of the Qur'an, The Three Styles (al-Qira'at al-Salas), Narration, Way, al Durra al Mudia

ABSTRACT

IBN AL JAZARI AND HIS WORK “AL DURRA AL MUDIA”

This study on the life of Mohammad b. Mohammad b. Mohammad b. Ali b. Yusuf Ibn al Jazari and his work “al-Durra al-Mudia Fi al-Qira'at al-Salas” consists of introduction and three main chapters.

In the introduction, the aim and scope of the research is available. In the first chapter of the study, the life of Ibn al Jazari, his educators, students, works and his scientific personality were mentioned.

In the second chapter, after the general introduction of the work, the importance of this study in the Qira'at and its contributions to the Qira'at and the three Qira'at's tawatur issue were discussed. Durra was compared with the Tahber at-Tayser which belongs to Ibn al Jazari due to similarities of the content in the two books. Durra's critical editions and commentaries were mentioned.

In the last chapter, the method of the work was examined. Situations of the three Qira'at which differentiate from Shatibia and Tayyiba schools have been elaborated in detail. Finally, reciting of the Qira'at with the method of indiraj, exemplifying of the al-Qira'at al-Salas and isnad sequences in al-Qira'at al-Salas of Ibn al Jazari were analysed.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
GENEL BİLGİLER.....	ii
GENERAL KNOWLEDGE.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	1
II. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ KIRAAT İSTILAHLARI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L-CEZERİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

I. HAYATI.....	5
A. <i>İsmi, Nesebi ve Doğumu</i>	5
B. <i>Tahsil ve Tadrîs Hayatı</i>	6
C. <i>Hocaları</i>	12
D. <i>Talebeleri</i>	15
E. <i>Vefatı</i>	16
II. ESERLERİ	17
A. <i>Kiraat</i>	17
B. <i>Hadis</i>	19
C. <i>Siyer-i Nebî</i>	20
D. <i>İslam Tarihi, Tabakât ve Teracîm</i>	20

E. Diğer Eserleri.....	20
III. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

“ED-DÜRRETÜ’L-MUDİYYE”NİN TANITIMI

I. GENEL OLARAK.....	23
A. Adı ve İbnü’l-Cezerî’ye Aidiyeti	23
B. Muhtevası.....	24
C. Te’lîfi	30
II. İBNÜ’L-CEZERÎ’YE GÖRE KIRAAT-İ SELÂS VE BUNLARIN TEVATÜRÜ MESELESİ	32
III. ESERİN KIRAAT İLMİNDEKİ ÖNEMİ	34
IV. DÜRRE VE TAHBİR	35
A. Dürre ile Tahbîr’in Karşılaştırılması	35
B. Te’lîflerindeki Öncelik Sonralık Meselesi.....	36
V. TAHKİK VE ŞERHLERİ.....	38
A. Tahkîkleri.....	38
B. Şerhleri	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ED-DÜRRETÜ’L-MUDİYYE”NİN METOT VE MUHTEVA ANALİZİ

I. METODU.....	41
A. Eserde Kullanılan Rumuzlar.....	51
B. Usûl Konularını Ele Alış Şekilleri Ve Örnekleri.....	53
C. Fersû’l-Hurûf Konularını Ele Alış Şekilleri Ve Örnekleri.....	57
II. DÜRRE’NİN TAYYİBE VE ŞÂTİBİYYE TARİKLERİ ÜZERİNE ZİYADESİ	60
A. Tayyibe Tarîki Üzerine Ziyâdesi.....	61
B. Şâtibiyye Tarîki Üzerine Ziyâdesi	64
III. KIRAATLERİN CEM’İ VE CEM’DE KIRAAT-İ SELÂS ÖRNEKLERİ	93
A. Cem’ bi’l-Harf.....	95
B. Cem’ bi’l-Vakf.....	95
C. Cem’u’t-Terkib	96
D. Cem’ bi’l-Âye.....	96
E. Cem’u’t-Tenâsub	97
F. Cem’u’l-Mâhir.....	97
IV. DÜRRE’DE ELE ALINAN KIRAATLERİN SENEDLERİ.....	99

SONUÇ	106
KAYNAKÇA.....	108

TABLO LİSTESİ

TABLO 1 : Şâtıbiyye Tarîkindeki Rumuzlar.....	42
TABLO 2 : Şâtıbiyye'deki Mukayyed Vecih Ve Zıtları	46
TABLO 3 : Şâtıbiyye'deki Rumuzlar	52
TABLO 4 : <i>Dürre</i> 'deki Rumuzlar	52
TABLO 5 : <i>Umdetu'l-Hullan</i> ile <i>Fuyûzu'l-İtkân</i> 'daki Rumuzlar	53

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1	: Ebû Ca'fer'in Râvî ve Tarîkleri	29
ŞEKİL 2	: Yakûb'un Râvî ve Tarîkleri	29
ŞEKİL 3	: Halef'in Râvî ve Tarîkleri	30
ŞEKİL 4	: Ebû Ca'fer'in Ferşu'l-Hurûf'taki Ziyâdeleri	71
ŞEKİL 5	: Yakûb'un Ferşu'l-Hurûf'taki Ziyâdeleri	86
ŞEKİL 6	: İbnü'l-Cezerî'nin İsâ İbn Verdân'a Ulaşan İsnad Zinciri	99
ŞEKİL 7	: İbnü'l-Cezerî'nin İbn Cemmâz'a Ulaşan İsnad Zinciri	100
ŞEKİL 8	: İbnü'l-Cezerî'nin Ruveys'e Ulaşan İsnad Zinciri	101
ŞEKİL 9	: İbnü'l-Cezerî'nin Ravh'a Ulaşan İsnad Zinciri	102
ŞEKİL 10	: İbnü'l-Cezerî'nin İshâk'a Ulaşan İsnad Zinciri	103
ŞEKİL 11	: İbnü'l-Cezerî'nin İdrîs'e Ulaşan İsnad Zinciri	104
ŞEKİL 12	: İbnü'l-Cezerî'nin İdrîs'e Ulaşan İsnad Zinciri	105

KISALTMALAR

b.	: bin
Bkz.	: Bakınız
h.	: hicrî
Hz.	: Hazreti
Ktp.	: Kütüphanesi
nr.	: Numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölümü
(s.a.v.)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa/sayfalar
thk.	: tahkîk
t.y.	: Basım tarihi yok
v.b.	: ve benzerleri
vr.	: varak
y.y.	: Basım yeri yok

ÖNSÖZ

İbnü'l-Cezerî şer'î ilimlerin pek çok dalında yaşadığı dönemin âlimleri arasında oldukça yüksek rütbeye ulaşmış bir âlimdir. Bununla beraber vaktinin çoğunu ayırdığı ve ömrünün hiç bir döneminde uzaklaşmadığı asıl ihtisas alanı kıraattir. Kıraat ilminin tarihî seyrine bakıldığında İbnü'l-Cezerî, alana katkılarıyla, kendinden öncekilerin birikimini sonrakilere aktarmakta ve bu birikimi sistemleştirmekte dönüm noktasıdır.

İbnü'l-Cezerî'ye kadarki dönemde kıraat öğretiminde kıraat-ı seb'a geleneği yaygındır. Kıraat-ı aşere tasnifi İbnü'l-Cezerî'den önce İbn Mihran en-Nisâbûrî, Ebu Abdillah el-Enderâbî ve Ebu'l-Âlâ el-Hemedânî gibi âlimler tarafından yapılmış olmakla birlikte bu sistemleştirilememiş ve öğretime yansımamıştı. Kıraat-ı seb'a programında Ebû Amr ed-Dânî'nin Teysîr'i ve Ebu'l-Kâsım eş-Şâtîbî'nin Hırzu'l-Emânî'si/Şâtîbiyye'sinin tarîkleriyle tedrisât yürütülürdü. İbnü'l-Cezerî'nin, kıraat-i seb'anın yerini aşerenin alması ve kıraat-ı aşerenin öğretiminin yaygınlaşmasında alana eserleriyle yaptığı katkı yadsınamaz ölçüdedir. Bu doğrultuda kıraat-ı aşereye dair en-Neşr'i, bunun manzum hali olan Tayyibetu'n-Neşr'i yazmıştır. Ardından Ebû Amr ed-Dânî'nin Teysîr'ine Ebû Ca'fer, Yakûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerini ilâve etmek suretiyle seb'aya tekmîle mesabesindeki Tahbîru't-Teysîr fi'l-Kıraati'l-Aşr adlı eserini meydana getirmiştir. Fakat İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilminin öğretim metoduna asıl katkısı Şâtîbî'nin Hırzu'l-Emânî'sindeki yedi kıraatin devamı niteliğindeki ed-Dürretü'l-Mudiyye adlı eseridir. Çünkü tedrisatta kıraat-ı aşere geleneği Dürre ile varlık göstermeye başlamıştır.

Bu vesile ile üzerimde emeği olan tüm hocalarıma ve özellikle kıymetli tavsiyeleri ve yardımlarıyla "İbnü'l-Cezerî ve ed-Dürretü'l-Mudiyye Adlı Eseri" isimli bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emek sarfeden danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi M. Kâmil Yaşaroğlu'na, çalışmanın başından sonuna kadar fikirleri ile desteğini esirgemeyen değerli eşime teşekkürlerimi arz ederim.

İstanbul, 2019

Kübra TÜRKMEN

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

“İbnü'l-Cezerî ve ed-Dürretü'l-Mudiyye Adlı Eseri” isimli bu tez çalışması ile kıraat-ı selâsin tanıtılması amaçlanmıştır. İbnü'l-Cezerî kendi asrına kadar tedrisattaki yaygın olan kıraat-ı seb'a geleneğini kıraat-ı aşereye tebdîl ettirmek istemiş ve bu amaç doğrultusunda eserler ortaya koymuştur. İbn Mihran en-Nisâbûrî Ebu Abdillah el-Enderâbî ve Ebu'l-Âlâ el-Hemedânî gibi âlimler kıraat-ı aşere tasnifini İbnü'l-Cezerî'den önce yapmış olsalar da kıraat-ı aşerenin tedrisâtta yaygınlaşmasında, kıraat-ı seb'anın yerini aşerenin almasında İbnü'l-Cezerî'nin katkısı büyüktür. İbnü'l-Cezerî'nin ardından kıraat ilmi tedrisâtı yedili tasnife üç kıraati de eklemek suretiyle devam edegelmiştir. Pek çok eseri üzerinde de çeşitli çalışmalar yapılmış, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr* gibi kıraat-ı aşere ile ilgili eserleri çok sayıda akademik çalışmanın hem konusu hem kaynakları olmuştur. Çalışmamızın konusu olan *ed-Dürretü'l-Mudiyye* adlı eser, İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilmi literatürüne en büyük katkılarından biridir. Kıraat tahsilinde faydalanılan temel kaynaklardan olan 240 beyitlik bu eser, muhtasar bir manzume olması itibariyle anlaşılması, çözülmesi, metodunun ortaya konulması bir hayli çaba gerektiren bir eserdir. Üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamasının sebebinin bu olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, hocaları, talebeleri ile ilim tahsili ve tadrîsi dönemleri, eserleriyle kıraat ilmi literatürüne katkıları ve ilmî şahsiyeti incelenmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin hayatı hakkındaki çalışmaların çokluğu sebebiyle bu yöndeki açıklamalar kısa tutulmuştur.

İkinci bölümde *ed-Dürretü'l-Mudiyye*; muhtevası, üç kıraatin mütevatirliği meselesi, eserin kıraat ilmindeki yeri ve önemi gibi açılardan ele alınmıştır. Bu bölümde eser İbnü'l-Cezerî'nin kıraat-ı selâseye dair yazdığı bir başka eser olan *Tahbîru't-Teysîr* ile karşılaştırılmış, *ed-Dürre* üzerine yapılmış tahkik ile şerh çalışmalarına değinilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde eserin metodu hakkında bilgi verikmiş, sonrasında ise eserin içeriği hakkında izaha çalışılmıştır. *Dürre*'nin rumuzlarla örülü ve muhtasar bir

eser oluşu onun içeriğinin izahını zorunlu kılmaktadır. Böylece eserin anlaşılmasını kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Bu bölümde ayrıca *Dürre*'de ele alınan üç kıraat imamının kıraat-ı seb'adan infirad ettiği vecihler incelenmiş münferit okuyuşların nitelikleri usûl ve ferşiyât açısından tasnife tabi tutulmuştur. Kıraatlerin icrasına yönelik bir metot olan indirac tariki ve bunun üç kıraatte tatbiki ortaya konulmuştur. Son olarak İbnü'l-Cezerî'nin kıraat-ı selâs itibâriyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşan isnad zinciri verilmiştir.

Kısaca kapsamından bahsedilen bu çalışma ile kıraat-ı seb'aya eklenmiş olan üç kıraati, özelliklerini, kıraat-ı seb'a ile benzer ve farklı yönlerini ele almak bunun üzerinden bir öğretim kaynağı olan *Dürre*'nin metodunu ortaya koyarak tanıtmak, görülen bir eksiği gidermek, böylelikle bundan sonraki çalışmalara da öncülük etmek amaçlanmıştır.

II. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ KIRAAT İSTİLAHLARI

Bu bölümde araştırmayı ilgilendirdiği ölçüde Ebu'l-Kasım eş-Şâtibi'nin *Şâtibiyye* isimli eserindeki kıraat ilmi ile ilgili kullandığı bazı istilahlara ve zıtlarına yer verilecektir. Çalışmamızda konu edilen *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, *Şâtibiyye*'nin metot olarak devamı olması sebebiyle bu kavramlar, *Şâtibiyye*'de kullanıldığı manalar itibariyle ele alınacaktır.¹ Seçilenler çalışmanın çeşitli bölümlerinde geçen açıklanmaya muhtaç terimlerdir.

Hazf: Kelimeden bir harfi kaldırmaktır.² Hamza Kıraati ve İbn Âmir Kıraati'nin Hişam rivayetinde النِسَاء gibi sonu hemze ile biten kelimelerde vakf halinde hemze düşürülür. Buna hazf dendiği gibi iskat da denir.

İsbat: Hazfin zıddıdır. Bir önceki örnekteki gibi kelimeden herhangi bir harfin çıkarılmadığı okuyuşlara isbat denir.³

¹ Şâtibiyye'de kayda alınmış kavramlar ve zıtları için Bkz: Tablo 2, s.46.

² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukrîm, *Lisânu'l-Arab*, Bulak, 1300, Cilt X, s.384.

³ Ahmed b. Muhammed Abdilganî ed- Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kıraati'l-Erbaati Aşer*, thk. Muhammed Ali ed-Dabba', 1940, Cilt I, s.158.

Feth: Okuyucunun harf telaffuzu esnasında ağızını açmasıdır. Bir diğer adı Nasb'dır.⁴ Şâtıbiyye tarîkindeki zıddı kesradır.

İdğam-ı Sağır: İdğâm birbirine eş, yakın veya ayrı cins olan iki harfî birbirine katıp tek harf gibi okumaktır. Müdgam sakin, müdgamun fih harekeli olduğu durumlarda gerçekleşen bu idğam çeşidine idğam-ı sağır denmektedir.⁵

İdğam-ı Kebir: Müdgam ve müdgamun fihten her ikisinin de harekeli olduğu idğam çeşididir. Susî kıraatinde örnekleri oldukça çoktur.⁶

İbdâl: Söyleyiş kolaylığı sağlayıp akıcılığı bozmamak amacıyla bir harfin yerine başka bir harfî getirmektir. Cehr ve şiddet sıfatlarına sahip olması ve kelime ortalarında söylenişinin daha da zorlaşması sebebiyle hemze ibdâle en çok uğrayan harftir. Hatta hemzenin harekesini kendinden önceki harfe intikal ettirip kendisinin medde dönüşmesi şeklinde de tarif edilir.⁷

Nakl: Hemzenin harekesinin kendinden önceki harfe intikal ettirilmesidir.⁸

Tahkîk: Şâtıbiyye metninde naklin zıddı olarak kullanılmıştır. İstilahî olarak harfleri birbirine karıştırmadan her harfin hakkını vererek okumaktır.⁹

İhtilas: Harekenin üçte ikisini telaffuz etmektir.¹⁰

Hafd: İrab çeşitlerinden biridir. İsimlere kesra hareke kazandıran cer halidir.

İmale: Elif harfini yâ harfine, fethayı kesra harekeye yaklaştırmaktır.¹¹

İmale-i Suğra: Fetha harekeyi kesraya meylettirip fethaya yakın bir şekilde telaffuz etmektir. Beyne beyne veya taklîl de denmektedir.

⁴ ed- Dimyâtî, s.93.

⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşru'l-Kırââtî'l-Aşr**, thk. Eymen Ruşdî Suveyd, Katar, Daru'l-Ğavsânîli'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2017, Cilt.II, s.876.

⁶ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt II, s.876.

⁷ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt II, s.1226.

⁸ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt II, s.1282.

⁹ Ali Muhammed ed-Dabba', **el-İdâe fî Beyâni Usûli'l-Kırae**, thk. Muhammed Halef el-Huseynî, Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, 1999, s.23.

¹⁰ ed-Dabba', s.31.

¹¹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt III, s.1604-1611.

İmale-i Kübra: Fetha harekeyi kesraya oldukça yakın bir şekilde telaffuz etmektir.

İşmâm: Damme harekeyi belli etmek üzere dudakları sessizce yummandır. Sakin harfin asıl harekesini sessizce belli etmektir.¹²

Revm: Harekenin üçte birini telaffuz etmektir. Revm kelimenin sonunda ve vakf halinde ortaya çıkar. Ayrıca fetha harekede revm yapılmayıp kesra ve dammede yapılır.¹³

Tarîk: Kıraat silsilesinde üçüncü nakil halkasıdır. Kıraat imamlarından her birinin ikişer râvisi, râvilerin de ikişer tarîkleri bulunmaktadır. Ayrıca kıraat eğitim ve öğretiminde uygulanan metotlara da tarîk denmektedir. Bu metotlar kıraatların tahsîline ilişkin olduğunda sema‘, arz, edâ tarîki; kaynak eserlere nispet edilmesine göre Şâtibiyye, Teysîr, Tahbîr, Tayyibe Tarîki; yaygın olduğu bölgeye nispet edilmesine göre Meğârîbe, Meşârîka, Irakıyyîn, Mısır ve İstanbul Tarîkleri; uygulamadaki med mertebelerine göre Mertebeteyn ve Erbaa Meratib Tarîki şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁴

¹² İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt II, s.947-950.

¹³ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt II, s.947-950.

¹⁴ Mustafa Atilla Akdemir, **Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s.97-107.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

I. HAYATI

A. İsmi, Nesebi ve Doğumu

Müellifin tam adı: Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. b. el-Cezerî'dir.¹⁵ Nisbeleri arasında en yaygını olan el-Cezerî'yi, Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan mıntıkada ya da günümüzde Şırnak ilinin Cizre ilçesi olduğu söylenen¹⁶ "Cezîratu İbni Ömer" diye isimlendirilmiş bölgede yaşamış olan dedesinin dedesi Yûsuf İbnü'l-Cezerî'den almıştır.¹⁷ Diğer bir nisbesi, Şâfiî mezhebine mensubiyetinden dolayı eş-Şâfiî'dir. Şam'da doğduğu için ed-Dımaşkî; Şirâz'da vefat ettiği için eş-Şirâzî nisbeleriyle de anılmaktadır.

Gelenekte kendisine, imâmu'l-mukriîn, hâtimetu huffâzi'l-muhakkikîn, mukriu diyârı mısır ve şâm, bakiyyetu ulemâi'r-râsihîn, muharriru'l-fen, imâmu'z-zamân, hâfizu'l-vakt, mutkinu'l-aşr, hıbru's-sâlih, senedu'l-mukriîn ve'l-kurra, reîsu'l-muhakkikîni'l-fudalâ, reîsu'l-mudakkikîni'n-nubelâ, şeyhu şuyûhi'l-ikrâ', umdetu ehli'l-edâ, tercumânu'l-kur'an ve'l-hadîs gibi çeşitli ünvanlar verilmiş olan İbnü'l-Cezerî'nin kaynaklarda en çok Ebu'l-Hayr ve Şemsuddîn ünvanlarına rastlanmaktadır.¹⁸

¹⁵ Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, **Ğayetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, nşr. G. Bergstraesser, Kâhire, 1932, Cilt II, s.247.

¹⁶ Ebû Abdullah Ya'kûb b. Abdullah Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, 1. Baskı. Kâhire, 1906, Cilt II, s.102; Tuncel, Metin ve Abdülkerim Özaydın, "Cizre", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, Cilt VIII, s.37-39.

¹⁷ Muhammed b. Ali en-Nuveyrî, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, thk. Mecdî Muhammed Sürûr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, Cilt I, s.33.

¹⁸ Ahmed b. Muhammed Abdilganî ed- Dimyâtî, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kıraati'l-Erbaati Aşer**, thk. Muhammed Ali ed-Dabba', 1940, Cilt I, s.73; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, **İnbau'l-Ğumr**, Mısır, Liene İhyai't-Türasi'l-İslamiyye, 1969, Cilt III, s.466-467. İbnü'l-Cezerî, **Müncidu'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, thk. Ali bin Muhammed el-Umran, Mekke, Dâr Alemi'l-Fevâid, 1998, s.8.

İbnü'l-Cezerî ayrıca ilmî yetkinliklerini ifade eden el-Mukri',¹⁹ el-Hâfız,²⁰ el-Fakîh,²¹ en-Nahvî,²² en-Nâzım, el-Müfessir gibi nisbeler ile de anılmaktadır.

İbnü'l-Cezerî 25 Ramazan 751 (23 Kasım 1350)'de, Dımaşk'ta dünyaya gelmiştir.²³

B. Tahsîl ve Tedrîs Hayatı

İbnü'l-Cezerî tahsîl hayatına h.764'te on üç yaşında iken hafızlığının ikmâli ile adım attı. Hıfzını tamamladığının ertesi senesi babasının hadis hocası olan Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Habbâz el-Ensârî (ö.785/1383) kendisine hafızlık icâzetnâmesini verdi.²⁴ *Camîu'l-Esânîd* adlı eserinde kırktan fazla hocası olduğunu aktaran İbnü'l-Cezerî'nin Kur'an-ı Kerim'i kendisinden defalarca okuduğu ilk hocası babasıdır.

Hafızlığını tamamladıktan sonra h.765-766 yıllarında bir yandan hadis ilmini tahsîl ederken, diğer yandan da İbnü's-Sellar Ebû Muhammed Abdulvehhâb'dan (ö.782/1380) infirad tarîkiyle kıraat okudu. Aynı senelerde tecvîd ilmini kendisinden öğrendiğini ve bu ilmin tatbîkinde en iyi hocası olduğunu belirttiği Ebû İshâk İbrahim b. Abdullah el-Hamevî'den (ö.773/1371) Teysîr ve Şâtıbiyye tarîkiyle kıraat-ı seb'ayı cem etti. İbn Receb Şihabuddin Ahmed'den (ö.770/1362) Âsım Kıraati ile birlikte çeşitli eserleri²⁵ okuyup, infirad tarîkiyle kıraat-ı seb'ayı tamamladı. Ayrıca Şihâbuddin Ahmed b. İbrâhîm et-Tahhân'dan (ö.782/1380) İbn Âmir ve Âsım kıraatlerini indirac tarîkiyle okuduktan sonra kendisinden kıraat-ı aşere okumak istedi. Fatiha ve Bakara

¹⁹ Mütevatir kıraatleri eda cihetiyle bilen ve bildiği kıraatleri öğrencilerine müşafehe yoluyla (hem okuyup hem dinleyerek) rivayet eden kişiye verilen ünvandır. ed-Dimyâtî, s.5.

²⁰ Muhaddisler içinde derecesi ve makamı en yüksek olan, senedleri birbirinden temyiz edecek güce sahip olana denir. Subhi Salih, *Ulûmu'l-Hadîs*, Beyrut, 1969, s.75-76.

²¹ Fıkıh ilminde üstün bilgi ve anlayış sahibi olan, İslam hukukunun amelî-şer'î hükümlerinden tafsilî delilleriyle birlikte bahseden kişiye verilen ünvandır. Muhammed Ali b. Ali et-Tehânevî, *Kitâbu Keşşâfi Istilâhâtî'l-Funûn*, Kalkuta, 1862, Cilt II, s.157.

²² Araçanın i'rab ve bina' konularının çeşitli incelik ve özelliklerinden bahseden Nahiv ilminde ihtisas yapmış kişiye verilen ünvandır. et-Tehânevî, s.143.

²³ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1999, Cilt XX, s.551.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *Camîu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, thk. Ahmed b. Hamûd er-Ruveysî, Beyrut, Lübnan, Müessesetü'd-Duha, 2015, s.128.

²⁵ Ebû Muhammed Abdurrezzak b. Rizkîllah er-Ras'anî'nin manzumesi, "*eş-Şem'a fi'l-Kıraati's-Seb'a*" ve "*Zatu'l-Halâ fi Kıraati Ebî Amr b. Ala*" gibi kıraat te'lifâtından bazılarını bu hocasından okudu. İbnü'l-Cezerî, *Camîu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s.138.

Sûresi'nden bir miktar okuduktan sonra hocası el yazısı ile yazdığı icâzetini verdi. Sonra et-Tahhân'ın talebesi Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Ahmed İbnu'l-Lebbân'dan (ö.776/1374) h.768'de kıraat-ı aşereyi cem etmeye başladı. Tâhâ Sûresi'nin sonuna gelince babası ile birlikte hac yapmak niyeti ile yola çıktı. Döndüğünde h.769'da hocasından icâzetini aldı.

İlk haccını h.768'de babasının refakatinde tamamladı. Medine'de iken Mescid-i Nebevî İmam ve Hatîbi Ebu Abdullah Muhammed b. Salih'ten (ö.785/1383), Ebu Abdullah Muhammed b. Şurayh b. Ahmed er-Ruayni'nin (ö.476/1083) *el-Kâfi* isimli eserini takiben kıraat-ı aşereyi okumaya başladı. Fakat hac mevsiminin yoğunluğu ve Ebu Abdullah Muhammed'in hacılarla meşguliyeti sebebiyle hatmini tamamlayamadı.

Mısır'a ilk yolculuğunu h.769'da Ramazan ayının başında yaptı. Mısır'da tahsiline İbnu'l-Cündî'den okuyarak başladı. Ardından İbnu'l-Cündî onu İbn Bağdâdî diye meşhur Takiyyuddîn Abdurrahman b. Ahmed eş-Şâfiî (ö.781/1389) adlı zata gönderdi. İbnü'l-Cezerî tahsiline Takiyyuddîn eş-Şâfiî'nin yanında devam ederken bir yandan da İbnu'l-Cündî'nin de hocası olan Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman İbnu's-Sâîğ'de (ö.776/1374) okumak üzere izin istedi. Kendisini İbnu's-Sâîğ ile tanıştıran da yine ilk hocası İbnu'l-Cündî'dir.²⁶

İlk Mısır yolculuğunda h.769 yılının Zilkade ayında henüz 18 yaşlarında iken Kâhire'de Zâhiriyye Medresesi'nin iki kasrı arasında *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd* isimli eserinin te'lîfini tamamladı.²⁷

İbnü'l-Cezerî Mısır'a gerçekleştirdiği ilk ilmî yolculuğunda çok çaba göstermesine rağmen görüşmek istediği her âlime ulaşamamış, hedeflediği istifadeyi elde edememişti. Şam'a döndükten sonra bu durum onu tekrar Mısır'a yönlendirecek etken oldu. Böylece h.771 yılının Rebiulevvel ayında bu kez anne ve babası ile birlikte Mısır'a ikinci kez gitti. Bir öncekinden çok daha bereketli bir yolculuk olduğunu aktaran İbnü'l-Cezerî²⁸ ilk gidişinde uzlette olması sebebiyle görüşemediği Bahâuddîn

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s. 110-111.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s. 112-113.

²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s. 112-113.

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. el-Mekkî (ö.776/1374) ile görüşüp kendisinden Zeynuddîn el-İrâkî (ö.806/1404) ve Nûruddîn Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî'nin (ö.807/1405) okumasıyla, İbn Hibbân'ın (ö.354/965) "*Sahih*"inin bir kısmını ve bazı hadisleri dinleyerek hadis icâzeti aldı.²⁹ Bununla beraber Mısır'a ilk gelişinde kendisinden okuduğu Takiyyuddîn Abdurrahman b. Ahmed eş-Şâfiî İbn Bağdâdî'den (ö.781/1389), kıraat-ı aşereye ilaveten İbn Muhaysın (ö.123/740), Süleyman b. Mihrân el-A'meş (ö.148/765) ve Hasanü'l-Basrî (ö.110/728) kıraatlerini okudu.³⁰

İkinci Mısır yolculuğu esnasında İbnü'l-Cezerî Yemen'e gidip Ebu'l-Hasen Ali b. Şeddâd ez-Zebîdî'den (ö.771/1369) okumayı arzu etti. Bu arzuya döndüğü Şam'da kendisinden kıraat okumak isteyen talebelerin artması ve ailesinin de izni olmaması sebebiyle Yemen'e gidemedi. Zaten görüşmek istediği hoca da bu tarihlerde vefat etti. Şam'a döndüğünde Emevî Camii'ndeki Kubbetü'n-Nesr'in altında meşhur kıraat tedrisatına henüz 19 yaşında iken başladı. Kısa sürede Yemen, Hindistan, Fas, Tunus, Endülüs ve Anadolu topraklarından pek çok talebesi oldu. İbnü'l-Cezerî'nin bu görevi iki yıl kadar sürdü.

İbnü'l-Cezerî bir yandan tedrisatına devam ederken Mısır hükümdarı Sultan Berkûk (ö.802/1399) ile arasının iyi olması sebebiyle Mısır'a seyahatleri kolaylaştı ve oradaki hocalarından ilim tahsiline devam etti. Daha sonra, pek çok ilim dalında kendisinden istifade ettiği ve iki râvîsiyle beraber Ebû Amr ve Hamza Kıraatlerini okumuş olduğu Dımaşk Şeyhu'l-Kurra'sı Emînuddîn Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Yûsuf İbnu's-Sellâr'ın (ö.782/1380) vefatı ile boşalan Ümmü Salih Türbesindeki Meşîhatu'l-İkrai'l-Kübra makamına getirildi.³¹

İbnü'l-Cezerî h.793'te Şam Şafîi Kadılığına atandı. Aynı tarihlerde Sultan Berkûk tarafından kendisine Camiu't-Tevbe Hatipliği ve Kudüs Salâhiye Medresesi Müderrisliği görevleri verildi. Şam'da kadılık görevini yaparken Şam valisinin vakıflarının gelir gider hesaplarını tutmak üzere de görevlendirilen İbnü'l-Cezerî, Şam Valisi Aytemiş tarafından sorgulanması üzerine Şam'dan ayrılıp Anadolu'ya geçmeye

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s.198-199; *Çayetu'n-Nihâye*, Cilt II, s.248.

³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Çayetu'n-Nihâye*, Cilt II, s. 248.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s.112, 129; *Çayetu'n-Nihâye*, Cilt I, s.482-483.

karar verdi.³² Taşköprizâde İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı'ya geçiş sebebini Şam'da kadı iken Mısır'daki mallarının yağmalanması olarak aktarmaktadır.³³

İbnü'l-Cezerî ise Bursa'ya geliş nedenlerinden birinin Osmanlı Padişahı Yıldırım Bâyezîd'in (ö.805/1403) bizzat yazdığı davet mektubu olduğunu söylemektedir. Sultan Bâyezîd İbnü'l-Cezerî'yi iki kez davet edip her iki mektubunda da İbnü'l-Cezerî'yi hem ilminden faydalanmak üzere hem de hazırlığında bulunduğu İstanbul kuşatmasında askerlerin teşviki için çağırıldığını belirtti. İbnü'l-Cezerî'yi Bursa'ya yönelten bir diğer sebep de “Hatîbu'r-Rûm” ve “Bursa Hatîbi” diye meşhur olan, Şam'da iken yanına gelip h.783 yılında kendisinden kıraat-ı aşere okumuş Bursa Hüdâvendigâr Camii İmam Hatîbi Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî'nin (ö.799/1397) o tarihlerde Bursa'da yaşıyor olmasıdır.³⁴

Hicrî 797 yılında İskenderiye'ye gelen İbnü'l-Cezerî bir süre burada kaldıktan sonra deniz yoluyla Antakya'ya geçti. Antakya'da kendisini görmek üzere Mısır'a gitmeye hazırlanan kıraat ilminde dönemin önemli isimlerinden olan Emînuddîn Muhammed b. et-Tebrîzî'ye kıraat-ı aşereyi okutup icâzet verdi. Ardından Bursa'ya gitmek üzere Antakya'dan ayrıldı. Bu yolculuğu esnasında *Muhtasarı Tarihi'z- Zehebî* isimli eserini tamamladı.³⁵

İbnü'l-Cezerî h.798'de Bursa'ya vardığında Sultan Yıldırım Bayezîd onu şehrin dışında karşıladı. Sultan tarafından Bursa Ulucamii'nde hemen bir Dâru'l-Kurrâ açıldıktan sonra tadrîsatını sağlıklı yürütebilmesi için günlük 200 dirhem maaş ile emrine pek çok arazi ve at tahsis edildi.³⁶

İbnü'l-Cezerî Osmanlı coğrafyasına geldiği h.798 yılında İstanbul kuşatmasında ve hemen ardından gerçekleşen Niğbolu Savaşı'nda Sultan Bâyezîd'in yanında bulundu. Niğbolu Zaferi'nde esir düşenlerden beş kişiyi Yıldırım Bazeyid İbnü'l-Cezerî'ye

³² Ebu'l-Muhasin Muhammed b. Ali el-Huseynî, *Zeyl Tezkirati'l-Huffaz li'z-Zehebî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998, s.376.

³³ Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Şakâiku'n-Nûmâniyye*, nşr. Abdülkadir Özcan, Daru'd-Da've, Cilt I, İstanbul, 1989, s.60.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s.116.

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s.116-118.

³⁶ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016, s.163.

Kur'an-ı Kerim ve Kıraat ilmi tadrîs ettirmesi için teslim etti. İbnü'l-Cezerî yanındaki esirlerle beraber Bursa'ya döndü.³⁷

Bursa'da h.799 Rebiulevvel'de başlayarak dokuz aylık bir sürede *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*; hemen ardından da *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr* isimli eserlerini tamamladı. İbnü'l-Cezerî Bursa'da büyük bir cemaatin *Tayyibetu'n-Neşr*'i ezberlemeye muktedir olduğunu ve dolayısıyla ilk *Tayyibe* hafızlarının Bursa'dan yetiştiğini aktarmaktadır.³⁸

İbnü'l-Cezerî Niğbolu Zaferi'nden sonra Sultan Bâyezîd tarafından oğulları Mehmed, Mustafa ve Musa'nın müderrisliği ile görevlendirildi. Kendisinin aktarımına göre Şehzade Mehmed, Mustafa ve Musa her gün derslerini almak üzere evine gelirlerdi. Mustafa ve Musa Kıraat ilminin yanında Arapça, Nahiv, Fıkıh ve diğer ilimleri de tahsîl ettiler.

Timur ve Yıldırım Bâyezîd arasında h.805'te Ankara Savaşı gerçekleşti. Savaşın kaybedilmesi ve Sultan Bâyezîd'in Timur'a esir düşmesinin ardından, Timur oğullarını Osmanlı Başkenti Bursa'yı yağmalamak üzere görevlendirdi. Emrindeki askerlerle Bursa'ya gelen Timur'un oğulları Bursa'dan elde ettikleri ganimetler ile o sırada Keşiş Dağı'na (Uludağ) sığınan üç âlimden biri olan İbnü'l-Cezerî'yi de Timur'a teslim ettiler.³⁹ Böylece İbnü'l-Cezerî Timur'a esir düştü ve 6-7 yıl süren Bursa devri sona erdi.

Timur Keş Şehri'nde İbnü'l-Cezerî'ye mahsus bir medrese yaptırıp onu bu medresenin müderrisliğine atadı. Bir buçuk- iki yıl kadar Keş Şehri'nde şer'î ilimleri tadrîs ettiren İbnü'l-Cezerî 11 Rebiulevvel 806'da *Mevlidü Nebî/Viladetu Nebî*⁴⁰ adlı 150 beyitlik manzum eserini te'lîf etti.

³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s.120-121.

³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*, s.120-121.

³⁹ Diğer iki âlim: Bursa Kadısı Şemsuddin Muhammed Molla Fenarî (ö.834/1431), Emirsultan Şeyh Şemsuddin Muhammed Buharî'dir (ö.833/1430). İbnü'l-Cezerî, Molla Fenarî ve Emîr Sultan ile beraber Bursa'dan alınarak o sırada Kütahya'da bulunan Timur'un huzuruna çıkarıldılar. Bir süre sonra Molla Fenarî ve Emîr Sultan serbest bırakıldı. Hüseyin Algül, Nihat Azamat, "Emîr Sultan" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, Cilt. XI, s.146-148.

⁴⁰ Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Laleli, nr.2063/2'de bulunmaktadır.

Timur'un h.807'de ölümünün ardından yerine geçen Halil Sultan İbnü'l-Cezerî'ye ülkesine dönmesi için izin verdi. Fakat İbnü'l-Cezerî'nin yola çıkmasından sonra aldığı tepkiler üzerine derhal Semerkand'a geri dönmesini emretti. İbnü'l-Cezerî dönerken Buhara'ya uğrayıp bir müddet burada Kıraat ilmi okutmak üzere ikamet etti. 20 Muharrem 808'de Buhara'dan ayrıldı.

İbnü'l-Cezerî Buhara'dan Herat'a geçti. Herat Ulu Camii'nde *Sahih-i Buharî* İmam Hüseyin b. Mes'ud el-Ferra el-Begâvî'nin (ö.516/1122) *Kitabu'l-Mesabih*'ini ve kendi eseri olan *el-Bidaye fi Meâlimi'r-Rivaye* ya da *Camii li Envai Ulumi'l-Hadis*'i okuttu. Herat yıllarını övgü ile anmakta ve Heratlı talebelerini kabiliyetin ve olgunluğun zirvesi diye vasıflandırmaktadır. İbn İftihar adlı talebesini bilhassa zikretmekte; onun gece gündüz yanında bulunup ilim öğrenmekte oldukça gayretli olduğunu, kendisinden tecvîd ilmini çok iyi öğrendiğini, çalışmalarında ve te'liflerinde İbnü'l-Cezerî'ye yardımcı olup eserlerini dikkatlice okuduğunu, ayrıca *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* eserlerini takiple kıraat-ı aşereyi bitirdiğini bildirmektedir.

Herat'tan sonra Şiraz'a gelen İbnü'l-Cezerî Timur'un torunlarından olan Şiraz Valisi tarafından Şiraz Kadılığına atandı. Talebesi İbn İftihar, ardından gelerek Âsım Kıraati'ni okudu, kıraat-ı seb'ayı indirac tarikiyle, kıraat-ı selâsi ise infirad tairikiyle hatmetti. Üçüncü haccını h.811'de talebesi İbn İftihar ile eda etti. Bu yolculuğu övgü ile anan İbnü'l-Cezerî seyahatleri esnasında İbn İftihar'a kendilerinden kıraat ilmini tahsîl ettiği hocalarından bahsetti.

İbnü'l-Cezerî Şiraz'dan h.822 yılında dördüncü kez hacetmek niyetiyle yola çıktı. Basra'da Ebu'l-Hasen Tahir b. Azîz el-Isbehânî'ye *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'i okuttu. Sonra Muînuddîn b. Abdullah İbn Kâdî Kâzrûn ile birlikte Hicaz'a gitmek üzere çıktıkları yolda Necid Bölgesi'ne vardıklarında bedevî saldırısına uğrayıp epey zarar gördüler. Bu sebeple bir süre Necid'de kalıp çalışmamızda konu edilen *ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Kirâati's-Selâsi'l-Mütemmim* adlı eserini h.823'te burada nazmetti. Aynı sene haccını da eda etti ve yolculukları esnasında yol arkadaşı ve talebesi Muînuddîn b. Abdullah İbn Kâdî Kâzrûn'a İbn Kesîr, Âsım ve Ebû Ca'fer kıraatlerini okuttu. Beraber Medine'ye vardıklarında Şeyhu'l-Haram et-Tavâsî de İbnü'l-Cezerî'nin ilminden istifade etti.

Hicrî 827’de bir hac yolculuğuna daha niyet etti ve istikametine öncelikle Mısır’ı koydu. Niyeti Timur’un Bursa’dan alarak Mısır’a elçi tayin etmesi sebebiyle yirmi yıldır ayrı olduğu oğlu Ebû Bekr Ahmed ile görüşmekti. Oğlu ile Mısır’da bir müddet kalan İbnü’l-Cezerî o sene haccını eda edip bir yıl da Medine’de kaldı. Ertesi sene hac mevsiminde Ebû Bekir Ahmed’in de haccetmesi vesilesiyle bir kez daha görüştüler.

Ömrünün bu son yıllarında İbnü’l-Cezerî’nin Yemen’e ticaret amacıyla gidip orada da ilim tadrîs ettirdiği hatta Yemenlilerin İbnu’l-Arabî’nin *Futuhâtı Mekkiyye*’si hakkındaki soruları üzerine *Cevabu İbni’l-Cezerî li’bni’l-Arabî* eserini kaleme aldığı görülmektedir.⁴¹

C. Hocaları

İbnü’l-Cezerî, *Camîu’l-Esânîd* adlı eserinde tahsîl hayatında etkileri olan tüm hocalarını zikretmiştir. Bu bölümde İbnü’l-Cezerî’nin hocalarını kendileri hakkında kısa bilgiler verdiği ve senedlerini de zikrettiği *Camîu’l-Esânîd*’inden faydalanılmış; fakat bölüm muhtasar tutulmaya çalışılmıştır.

- Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Ali b. el-Cezerî (ö.785/1383)⁴²,
- Ebu’l-Hasen Ali b. Abdurrahman el-Kudsî (ö.764/1362)⁴³,
- Emînuddîn Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Yûsuf İbnu’s-Sellâr eş-Şâfiî (ö.782/1380)⁴⁴
- Ebû Ali el-Hasen b. Abdullah es-Serûcî (ö.764/1364)⁴⁵
- Ebû İshâk İbrahim b. Abdullah el-Hamevî (ö.773/1371)⁴⁶

⁴¹ Süleymaniye Ktp. Hüsrev Paşa, nr.423/2’de bir nüshası bulunmaktadır.

⁴² İbnü’l-Cezerî’nin babası ve ilk hocasıdır. h.725 yılında Rebiülevvel ayında doğdu. Kendisinden Kur’an-ı Kerim’i defalarca hatmetti ve pek çok rivayeti ilk kez ondan okudu. İbnü’l-Cezerî, Ebû Ali el-Hasen b. Abdullah es-Surûcî ve Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Ali er-Rıkkî’nin babasının hocaları olduğunu bildirir. İbnü’l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni’l-Cezerî**, s.127-128.

⁴³ İbnü’l-Cezerî henüz on bir yaşındayken h. 762’de Kur’an hatmini tamamladı ve kendisinden defalarca hatmetti. İbnü’l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni’l-Cezerî**, s.129.

⁴⁴ İbnü’l-Cezerî’nin pek çok ilim dalında kendisinden istifade ettiği Dimaşk Şeyhu’l-Kurra’sı olan hocasıdır. İbnü’l-Cezerî, kendisinden Ebû Amr kıraatini iki râvîsiyle beraber okumaya h.765’te başlayıp h.766’da tamamladı. Bir sonraki yıl Ebû Amr ve Hamza kıraatlerini okudu, h. 767’de tamamladı. Ardından Nafi’ ve İbn Kesir kıraatlerini cem etmeye başlayıp Tevbe Sûresi’nin sonuna kadar okudu. İbnü’l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni’l-Cezerî**, s.130.

⁴⁵ İbnü’l-Cezerî’nin babasının da hocasıdır. Kendisinden Dûrî ve Sûsî rivayetleriyle beraber Ebû Amr Kıraatini ahzedip, İdgam-ı Kebîr bâbına kadar Şâtibiyye metnini ezberledi. Çeşitli kıraat usûlleri, istihlaları ve rumuzlarını okudu. İbnü’l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni’l-Cezerî**, s. 130.

- Şihâbuddîn Ahmed b. Receb es-Selâmî (ö.770/1362)⁴⁷
- Şihâbuddîn Ahmed b. İbrâhîm et-Tahhân (ö.782/1380)⁴⁸
- Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Ahmed İbnu'l-Lebbân (ö.776/1374)⁴⁹
- İbnu'l-Cündî diye bilinen Seyfuddîn Ebû Bekr b. Aydoğdu b. Abdullah eş-Şemsî (ö.769/1377)⁵⁰
- Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman b. Ali İbnu's-Sâiğ (ö.776/1374)⁵¹
- Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Hevvârî el-Meriyî el-Endelüsî ed-Darîr⁵²
- Ebû Ca'fer Ahmed b. Yûsuf b. Mâlik er-Ruaynî el-Gırnâtî (ö.780/1378)⁵³
- Cemâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Musellâyî el-Mâlikî (ö.771/1369)⁵⁴

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî hocaları arasından tecvîdi ondan daha iyi bilenin olmadığını aktarır. Kendisine Teysîr ve Şâtıbiyye tarikiyle kıraat-ı seb'ayı indirac usûlü ile okudu. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.132.

⁴⁷ Asım kıraatını okuyup Şâtıbiyye metnini dinledi. Ebû Muhammed Abdurrezzak b. Rizkallah er-Ras'anî'nin manzumesinin Zâât bâbını ezberden arzetti. Kendisinden “eş-Şem'a fî'l-Kıraati's-Seb'a” ve “Zatu'l-Halâ fî Kıraati Ebî Amr b. Ala” gibi kıraat eserlerinden bazılarını okudu. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.138.

⁴⁸ Kendisine İbn Âmir ve Asım kıraatlerini indirac usûlüyle okudu. Kıraat-ı aşereyi okumak üzere izin istedi. Fakat Şeyh Şihâbuddîn “Eğer birine kıraat-ı aşereyi cem etmek üzere izin verse idim bu sen olurdu.” diyerek bunu men etti. Sonra Fatıha ve Bakara sûresinin başından bir miktar okudu ve icâzetini aldı. İbnu'l-Lebbân'ın talebesi olan Şihâbuddîn et-Tahhân küçük yaştan itibaren kendini bu ilmin tahsiline vermiş kıraat ve tecvîd ilminde kuvvetli bir âlimdir. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s. 149-150.

⁴⁹ Şam Meşâyihindedir. Kıraat-ı seb'ayı pek çok vecihleri, med mertebelerini, rivayet ve tarikleri ihtivâ eden pek çok kitabı takip ederek h.768'de, cem ile okudu. O sene hacca niyet eden İbnü'l-Cezerî hacdan önce Ramazan ayında hatmini bitirmek üzere hocasından izin istedi; fakat İbnu'l-Lebbân “Sen bitirmeye güç yetirebilirsin lakin benim dinlemeye gücüm yetmez.” diyerek bu isteğini reddetti. İbnü'l-Cezerî o sene haccını yapıp h.769'da hacdan döndüğünde hatmini tamamladı. Ardından kendisinden kıraat kitaplarından okuduğu ve dinlediği tüm rivayetleri cem ettiği kıraat-ı aşere hatmine başladı. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s. 155-156.

⁵⁰ Mısır Meşâyihindedir. İbnü'l-Cezerî, hocasının henüz on üç yaşındayken kitap telifine başladığını bildirmektedir. İbnü'l-Cezerî, **Ğayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s.180.

⁵¹ İbnü'l-Cezerî kendisinden Şâtıbiyye, Teysîr ve Unvan tarikiyle kıraat-ı seb'ayı hatmetti. İbnü'l-Cezerî, **Ğayetu'n-Nihâye**, Cilt II, s.123-124.

⁵² İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.187-190.

⁵³ Ebû Abdullah Muhammed ed-Darîr ve Ebû Cafer Ahmed b. Yûsuf el-Gırnâtî, her ikisi de İbnü'l-Cezerî'nin ifadelerine göre h.708 yılında doğdular. Hac niyetiyle Endülüs'ten beraber ayrıldılar. Meşrik âlimlerinden beraber kıraat ve lûgat ilmi tahsil ettiler. Hatta İbnü'l-Cezerî kendileri için; “Ebû Abdullah'a bir soru sorulduğunda cevaba ‘Ebû Cafer'in dediğine göre...’ diyerek başlar, Ebû Cafer'e bir soru sorulduğunda cevaba ‘Ebu Abdullah'ın dediğine göre...’ diyerek başlardı; biri bir şey nazmetse diğeri onu şerhederdi.” demektedir. İbnü'l-Cezerî ikisinden ed-Dânî'nin “*Teysîr*”ini, Ebu'l-Kâsım eş-Şâtıbî'nin (ö.590/1194) “*Hırzu'l-Emânî*”sini ve Kur'an-ı Kerim'den bir bölümü cem ile okudu. İbnü'l-Cezerî Ebû Cafer'den, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. İbrahim el-Kenânî'nin; Mekkî'nin “*et-Tebşıra*”sı, İbn Şurayh'ın “*el-Kâfi*”si ve el-Ehvâzî'nin “*el-Vecîz*”inin “*eş-Şâtıbiyye*” üzerine ziyâdelerini konu alan “*et-Tekmiletü'l-Müfide li Hafizi'l-Kasîde*” adlı manzum eserini okudu. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.187-190.

- Bedruddîn Muhammed el-Haneî İbn Gavâlîc (ö.778/1376)⁵⁵
- Ebu'l-Abbas Ahmed b. İbrahim b. Mahmud el-Mu'sirânî (ö.784/1382)⁵⁶
- Salahuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed İbn Ömer el-Ensârî el-Mısrî el-Bilbîsî (ö.791-792/1388-1389)⁵⁷
- Takiyyuddîn Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Cemaluddîn Rafî' b. Ebî Muhammed es-Sellâmî (ö.774/1372)⁵⁸
- Bahâuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Mekkî (ö.776/1374)⁵⁹
- Şemsuddîn Muhammed b. Mahmud es-Sivâsî es-Sûfî (ö.785/1383)⁶⁰
- Ebû Muhammed Abdurrahman b. el-Hasen İbnu'l-Muammer el-Vâsitî eş-Şâfiî (ö.775/1373)⁶¹
- Ebû Abdullah Muhammed b. Arafe et-Tûnusî (ö.??/?)⁶²

⁵⁴ Çok uzun seneler Dimaşk'te kadılık yaptı. Şâtibiyye Teysîr ve Unvan tarîkiyle kıraat-ı seb'a'yı okudu ve İbnü'l-Cezerî'ye de tam bir hatim okuttu. İbnü'l-Cezerî ayrıca kendisinden hadis de dinleyip icâzet aldı. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.193-194.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilmi tahsil ettiği ilk hocalarındandır. Şam Emevî Camii'ndeki Kubbetu'n-Nesr'in altında kendisinden pek çok kıraati ahzetti. Şâz kıraatlerde bu hocasından icâzeti vardır. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s. 194-195; **Ğayetu'n-Nihâye**, I, s.220-222.

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî kendisinden, kıraat-ı aşereyi ve Süleyman b. Mihrân el-A'meş kıraatini konu edinen Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed b. İbrahim el-Mâlikî el-Bağdâdî'nin "*er-Ravda fi'l-Kıraati'l-İhdâ Aşera*" kitabını okudu. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.194-195.

⁵⁷ Küçük yaşından itibaren kıraat ilmiyle meşgul bir âlimdir. Kıraat-ı aşereyi Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülmümin b. el-Vecih'in (ö.740/1340) "*el-Kenz*" ve "*el-Kifâye*" kitaplarının tarîkiyle okudu. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.195.

⁵⁸ İbnü'l-Cezerî kendisiyle bir müddet beraber bulundu ve Kur'an-ı Kerîm'den bir miktar ve Ebu'l-Kâsım eş-Şatîbî'nin "*Hırzu'l-Emânî*"si ile "*Akiletu Etrabi'l-Kasâid fi Esne'l-Mekâsid*"ini okudu. İbnü'l-Cezerî, Abdülmümin ed-Dimyâtî'nin (ö.705/1306) oğlu olan bu hocasının râvîlerin isim, neseb, doğum, ölüm tarihlerini zaptetme konusunda zamanının en iyisi olduğunu aktarmaktadır. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.195-198.

⁵⁹ Hicrî 694 yılında Mekke'de doğdu. Şeyh Bahâuddîn Kâhire'de bir müddet insanlardan uzaklaşıp, inzivaya çekildi. İbnü'l-Cezerî h.769'daki ilk Mısır yolculuğunda kendisiyle görüşmeyi arzu etti fakat kabul edilmedi. h.771'de ikinci kez Mısır'a gittiğinde hocası İbnu's-Sâîğ kendisini Şeyh Bahâuddîn ile görüştüreceğini ve okumaya kabul ettireceğini söylediye de buna muktedir olamadı. Sonra bir muhaddis olan Abdurrahim b. el-Hasen b. Abdurrahman Ebu'l-Fadl Zeynuddîn el-İrakî vasıtası ile gittiklerinde İbnü'l-Cezerî kabul edildi ve kendisinden okuyarak hadis icâzeti aldı. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.198-199.

⁶⁰ Sivas'ta h.663 yılında doğmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin aktarımına göre iyi bir hattattır. Kıraat ilmini Şam ve Kudüs'te tahsil etti. Ayrıca Şam Şumeysâtiyye Tekkesi sûfilerindendir. İbnü'l-Cezerî, **Ğayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s.551.

⁶¹ el-Vâsitî pek çok ilim dalında ihtisas yapmış bir âlimdir. Vasit'li olması hasebiyle, İbnü'l-Cezerî'nin Kıraat silsilesini oluşturan Vasit'li diğer râvîler gibi âli senede sahiptir. Ayrıca kitaplar ve müellifleri hakkında müstesna bir bilgisi bulunan el-Vâsitî'nin İbnü'l-Cezerî'ye ulaşan bu oldukça âli ve muttasıl senedi şöyle verilmektedir: el-Kalânîsî (ö.521/1127), Ebû Bekir b. el-Bâkılânî (ö.593/1197), Ebu'l-Bedr ed-Dâî er-Râşidî (ö.668/1270), Ebu'l-Fadl el-Vâsitî (ö.730/1330), Ebû Muhammed el-Vâsitî (ö.775/1374), İbnü'l-Cezerî. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.202; **Ğayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s.367,460-461, II, s.218.

- İbnu's-Setfih Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Ensârî (ö.770/1362)⁶³

D. Talebeleri

İbnü'l-Cezerî ömrü boyunca ilim tahsîlinden geri durmadığı gibi eserleriyle de velûd bir âlim olmasının sonucu olarak pek çok talebe yetiştirmiştir. Kendi neslinin ilim ile irtibatını sağlamış, gereken önemi göstererek evlatlarının ve torunlarının da yetişmelerine katkı sağlamıştır. Bu kısımda talebelerinden bir kısmına değinilecektir.

- Ebu'l-Feth Muhammed el-Cezerî (ö.814/1411)⁶⁴
- Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö.859/1454)⁶⁵
- Ebu'l-Hayr Muhammed el-Cezerî (ö.??/?)⁶⁶
- Selma bintü'l-Cezerî (ö.??/?)⁶⁷
- Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî (ö.799/1397)⁶⁸

⁶² Mâlikî fakîhi ve Tunus'ta büyük bir hatiptir. İbnü'l-Cezerî bu hocası ile h.792 yılında Hac niyetiyle çıktığı yolculukta Mısır'da tanıştı. O yıl beraber haccettiler, Medine'de Rasulullah'ı (s.a.v.) ve et-Tunusi'nin babasını Bâkî kabristanlığında ziyaret ettiler. Mısır'a beraber döndükten sonra İbnü'l-Cezerî kendisine hadîs ilmine yönelmesi tavsiyesinde bulunup ona Cemâluddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Zeki el-Mizzî'nin "*Tehzîbu'l-Kemâl*" ve "*el-Etrâf*" isimli kitaplarını işaret etti. Kendisinde icâzet aldığı son hocasıdır. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.218-220.

⁶³ Hicrî 650'de doğdu ve Mısır'da Mesâtibu't-Tavf denilen yerde yaşadı. Kendisi Ebu'l-Kâsım eş-Şâtîbî'nin damadı Kemal ed-Darîr'den icâzetlidir. İbnü'l-Cezerî'ye de bu genel icâzetine dayanarak "*eş-Şâtîbiyye*" diye meşhur "*Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*" ve "*er-Râiyye*" diye meşhur "*Akîletu Etrabi'l-Kasâid fi Esne'l-Mekâsid*"ini okudu. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s. 221; **Ġayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s.544-546.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî'nin ilk oğludur. Şam'da h.777'te dünyaya geldi. 8 yaşında hafız oldu ve kıraat-ı aşereyi babası İbnü'l-Cezerî'den okudu ve sonra babasının hocalarından (Abdurrahman el-Bağdâdî, İbnu's-Sellar, el-Askalânî ed-Darîr, İbnu's-Suveydâvî) ilim tahsîl etti. İbnü'l-Cezerî Anadolu'ya geçtiğinde babasının Şam'daki görevlerini üstlendi. İbnü'l-Cezerî, **Ġayetu'n-Nihâye**, Cilt II, s.251-252.

⁶⁵ İbnü'l-Cezerî'nin oğulları arasında en âlimidir. Hicrî 780'de Şam'da dünyaya geldi. 790'da hatmedip *Şâtîbiyye* ve *Râiyye* gibi kasideleri ezberledi. Babasının *en-Neşr*, *Takrîbu'n-Neşr*, *Tayyibetu'n-Neşr* gibi eserlerini okudu, babası Bursa'ya gittiğinde bazı kitaplarını alıp ardından gitti ve orada kıraat derslerine devam etti. Bursa'da Yıldırım Bâyezid'in çocuklarına müderrislik ve Ulu Camî'de imam hatiplik yapmış olan Ebû Bekir Ahmed'in kendi eserleri şunlardır: "*Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*", "*el-Havâşi'l-Müfehhome fi Şerhi'l-Mukaddime*", "*Şerhu Mukaddimeti İlmî'l-Hadîs*", "*Kitâbu'l-İ'lâm fi Ahkami'l-İdğâm*". İbnü'l-Cezerî, **Ġayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s.129-131.

⁶⁶ Hicrî 789'da Şam'da doğdu ve ilim tahsiline Şam'da başladı. Babasının hocalarından kıraat okudu. Babasıyla birlikte Bursa'ya gidip Kıraat ve Nahv okudu. Ankara Savaşı'na babası ile katıldı, Timur'a esir düştü ve babasıyla gittiği Şiraz'da kıraat-ı aşere okudu. İbnü'l-Cezerî, **Ġayetu'n-Nihâye**, Cilt II, s.252-253; Taşkoprîzâde, Cilt I, s. 29.

⁶⁷ İbnü'l-Cezerî'nin "*Ġayetu'n-Nihaye*"de evlatları arasında ismini zikrettiği, kendisinden övgü ve dua ile bahsettiği kızıdır. Selma, h. 813'te hafızlığını tamamladı ve hemen ardından kıraat, hadîs, nahiv gibi ilimleri tahsîl etti. Vaktini tamamen ilme adanmış olan Selma, hattı oldukça güzel, Arapça ve Farsça nazmı çok iyi bir âlimedir. İbnü'l-Cezerî, **Ġayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s.310; İbnü'l-Cezerî, **Tahbîru't-Teysîr fi Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşera**, thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudat, Halep, Daru'l-Furkân li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2000, s.64.

- İbn İftihar (ö.??/?)⁶⁹
- El-Mevla Muînuddîn b. Abdillâh b. Kâdî Kâzrûn (ö.??/?)⁷⁰
- Ebu'l-Kâsım Muhammed en-Nuveyrî (ö.857/1453)⁷¹

İbnü'l-Cezerî'nin diğere talebelerinden bazıları da şunlardır: Yıldırım Bâyezid'in oğulları Sultan Muhammed, Sultan Mustafa ve Sultan Musa; çeşitli memleketlerden İbn Selamet ed-Darîr, Ahmed b. Huseyn es-Sivâsî, Ya'kûb b. Abdillâh el-Hatîb, Emînuddîn Muhammed b. et-Tebrîzî, Abdulmuhsîn b. et-Tebrîzî, Abdulhamîd b. Ahmed b. Muhammed et-Tebrîzî, Ahmed el-Bermî ed-Darîr, Musa b. Ahmed b. İshâk eş-Şehbî, İmâduddîn Abdurrahîm b. el-İsbahânî, Ebû Bekir b. el-Cunehî, El-Hâfız Bâyezîd b. el-Keşî, Yezd şehrinde Şemsuddîn Muhammed ed-Debbâğ el-Bağdâdî başkanlığında bir topluluk ve Bursa Yeşil Camii Mimarı İvaz Paşa⁷²

E. Vefatı

İbnü'l-Cezerî ilim tahsîli ve tedrîsi amacıyla ömrü boyunca pek çok yolculuğa çıkmış, zamanın ilim merkezleri kabul edilen bölgeleri gezmiş, kıraat ilminde âli senedlere sahip hocaları arayıp bulmuş ve kendini kıraat başta olmak üzere pek çok ilimde üstün vasıflarla donatmıştır. Sadece bir yerde ikamet ederken değil yolculukları esnasında dahi pek çok talebe yetiştirmiş, insanları kendisinden faydalandırmıştır. İlme

⁶⁸ “Hatîbu'r-Rûm” ve “Bursa Hatîbi” diye meşhur olan zât Bursa Hüdâvendigâr Camii İmam Hatîbidir. İbnü'l-Cezerî Şam'da iken yanına gidip kendisinden kıraat ilmi tahsil etmiştir. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s. 116-117.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî'nin Herat'ta tanıştığı ve ilim öğrenmekte oldukça gayretli olduğunu aktardığı talebesi İbn İftihar kendisinden tecvîd ilmini ve tatbikatını çok iyi öğrendi. İbnü'l-Cezerî Herat'ta iken kendisinden “*en-Neşr*”, “*Tayyibetü'n-Neşr*” eserlerini takiple kıraat-ı aşereyi bitirdi. İbn İftihar, İbnü'l-Cezerî'nin ardından Şiraz'a gelerek Âsım Kıraatî'ni okudu, kıraat-ı seb'ayı indirac tarîkiyle, kıraat-i selâsi ise infirad tarîkiyle hatmetti. İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.126.

⁷⁰ İbnü'l-Cezerî'nin dördüncü kez haccetmek niyetiyle Şiraz'dan h.822'de çıktığı yolda kendisine refakat etti. Yolculukları esnasında, Necid bölgesinde bedevî saldırısına uğramaları sebebiyle hac mevsimini kaçırıp bir süre beraber Necid'de kaldılar. Muînuddîn b. Abdullâh İbn Kâdî Kâzrûn İbnü'l-Cezerî'den İbn Kesîr, Âsım ve Ebû Cafer kıraatlerini okudu.

⁷¹ Hicrî 801 doğumlu Nuveyrî 28 Recep 828'de hac niyetiyle Mekke ve Medine şehirlerine gitti ve bu yıllarda Medine'de mücavir bulunan İbnü'l-Cezerî'den “*en-Neşr*”, “*Takrîb*” ve “*Tayyibe*” eserlerini takiple bir cüz kıraat-ı aşere okudu. İbnü'l-Cezerî kalan cüzler için kendisine icâzet verdi. Nuveyrî talim ve tedrîs niyetiyle Hicaz'dan ayrılıp Gazze şehrine gitti ve orada bir müddet ilim meclislerinde bulundu. Gazze halkının kendisinden *Tayyibetü'n-Neşr*'i şerh etmesini istemeleri üzerine 830-832 yılları arasında “*Şerhu't-Tayyibe*” isimli çalışmasını te'lif etti. Muhammed b. Ali en-Nuveyrî, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr**, thk. Mecdî Muhammed Sürûr, Cilt I, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, 1b.

⁷² İbnü'l-Cezerî, **Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, s.118-128. Ayrıca Hacı İvaz Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Abdülkadir Özcan, “Hacı İvaz Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, Cilt XIV, s.486-487.

adadığı ömrü bereket ile geçmiş, ardında onlarca eser bırakmıştır. Günümüzde Kıraat ilminin sahil, mütevatir senedlerinin pek çoğu İbnü'l-Cezerî'ye dayanmaktadır.⁷³ Kıraat ilminde otorite kabul edilmekle beraber Hadis, Nahiv, Tefsir, Fıkıh gibi İslamî ilimlerin çoğunda önemli bir yere sahiptir.

Bu parlak ve bereketli geçen ömürden sonra İbnü'l-Cezerî 5 Rebiülevvel 833 (2 Aralık 1429) tarihinde Şirâz'da Sûku'l-iskâfiyyin'de bulunan evinde vefat etmiş ve kendi inşâ ettirdiği⁷⁴ Dâru'l-Kurrâ'ya defnedilmiştir.⁷⁵

II. ESERLERİ

İlme adanmış bir ömür süren İbnü'l-Cezerî çok erken yaşta te'lîfe başlamıştır. İlk kitabı “*et-Temhîd fi ilmi't-Tecvîd*”i h.769 yılında henüz 18 yaşındayken tamamlamıştır. Bu tarihten sonra İbnü'l-Cezer pek çok eser telif etmiştir. Hacı Halîfe *Keşfu'z-Zünûn*'da otuz beşten fazla kitabını zikretmiş, İsmail Paşa el-Bağdâdî “*ez-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn*” adlı eserinde kırk altı eser aktarmıştır.⁷⁶

A. Kıraat

*el-Beyân fi Hatt-ı Osman*⁷⁷, *Câmiu'l-Esânîd fi'l-Kıraat*⁷⁸, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*⁷⁹, *Ğayetu'l-Mehara fi'z-Ziyâdeti ale'l-Aşera (el-Kıraatu's-Şâzze)*⁸⁰,

⁷³ İbnü'l-Cezerî'nin biyografisine bakıldığında Fas, Tunus gibi Mağrib ülkelerine gitmemiş olduğu ve bu ülkelere mensup hoca veya talebe ile de görüşmediği görülmektedir. Bu nedenle Meğâribe ekolündeki icâzetlerin senedinde

İbnü'l-Cezerî bulunmamaktadır.

⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-Nihâye*, Cilt II, 251.

⁷⁵ Taşköprizâde, Cilt I, s.61; Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, s.553.

⁷⁶ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul, 1955, Cilt II, s.187,188.

⁷⁷ Resmu'l-Mushaf hakkında yazılmış olan bu eserden el-Bağdâdî bahseder. el-Bağdâdî, Cilt II, s.187. Mahtut bir nüshası Taşkent Birûnî Fakülte Ktp. nr. 1249'da bulunmaktadır.

⁷⁸ Eser biyografî tarzında yazılmış olup ilimde isnâdın önemine vurgu yapmaktadır. İbnü'l-Cezerî bu eserinde kendilerinden ilim ahzettığı hocalarını ve senedlerini zikreder. Yazma bir nüshası Süleymaniye Ktp. Daru'l-Mesnevî Bölümü 11 numarada bulunan eserin pek çok tahkiki bulunmaktadır. Bunlardan biri “*Câmiu Esânîdi İbni'l-Cezerî*” ismiyle Hazım b. Said Haydar tarafından h.1435 yılında Ürdün'de basılmış, bir başkası Ahmed b. Hamûd er-Ruveysî tarafından tahkik edilip h.1436 yılında Beyrut Lübnân'da basılmıştır.

⁷⁹ Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu eser ile ilgili ayrıntılı bilgi ikinci ve üçüncü bölümlerde ele alınmıştır.

⁸⁰ Eserin bu isminden farklı olarak kaynaklarda anılan, “*el-Kirââtu's-Şâzze*”, “*el-Kirââtu's-Selâse ez-Zâide ale'l-Aşera*”, “*Nihâyetü'l-Berara fi mâ Zâide ale'l-Aşera*”, “*Ğayetü'l-Mehara fi Ziyâdeti'l-Aşera*”, “*İânetü'l-Mehara fi Ziyâdeti'l-Aşera*” gibi pek çok ismi vardır. Ali Osman Yüksel Hoca, bu eserin h..798

*Hidâyetü'l-Mehera fî Zikri'l-Eimmeti'l-Aşerati'l-Müştehera*⁸¹, *Elğâz ev Erbaûn Mes'ele mine'l-Mesâili'l-Müşkile fî'l-Kıraat*⁸², *el-İhtidâu ilâ Marifetu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*⁸³, *el-Îlâm fî Ahkâmi'l-İdgâm*⁸⁴, *Kifâyetü'l-Elmei' fî Ayeti 'Yâ Ardu'blei'*⁸⁵, *el-Mukaddime*⁸⁶, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidu't-Tâlibîn*⁸⁷, *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*⁸⁸, *Risâle fî'l-Vakfi ale'l-Hemzeti li Hamza ve Hişâm, Şerhu Minhâci'l-Usûl li'l-Beydâvi*⁸⁹, *Tayyibetu'n-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*⁹⁰, *Tahbîru't-Teysîr fî'l-Kıraati'l-Aşr*⁹¹, *Takrîbu'n-Neşr fî'l-*

yılında Hatibu'r-Rum diye anılan Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî'nin evinde Bursa'da yazıldığını tespit etmiştir. Bkz.: Ali Osman Yüksel, **İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr**, s.210; el-Bağdadî İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifin**, II, 188; Mustafa b. Abdullah Hacı Halife Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn**, 1194; İbnü'l-Cezerî, **Çayetu'n-Nihâye**, Cilt II, 251; İbnü'l-Cezerî, **Tahbîru't-Teysîr**, s. 47.

⁸¹ 17 varaklık bir manzume olan bu eser kıraat-ı seb'ayı kendileri ile kıraat-ı aşereye tamamladığı Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefu'l-Âşir'i konu edinmekte ve kıraatlerin yedi değil on olduğunu savunmaktadır. Eser "*Hidâyetü'l-Mehera fî Tetimmeti Kıraati'l-Aşera*", "*Îânetü'l-Mehera fî'z-Ziyâdetü ale'l-Aşerâ*" ve "*İthâfu'l-Mehera fî Tetimmeti'l-Aşera*" isimleriyle de geçmekte olup Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 39 vr.1-17'de, Laleli nr. 70'te, İzmirli İsmail Hakkı, nr. 42, vr. 2133, Şehid Ali Paşa, nr. 36, vr. 42-61, Turhan Vâlide Sultan, nr. 1, vr. 104-117, ; Vatikan Ktp. nr. 1457/2'de yazma nüshaları bulunmaktadır.

⁸² "*Elğâzu'l-Cezeriyye*" ve "*Elğâzu İbni'l-Cezerî*" isimleri de verilmiş olan mahtut eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Kılıçalipaşa 1029/8'de; bir başka nüshası Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz nr. 526'da bulunmaktadır. "*Keşfü'z-Zünûn*"da, mahtut bir nüshasının Daru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye'de nr. 5987'de bulunduğu geçmektedir. Eser 41 beyitten müteşekkil olup kıraat ilminin 40 problemini ele almaktadır. Kâtip Çelebi, Cilt I, s.150.

⁸³ Eserin "*El-İhtida' fî'l-Vakf ve'l-İbtida'*" ismiyle Tunus Daru'l-Kütübi'l-Vataniyye'de nr. 3537'de bir mahtut nüshası bulunmaktadır.

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî'nin, Ahmed el-Mukri'nin "*el-Urcûze*" isimli eseri üzerine yazdığı bir şerhtir. Kâtip Çelebi, Cilt I, s.128.

⁸⁵ Hud Süresi'nin 46. Ayetindeki "*Yâ Ardu'blei'*" ibaresinin muhte'lif vecihlerinin zikredildiği eserdir. İlk baskısı Adnan Ebu Şâme'nin tahkikiyle 1411/1990'da Mektebetü'l-Faruk Dımaşk'te basılmıştır.

⁸⁶ "*el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*", "*el-Cezeriyye*", "*Mukaddime fî't-Tecvid*", "*Mukaddime e'l-Cezeriyye fîmâ Yecibü ale'l-Kâri en Ya'leme*" isimleriyle de anılan Tecvid alanında yazılmış 107 beyitlik İbnü'l-Cezerî'nin en meşhur nazmıdır. Öğrenciler tarafından ezberlenen ve çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan eserin pek çok baskısı da yapılmıştır.

⁸⁷ 25 Receb 773'te Dımaşk'te yazımı tamamlanan eser; kıraat, kâri ve mukri terimlerini, mütevâtir, sahih ve şâz kıraatleri, kıraat-ı aşerenin kıraat ilmindeki yerini ve yedi harf ile münasebetini ihtiva etmektedir. Muhammed Habibullah eş-Şenkîti ve Ahmed Muhammed Şakir'in 1980'de Beyrut Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye'de; Ali b. Muhammed el-Imran'ın 1998 yılında Mekke'de Daru'l-Alemi'l-Fevaid'de ve Nasır Muhammedi Muhammed Cad'ın 2012 yılında Riyad Daru'l-Meyman'da basılmış tahkikleri bulunmaktadır.

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî'nin kıraat-ı aşere ile ilgili en geniş çalışmasıdır. Kitap Kıraat ilmi ve tarihçesi, eserin kaynakları, İbnü'l-Cezerî'nin de içinde bulunduğu kıraat silsileleri, tarikler, tecvid konuları, Usûl ve Ferşu'l-Hurûf, tekbir ve tehlil ile ilgili meseleler, hatim ve hatimle ilgili konuları ihtiva etmektedir. Muhammed Ahmed Dehmân'ın tahkiki, Dımaşk 1345'te ve Ali Muhammed ed-Dabbâ'nın tahkiki Kâhire 1976; Beyrut 1940, 1985'te; Halid Hasen Ebu'l-Cüd'un tahkiki Dâr İbn Hazm'da 2016'ta; Sâlim Muhammed Mahmûd el-Cekenî eş-Şenkîti'nin tahkiki Melik Fehd Mushaf-ı Şerif Basımevi'nde 2014'te; Eymen Ruşdi Suveyd'in tahkiki ise Daru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye'de 2018'de Neşru'l-Kıraati'l-Aşr ismiyle yayımlanmıştır.

⁸⁹ Beydâvi'nin Fıkıh Usûl'üne dair olan olan "*Minhac*" isimli eserinin şerhidir. el-Bağdadî, Cilt II, s.188.

⁹⁰ Muhammed Temîm Mustafa Zu'bi'nin tahkiki ile Mektebe Daru'l-Hudâ tarafından, Medîne-i Münevvere'de 1994'te basılmıştır.

⁹¹ İbnü'l-Cezerî'nin, Dâni'nin "*et-Teysîr*"ine mütemmime olarak yazdığı bu eseri hakkında tezimizin ikinci bölümünde daha ayrıntılı bilgi verilmiştir. Pek çok yazması bulunan eserin baskılarından bazıları

*Kıraati'l-Aşr*⁹², *et-Temhîd fî ilmi't-Tecvîd*⁹³, *et-Tevcîhât alâ Usûli'l-Kıraat*⁹⁴, *Tuhfetu'l-Ihvân fî'l-Hulfi beyne's-Şâtıbiyye ve'l-Unvân*⁹⁵.

B. Hadis

*el-Bidâye fî Ulûmi'r-Rivâye (El-Bidâye fî usûli'l-Hadîs)*⁹⁶, *Bi'setu'l-Âlim min Kelâmi Ebi'l-Kâsım*, *el-Erbâinu'z-Zâhiratu'l-Mensûbetu ile'l-İtrâti't-Tâhira*, *el-Hısnu'l-Hasîn min Kelâmi Seyyidi'l-Murselîn*, *Ehâdîs Muselselât ve Uşâriyyati'l-İsnâdi'l-Âliyat*⁹⁷, *İkdü'l-Leâli fî'l-Ehadîsi'l-Müselseleti'l-Avâli*, *Miftâhu'l-Hısnı'l-Hasîn*, *el-Mes'adu'l-Ahmed fî Hatmi Mesânîdi Ahmed*, *el-Mukaddime fî Ulûmi'l-Hadîs*, *el-Musnedu'l-Ahmed fî mâ Yeteallaku bi Musnedi Ahmed*, *et-Tevdîh fî Şerhi'l-Mesâbih*, *Uddetu'l-Hısnı'l-Hasîn ve Cennetu'l-Hısnı'l-Hasîn*.⁹⁸

şunlardır: Cem'iyetü'l-Muhafaza ale'l-Kur'ani'l-Kerîm yayınevi aracılığıyla Ahmed Muhammed Muflih el-Kudat tarafından Amman'da 2000 ve 2010 yıllarında basılmıştır. Cemaleddin Muhammed Şeref tarafından Daru's-Sahabe li't-Türas'ta basılmıştır. Bir başka baskısı da Abdulfettah Gamhavî Muhammed es-Sadık el-Kadî'nin Halep Daru'l-Va'y'da 1972'deki neşridir.

⁹² İbnü'l-Cezerî'nin "*en-Neşr*"ini talebelere kolaylık sağlamak üzere ihtisar etmek amacıyla kaleme aldığı eseridir. Bu sebeple "*en-Neşru's-Sağîr*" olarak da anılır. 10 Muharrem 804'te Bursa'da tamamlanmıştır. Kütüphanelerde pek çok yazmaları bulunan eser defalarca da tahkik edilip basılmıştır. Bunlardan bir kaçı, Tanta Daru's-Sahabe li't-Türas'da 2002'de basılan Cemaleddin Muhammed Şeref'in tahkiki; Kâhire'de Daru'l-Hadis'te 2004'te basılan İbrahim Atve İvad'ın tahkiki ve Beyrut Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye'de 2005'te basılan Abdullah Muhammed el-Halilî'nin tahkikidir.

⁹³ Ali Hüseyin el-Bevvab tarafından tahkik edilen, İbnü'l-Cezerî'nin "*Zamanımızda Kur'an okumakta mahir olan nice Kur'an hafızları gördüm, Kur'an tecvîdinden gafildirler. Kelimeleri sağlam telaffuz etmekten uzaktırlar. Ben de gösterilen bu laubaliliğe karşı muhtasar eser yazmağa kendimi mecbur hissettim.*" diyerek kaleme aldığı ilk te'lifi olan bu eserin 1985'te Riyad Mektebetü'l-Maarif'te ve 2016'da Beyrut Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye'de yayımlanan baskıları bulunmaktadır.

⁹⁴ Yazma bir nüshası Süleymaniye Ktp. Kılıçalıpaşa nr. 1029/16'da bulunan 4 varaklık eser kıraat ıstılahlarının izahını içermektedir.

⁹⁵ Ebu'l-Kasım eş-Şâtıbi'nin "*Hırzu'l-Emânî*"si ile Ebu't-Tahir İsmail b. İmran el-Ensârî'nin (ö.455/1063)

"*el-Unvân*"ının karşılaştırıldığı eserdir. 2009 yılında Ahmed b. Hamûd er-Ruveysî'nin tahkikiyle Dar Kunûz İşbiliya'da basılmıştır. Ayrıca Halid Hasan Ebu'l-Cûd da bu eseri tahkik etmiştir.

⁹⁶ İbnü'l-Cezerî'nin Herat'ta Hadis ve Kıraat Müderrisliği yaparken okuttuğu eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Laleli nr. 70'te bulunmaktadır.

⁹⁷ "*İkdu'l-Leâli fî'l-Ehadîsi'l-Muselseli'l-Avâli*" ismiyle de geçen eserin bir nüshası Dimaşk Zâhiriyye Ktp.'nde 57 numarada 51 ile 60 varaklar arasında bulunmaktadır.

⁹⁸ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1999, Cilt XX, s.551-557.

C. Siyer-i Nebî

*Kıt'atun minel'l-Mevlîdi's-Şerîf, el-Mevlîdu'l-Kebîr fî Sîrati'n-Nebî, Mevlîdu'n-Nebî, Risâletu'l-Îmami'l-Cezerî fî Ebeveyi'n-Nebî, Zatu's-Şifâ fî Sîrati'n-Nebiyi'l-Mustafa ve Ashabihi'l-Erbaati'l-Hulefâ.*⁹⁹

D. İslam Tarihi, Tabakât ve Teracîm

*ed-Deracâtu'l-Aliyye fî Tabakati Ulemâi'l-Hanefiyye, Esne'l-Metâlib fî Menâkibi Seyyidinâ Ali b. Ebî Tâlib*¹⁰⁰, *Ĝayetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ, Muhtasaru Tarîhi'l-İslam li'z-Zehebî, Nihâyetu'd-Dirâyât fî Esmâi Ricâli'l-Kıraat*¹⁰¹, *Tabakâtu's-Şuarâ.*¹⁰²

E. Diğer Eserleri

*Cevâbu İbni'l-Cezerî li'bni'l-Arabî, el-Cevheratu fî'n-Nahv, Fadlu Hira, Manzûme fî'l-Felek, ez-Zehru'l-Fâih fî Zikri men Tenezzehe ani'z-Zunûbi ve'l-Kabâih.*¹⁰³

III. İLMÎ ŞAHSİYETİ

Tarih boyunca tefsir, fıkıh, hadis, kıraat gibi ilim dallarında yetişip bu alanlarda otorite haline gelmiş pek çok âlim olmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin, ardında bıraktıklarına bakıldığında bu alanların pek çoğunda uzman olduğu görülmektedir. Fakat o en çok kıraat ilmi ile anılmaktadır. Tahsîl hayatının başından itibaren tüm ilim dallarından müktesebâtı olmakla birlikte hafızlığını tamamladıktan hemen sonra kıraat ile irtibatı başlamış ve ömrünün sonuna dek ara vermeden devam etmiştir. *Camîu'l-Esânîd* adlı eserinde biyografilerini ve isnadlarını ele aldığı sadece kıraat alanındaki hocalarının sayısı kırktır. Tedrîsat döneminde de çeşitli alanlarda dersler vermesine rağmen kıraat

⁹⁹ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s.551-571.

¹⁰⁰ Matbû olan bu eserin ilk baskısı h.1324'te Mekke'de el-Emiriyye Matbaası'nda yapılmıştır. Hicrî 1403 yılında Beyrut'ta "*Esne'l-Menâkib fî Tehzîbi Esne'l-Metâlib*" ismiyle muhtasar olarak tekrar basılmıştır.

¹⁰¹ Kıraat ulemasının anlatıldığı tabakat kitabıdır. Te'lîfi h.774'te Şam'da tamamlanan eserin "*Ĝayetu'n-Nihâye*" isimli muhtasar hali h.795'te Kâhire'de yazılmıştır. Eserin kendisi muhtasarı kadar tanınmamış ve günümüze de ulaşmamıştır. İbnü'l-Cezerî, *Ĝayetu'n-Nihâye*, Cilt II, s.408-409; Kâtip Çelebi, Cilt I, s.284.

¹⁰² Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s.551-571.

¹⁰³ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s.551-571.

hep önde olmuştur. Hatta yolculukları esnasında kendisinden kıraat okuyan pek çok talebesi olmuştur.¹⁰⁴

İbnü'l-Cezerî dönemindeki şer'î ilimlerde, ilim adamları arasında oldukça yüksek rütbeye ulaşmış bir âlimdir. Öyle ki kendisinden sonra bu alanda çalışanlar için eserleri, en temel kaynaklar olmuştur. İbn Hacer, onun hakkında “*Kıraat alanında ortaya çıkmış İmam, Hafız ve Mukrî idi. Oldukça güzel konuşan düzgün ve güzel bir örnekti. Çevresinde kendisine İmâm-ı A'zam denmekte idi.*”¹⁰⁵ diye aktarmaktadır. Celaledin es-Suyûtî ise İbnü'l-Cezerî'yi “*Hafız, Mukrî, Kıraatte İmam bir zat idi. Zamanında dünyada benzeri yoktu. Ayrıca Hadis-i Şerîf Hafızı idi.*”¹⁰⁶ diye anmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin kıraatten sonra en çok mesai harcadığı alan hadis olmuştur. Buhari'nin *Sahih*'ini, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini, kendi şerhi *Şerhu'l-Mesabih*'i başta olmak üzere birçok hadis kitabı ile hadis tedrisatını hayata geçirmiştir.

İbnü'l-Cezerî kıraat âlimi olmasının yanı sıra hadisçilik yönü sebebiyle de isnadı dinin bir rüknü olarak kabul etmektedir.¹⁰⁷ *Camiu'l-Esânîd* adlı eserinde hocalarının biyografileri ile birlikte isnadlarını ele alması, *en-Neşr*'in mukaddimesinde eserin yazımında faydalandığı tüm kıraat kitaplarını senedleri ile birlikte zikretmesi onun akademik ahlaka uygun bir şahsiyete sahip olduğunu göstermektedir. Akademik alanda üzerinde pek çok çalışmalar yapılmış eserlerin müellifi olan İbnü'l-Cezerî hayatını sadece telifle geçirmemiş, tedrisata da oldukça önem vermiştir. Bu konuda da öğrencilerin faydalanması amacıyla kıraat öğretim müfredatına alınacak olan *Tayyibetü'n-Neşr* ve *ed-Dürretü'l-Mudiyye* gibi manzumeler kaleme almıştır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin kıraat literatürüne katkılarından bir diğeri de tabakat alanındaki eserleridir. *Nihayetü't-Dirâyât* isimli eserinin muhtasarı olduğu düşünülen *Ğayetü'n-Nihaye*'de 4000'e yakın kurrayı inceleyip aktarmıştır. Türkiye'de kıraat tedrisatı sonunda verilen icâzetlerde isnad zincirlerinin genellikle İbnü'l-Cezerî'ye dayanması, onun bu ilmin otoritesi olduğunun bir başka göstergesidir.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, Cilt II, s.250.

¹⁰⁵ İbn Hacer, Cilt VIII, s.245-247.

¹⁰⁶ el-Huseynî, s.376-377.

¹⁰⁷ camiul esanid 1b

İbnü'l-Cezerî'nin ilmî şahsiyetinin oluşmasına katkı sağlayan bir diğer husus da yaşadığı dönemin ilmî geleneğidir. Tahsîl-tedrîs hayatında ve özellikle bilgiyi işleme döneminde ortaya koyduğu eserlerde ilmî anlayışın etkisi görülmektedir. Dönemin ilmî geleneğinde talebeler ilim tahsîli sebebiyle seyahat etmektedirler. İbnü'l-Cezerî de zamanının gereği olarak tahsîl döneminde Dımaşk, Mısır, Kudüs ve Hicâz gibi ilim merkezlerine defalarca gitmiş, buralarda farklı âlimlerden dersler almıştır. Ayrıca yolculukları sadece ilim öğrenmek için değil, ilmini öğretmek için de yapmıştır. Mısır, Kudüs, Buhara, Bursa, Semerkand, İsfahan ve Şiraz gibi önemli ilim merkezlerine gidip buralarda dersler de vermiştir.¹⁰⁸ O, tahsîl ve tadrîsi birbirinden ayrı görmemiş, bilakis içiçe, birbirinden ayrılmaz bir ilim faaliyeti olarak hayatına taşımıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Taşkoprîzâde, s.61.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, **Müncidu'l-Mukriîn**, s.10-12.

İKİNCİ BÖLÜM

“*ed-DÜRRETÜ’L-MUDIYYE*”NİN TANITIMI

I. GENEL OLARAK

ed-Dürreti’l-Mudiyye adlı eser, her beytinin “Lâmelif” ile kafiyelenmesinden ötürü “*Kasîde-i Lâmiyye*” diye de anılan eş-Şâtibiyye’nin vezninde yazılmış, 241 beyitten oluştuğu genel kabul görmüş bir manzumedir. Tahkîkini Abdurrâfi‘ Rıdvan eş-Şarkâvî’nin gerçekleştirdiği, *Şerhu’d-Dürreti’l-Mudiyye* isimli *Dürre* şerhinde Ebu’l-Kasım Muhammed en-Nuveyrî (ö.857/1453), 238. beyiti zikretmemiştir. Dolayısıyla *Dürre* Nuveyrî’ye göre 240 beyitten müteşekkildir.¹¹⁰ Bu bölümde eserin isminin ispatından başlanarak İbnü’l-Cezerî’ye aidiyeti, muhtevası ve te’lif gayesi incelenecektir.

A. Adı ve İbnü’l-Cezerî’ye Aidiyeti

Ele almış olduğumuz eserin tam adı “*ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-Kırââti’s-Selâsi’l-Mütemmime*”dir. Eserin muhtelif isimleri şöyledir: “*ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-Kırââti’s-Selâsi’l-Merdiyye*”¹¹¹, “*ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-Kırââti’l-Mütemmime li’l-Aşr*”, “*ed-Dürretü’l-Mudiyye fi Kırââti’s-Selâseti’l-Merdiyye*”¹¹², “*ed-Dürreti’l-Mudiyye fi İlmi Kırââti’s-Selâseti’l-Merdiyye*”¹¹³, “*ed-Dürreti’l-Mudiyye fi Kırââti’l-Eimmeti’s-Selâseti’l-Merdiyye*”¹¹⁴, “*ed-Dürretü’l-Ma’niyyetü’l-Mudiyye fi Kırââti’l-Eimmeti’s-Selâseti’l-Mardıyye li-Tetmimi’l-Kırââti’l-Aşera*”¹¹⁵.

İbnü’l-Cezerî *Tahbîru’t-Teysîr* adlı eserinde Şâtibiyye tarîkiyle kıraat-ı seb‘ayı hatmedenlerin kıraat-ı aşereyi tamamlamaları için kolaylık olsun diye *Şâtibiyye*

¹¹⁰ en-Nuveyrî, *Şerhu’d-Dürreti’l-Mudiyye*, thk. Abdurrafi’ b. Rıdvan b. Ali eş-Şarkâvî, Mektebetü’r-Rüşd, h.1424, Cilt II, s.485.

¹¹¹ Abdurrafi Rıdvan eş-Şarkâvî ve Eymen Ruşdî Suveyd tahkiklerinde eseri bu şekilde isimlendirmişlerdir. Abdurrafi Rıdvan eş-Şarkâvî, *ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-Kırââti’s-Selâsi’l-Merdiyye*, Daru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye; Eymen Ruşdî Suveyd, *ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-Kırââti’s-Selâsi’l-Merdiyye*, Mektebe İbni’l-Cezerî.

¹¹² Nuveyrî’nin şerhinde eserin ismi bu şekilde anılmaktadır.

¹¹³ Ali b. Muhsin er-Rumeylî es-Saîdî’nin şerhinde geçen isimdir.

¹¹⁴ Ebû İyd Rıdvan b. Muhammed Muhallilâtî’nin şerhinde geçen isimdir.

¹¹⁵ Tayyar Altıkulaç, s.551-557.

vezninde yazdığı ve talebelerine ithaf ettiği bir eserden bahsetmektedir. *Tahbîru't-Teysîr* şârihleri bu eserin Dürre olduğunu açıklamaktadırlar.¹¹⁶ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin biyografisini yazanlar *Dürre*'yi eserleri arasında zikretmişlerdir.¹¹⁷ Keza *Dürre*'nin şârihlerinden hiç kimse de eseri İbnü'l-Cezerî dışında birine nispet etmemişlerdir. Bu konuda hiçbir ihtilâfın bulunmaması *Dürre*'nin İbnü'l-Cezerî'nin eseri olduğunu ortaya koymaktadır.

B. Muhtevası

Kâtip Çelebi; İbnü'l-Cezerî'nin, bu eseri Ebu'l-Kâsım eş-Şâtîbî'nin “eş-Şâtîbiyye”sine tekmile olarak yazdığını söylemektedir.¹¹⁸ Nitekim İbnü'l-Cezerî de *Dürre*'nin, kıraat-ı seb'ayı Şâtîbiyye tarîkiyle tahsîl etmiş talebelerin kıraat-ı aşereyi ikmal etmek üzere faydalanmaları için yazıldığını ve *Tahbîru't-Teysîr* gibi üç kıraatı ihtiva eden bir çalışma olduğunu bildirmektedir.¹¹⁹

Eser “Usûl” ve “Ferşu'l-Hurûf” olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Asl kelimesinin çoğulu olan usûl; sözlükte temel, kök, asıl, umde gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁰ Genel manada bir takım şeylerin kendi üzerine bina kılındığı temel hükümler demek olan usûl, bir kıraat terimi olarak belirli kurallara dayanıp, birinde cârî olan hükmün diğerlerine de şümûlünü gerektiren esaslardır.¹²¹ Örnek olarak bazı kıraatlerde cemî' mimlerin sıla ile okunması tercih edilmişken bazılarında adem-i sıla vechi esas kılınmıştır. هُمْ – هُمُو – هُمُ v.b. Bir kelimedede yan yana gelen iki hemzenin (ءَأَنْذَرْتَهُمْ) ya da iki kelimedede yan yana gelen iki hemzenin (جَاءَ أَحَدٌ) nasıl okunacağı, müfred hemzenin okunuşları, hemze üzerinde vakf (السُّقْمَاءُ), idgamlar, imâleler, hâ-i zamirler gibi usûle dair olan bu tercihler sûrelerin tümüne uygulanır.

Manzumenin usûl bölümü on beş bâbdan oluşmaktadır. Bunlar:

¹¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, s.93.

¹¹⁷ Kâtip Çelebi, Cilt I, s.743; Tayyar Altıkulaç, s.551-557.

¹¹⁸ Kâtip Çelebi, Cilt I, s.743.

¹¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 6. beyit.

¹²⁰ İbn Manzûr, “asl” maddesi.

¹²¹ Abdurrahman b. İsmail Ebû Şâme, *İbrâzu'l-Meânî min Hurzi'l-Emânî fi'l-Kıraati's-Seb'*, thk. İbrahim Atve İvad, 1981, s.319.

1. Mukaddime
2. Bâbu'l-Besmele ve Ümmi'l-Kur'an
3. el-İdgâmu'l-Kebîr
4. Hâü'l-Kinâye
5. el-Med ve'l-Kasr
6. el-Hemzetân min Kelime
7. el-Hemzetân min Kelimeteyn
8. el-Hemzü'l-Müfred
9. en-Nakl ve's-Sekt ve'l-Vakf ale'l-Hemz
10. el-İdgâmu's-Sağîr
11. en-Nûnu's-Sâkine ve't-Tenvîn
12. el-Feth ve'l-İmâle
13. er-Râât ve'l-Lâmât ve'l-Vakf ale'l-Mersûm
14. Yââtu'l-İzâfe
15. el-Yââtu'z-Zevâid'dir.

İkinci kısmını oluşturan “Ferşu'l-Hurûf” veya diğer adıyla Ferşiyât bölümü ise Usûl'den farklı bir kıraat terimi olarak; belli bir kurala dayanmayan Kur'an'da dağınık halde bulunan ihtilafları konu edinmektedir. İbn Manzûr, ferş kelimesini, yaymak, döşemek, şerh ve sergi gibi manalarıyla tanımlamıştır. Kıraat âlimleri sayıca az olan lafzî ihtilaflar için bu tabiri kullanmaktadırlar.¹²² Örnek olarak Bakara Suresi 97 ve 98. âyetlerde Âsım kıraati Hafs rivayetine göre جَبْرِيْل şeklinde okunan kelime Şû'be

¹²² İbn Manzûr, “ferş” maddesi; Ebû Şâme, s.319; Abdulfettah Abdulğani el-Kâdî, **el-Vâfi fi Şerhi's-Şâtibiyye fi'l-Kıraati's-Seb'**, Medine, 1983, s.199.

rivâyetinde جَبْرَائِيلَ şeklinde; Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşir kıraatlerinde جَبْرَائِيلَ şeklinde okunmaktadır. Sayılanlar dışındaki kurrâ da Hafs rivayeti ile muvafıktır. 98. âyette geçen مِيكَالَ kelimesi Hafs rivayeti, Ebû Amr ve Yakûb kıraatlerinde bu şekilde okunurken; Nafi' ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde مِيكَائِلَ ; İbn Kesir, İbn Âmir, Hamza, Kisâi, Yakûb, Halefû'l-Âşir kıraatleri ve Şu'be rivayetinde ise مِيكَائِيلَ şeklinde okunmaktadır. Örneklerden anlaşılacağı üzere ferşiyâyâta dair olan ihtilaflar belirli kurala dayanmayıp rivayeti esas alan ve Kur'an-ı Kerim'in tümünü kapsamayan farklılıkları konu edinir. Bu bölümde Bakara'dan başlamak üzere tüm sûrelerdeki ihtilaflar tek tek veya az ihtilaf ihtiva etmeleri sebebiyle birkaç sûre birleştirilerek ele alınmıştır. Ferşiyât, toplam yirmi iki bâbdan müteşekkildir. Bunlar:

1. Sûretu'l-Bakara
2. Sûretu Âl-i İmran
3. Sûretu'n-Nisa
4. Sûretu'l-Maide
5. Sûretu'l-En'am
6. Sûretu'l-A'raf ve'l-Enfal
7. Sûretu't-Tevbe ve Yûnus ve Hûd
8. Sûretu Yûsuf ve Ra'd
9. Ve Min Sûreti İbrahim ila Sûreti'l-Kehf
10. Sûretu'l-Kehf
11. Ve Min Sûreti Meryem ilâ Sûreti'l-Furkan
12. Ve Min Sûreti'l-Furkan ilâ Sûreti'r-Rûm
13. Sûretu'r-Rûm ve Lokman ve's-Secde

14. Sûretü'l-Ahzâb ve Sebe' ve Fâtır
15. Sûretü Yasîn ve's-Sâffât
16. Ve Min Sûreti Sâd ilâ Sûreti'l-Ahkâf
17. Ve Min Sûreti'l-Ahkâf ilâ Sûreti'r-Rahmân
18. Ve Min Sûreti'r-Rahmân ilâ Sûreti'l-İmtihan
19. Ve Min Sûreti'l-İmtihan ilâ Sûreti'l-Cin
20. Ve Min Sûreti'l-Cin ilâ Sûreti'l-Murselât
21. Ve Min Sûreti'l-Murselât ilâ Sûreti'l-Ğaşiye
22. Ve Min Sûreti'l-Ğaşiye ilâ Âhiri'l-Kur'ân.

Eser kıraat-ı selâsin üç imamı ve râvîlerinin kıraatlerini ihtiva etmektedir. Bunların kimler olduğu mukaddimenin beş ve altıncı beyitlerinde açıklanmıştır.

أَبُو جَعْفَرٍ عَنْهُ ابْنُ وَرْدَانَ نَاقِلٌ كَذَلِكَ ابْنُ جَمَّازٍ سُلَيْمَانُ ذُو الْعَلَاءِ "123"

İlk imam Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka' el-Medenî'dir. Tabiinden olan Ebû Ca'fer Sahabeden Abdullah b. Ayyâş'ın azatlı kölesidir. Kıraatını Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ayyâş'tan almıştır. Nafi' ve Ebû Amr da talebeleri arasındadır. Medine'de 130/748'de vefat etmiştir.¹²⁴ Râvîlerinden ilki Ebu'l-Haris İsa İbn Verdân el-Medenî'dir. Kıraatını doğrudan Ebû Ca'fer'den almıştır. Kalûn talebeleri arasındadır. Medine'de 160/777'de vefat etmiştir.¹²⁵ İkinci râvîsi Ebu'r-Rabi' Süleyman b. Müslim İbn Cemmaz'dır. Ebû Ca'fer ve Nafi' gibi kıraat imamlarından okumuştur. Vefatı 170/787'den sonradır.¹²⁶

¹²³ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 5. beyit

¹²⁴ İbnü'l-Cezerî, **Ğayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s. 382-384.

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, **Ğayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s. 382-616.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, **Ğayetu'n-Nihâye**, Cilt I, s. 315.

127"

" وَيَعْقُوبُ قُلٌّ عَنْهُ رُوَيْسٌ وَرَوْحُهُمْ "

İkinci imam olan Ebu Muhammed Ya'kûb b. İshak b Zeyd el-Hadramî, Ebû Amr'dan sonraki Basra kıraat imamıdır. Kıraatını Ebu'l-Munzîr Sellâm b. Süleyman, Şihab b. Şerife, Ebû Yahya Mehdî b. Meymun ve Ebu'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyan'dan almıştır. Bunlardan bir sonraki tabaka Âsım, Ebû Amr Hasan Basrî, Abdullah b. Abbas, Nasr b. Âsım, Yahya b. Ya'mer'dir; bir sonraki tabaka da sahâbeden Ebu'l-Musa el-Eş'arî ve Ubeyy b. Kâ'b'dır. Zehebî ve İbnü'l-Cezerî Ya'kûb kıraatini şâz olmadığını kıraat-ı seb'a gibi sahih ve makbul olduğunu savunmuşlardır. 88 yaşında iken 205/821'de Basra'da vefat etmiştir.¹²⁸ Râvîleri; Ruveys lakaplı Ebu Abdullah Muhammed el-Mütevekkil el-Lü'lû el-Basrî (ö.238/853)¹²⁹ ve Ebu'l-Hasen Ravh b. Abdülmümin el-Basrî'dir (ö.235/850).¹³⁰

وَأِسْحَاقُ مَعَ إِدْرِيسَ عَنْ خَلْفٍ تَلَا"131"

Son imam, kıraat-ı seb'a imamlarından Hamza'nın râvîsi olan Halef b. Hişam b. Sa'leb el-Bezzar el-Bağdâdî'dir. İshak b. Müseyyebî (ö.206/822) yoluyla Nafi' kıraatini, el-A'sâ (ö.200/816) ve Yahya b. Adem (ö.??) yoluyla Âsım kıraatini, Süleym'den de (ö.188/804) Hamza kıraatini ahzetmiştir. Hamza'dan vasıta ile kıraatini alıp rivayet etmiştir. Hicrî 229'da Bağdat'ta vefat etmiştir.¹³² Râvîlerinden biri İshak b. İbrahim el-Merrûzî el-Bağdâdî el-Verrak (ö.286/900); diğeri İdris b. Abdülkerim el-Haddad'dır (ö.292/905). Her ikisi de kıraatlerini Halef'ten vasıtasız olarak almışlardır.¹³³

Dürre'de ele alınan râvîlerin târikleri şu şekildedir:

¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 6. beyit

¹²⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Â'sâr*, nşr. Tayyar Altıkulaç İstanbul, 1995, Cilt.I, 328-331. ed-Dimyâti, s.30; İbnü'l-Cezerî, *Gayetu'n-Nihâye*, Cilt I, s. 386-389.

¹²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gayetu'n-Nihâye*, Cilt II, s. 234.

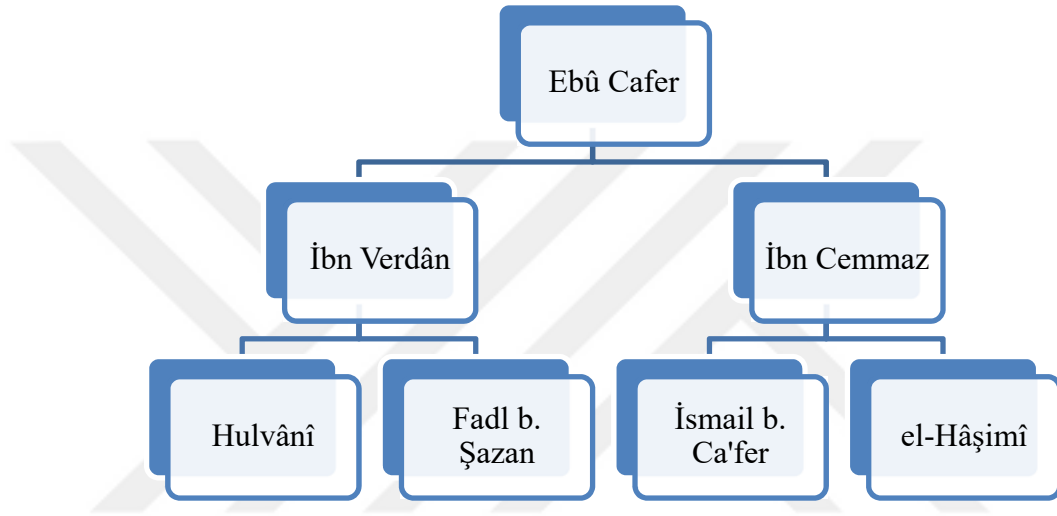
¹³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gayetu'n-Nihâye*, Cilt I, s. 285.

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 6. beyit

¹³² İbnü'l-Cezerî, *Gayetu'n-Nihâye*, Cilt I, s. 272-274.

¹³³ İbnü'l-Cezerî, *Gayetu'n-Nihâye*, Cilt I, s. 154-155.

1. İbn Verdân: Hulvanî, Fadl b. Şazan. (Şekil 1)¹³⁴
2. İbn Cemmaz: İsmail b. Ca'fer, el-Hâşimî (Şekil 1)¹³⁵
3. Ruveys: et-Temmâr, Nehhas (Şekil 2)¹³⁶
4. Ravh: Ebu Bekr Muhammed b. Vehb (Şekil 2)¹³⁷
5. İshak: İbn Ebî Ömer et-Tûsî, Susencerdî (Şekil 3)¹³⁸
6. İdris: el-Mutavviî, el-Katiî (Şekil 3)¹³⁹

Şekil 1: Ebû Ca'fer'in Râvî ve Tarîkleri

¹³⁴ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt I, s.590, 596.

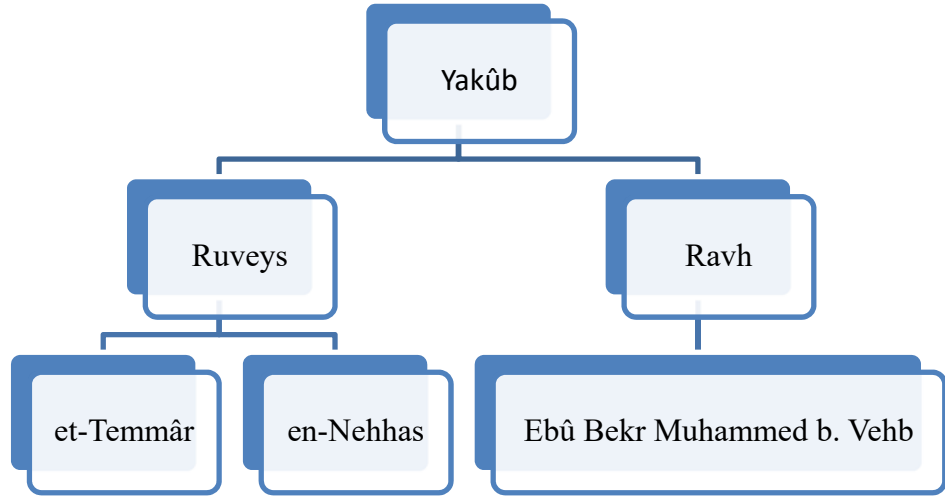
¹³⁵ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt I, s.599.

¹³⁶ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt I, s.610.

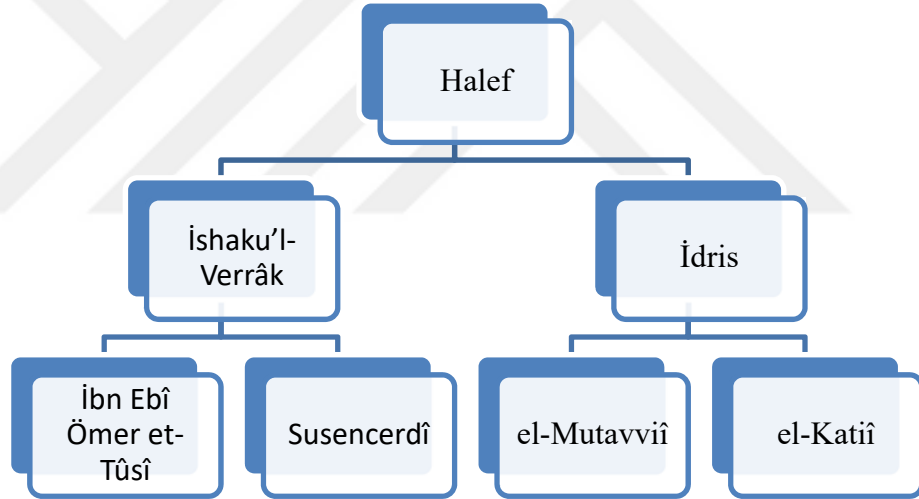
¹³⁷ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt I, s.618.

¹³⁸ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt I, s.636-638.

¹³⁹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt I, s.642-643.

Şekil 2: Yakûb'un Râvî ve Tarîkleri

Şekil 3: Halef'in Râvî ve Tarîkleri

C. Telifi

İbnü'l-Cezerî on beş yıldır ikamet ettiği Şirâz'dan Hac niyetiyle Basra'ya doğru h.822 yılında Muînuddîn b. Abdullah İbn Kâdî Kâzrûn (ö.??) ile birlikte yola çıktı. Yolculuk esnasında Necd'de yaşayan Benî Lâm kabilesinden bir grup insanın baskınına

uğrayıp bir süre Uneyze'de ikâmet etmek zorunda kaldı. İbnü'l-Cezerî haccını eda edemediği bu sene Necd şehrinin Uneyze bölgesinde *Dürre*'yi te'lif etti.¹⁴⁰

İbnü'l-Cezerî *Dürre*'yi nerede, ne zaman ve hangi şartlarda yazdığını dile getirdiği beyitler şunlardır:

"وَتَمَّ نِظَامُ (الدَّرَّة) أَحْسِبُ بَعْدَهَا وَعَامَ (أَصَاحِبِي) فَأَحْسِنُ تَفْؤُلًا

غَرِيبَةٌ أَوْطَانٍ بِنَجْدٍ نَظَمْتُهَا وَعَظْمُ اشْتِغَالِ الْبَالِ وَافٍ وَكَيْفَ لَا

صُدِّدْتُ عَنِ الْبَيْتِ الْحَرَامِ وَرُؤْيِي أَل -مَقَامَ الشَّرِيفِ الْمُصْطَفَى أَشْرَفَ الْمَلَا

وَطَوَّقَنِي الْأَعْرَابُ بِاللَّيْلِ غَفْلَةً فَمَا تَرَكُوا شَيْئًا وَكَدْتُ لِأُقْتَلَا

فَأَذْرَكَنِي اللَّطْفُ الْحَفِيُّ وَرَدَّنِي عُنَيْرَةً حَتَّى جَاءَنِي مَنْ تَكْفَلَا

بِحَمْلِي وَإِصَالِي لِطَيْبَةٍ آمِنًا فَيَا رَبِّ بَلِّغْنِي مُرَادِي وَسَهْلًا"¹⁴¹

İbnü'l-Cezerî 235. beyitte *Dürre*'yi ne zaman te'lif ettiğini Cümmel hesabı¹⁴² ile bildirmiştir. Beytin ikinci kısmındaki (اضا حجي) ifadesindeki harflerin sayı değerlerinden te'lif tarihi saptanmaktadır. Buna göre, (ا) harfinin sayı değeri bir, (ض) harfinin sekiz yüz, (ل) harfinin bir, (ح) harfinin sekiz, (ج) harfinin üç, (ي) harfinin ondur. Toplamda sekiz yüz yirmi üç sayısı çıkmakta ve (اضا حجي) kelimesi ile haccını eda ettiği yılı da ifade etmiş olmaktadır. Ayrıca beytin ilk bölümündeki (الدرة)

¹⁴⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Cilt.III, s.466.

¹⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 235-240 beyitler.

¹⁴² Cümmel, harflerin sayı kıymetine göre hesaplanması demektir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: İhsan Fazlıoğlu, "Hesap", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, Cilt XVII, s.260-265; Uzun, Mustafa, "Ebcad", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, Cilt X, s.69.

kelimesinin harflerinin sayı değerleri cümmel hesabı ile manzumenin beyit sayısına tekabül etmektedir.¹⁴³

II. İBNÜ'L-CEZERÎ'YE GÖRE KIRAAT-İ SELÂS VE BUNLARIN TEVATÜRÜ MESELESİ

İbnü'l-Cezerî'nin kıraat-i selâs olarak Ebû Ca'fer, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişam kıraatlerini seçmesinden bahsetmeden önce kısaca mütevatir addedilen kıraatlerin tedvin döneminden ve tercihlerin (ihtiyar) oluşum süreçlerinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Kıraat ilminde bir kıraat rivayetinin seçilmesi veya bir rivayetin diğer rivayetlerden mukaddem tutulması demek olan ihtiyar; tarih açısından ele alındığında, kıraat imamı olarak anılan kimselerin, hocalarından ahzettikleri veya kendilerinden önce var olan okuyuşlardan kendi kıraatlerini oluşturmak üzere seçkide buldukları dönemin adıdır. Tabiîn ve tebe-i tabiîn dönemini de kapsayan hicrî ikinci asrın ortalarından dördüncü asrın ilk yarısına kadar olan kıraatte ihtisaslaşmanın başladığı asırdır. Ebû Amr Osman ed-Dânî (ö.444/1053) ahab-ı ihtiyar olarak *el-Urcuzetu'l-Munebbihe* eserinde isimler zikretmiştir ve bunların vefat tarihleri hicrî 154-310 arasındadır. Kıraat tarihinde böyle bir dönemin oluşmasına etken olan en önemli âmil, sahih olan kıraati sahih olmayandan ayırmak ve böylece sahih kıraatleri tespit etmek arzusudur.¹⁴⁴

İhtiyarda bulunan imamlar yalnızca nakli gerçekleşmiş olanlar arasından seçim yapmışlar; rivayet ile nakledilmemiş olanlar kabul görmemekle birlikte ihtiyar sahibi imamlar kendi ihtiyarı dışında kalan rivayetleri de reddetmemişlerdir. Nitekim Nafi' kendisine başka rivayetleri okuyan talebelerinden kendi okuduklarına muhtelif bir vecih duymadıkça onu reddetmez; hatta Nafi' ihtiyarını okumak isteyen talebe derse başlamadan önce bunu belirtmek durumunda kalırdı. İhtiyar sahibi imamlar kıraat ilminde ehliyetli ve otorite kişilerdi. Dânî onların sahih olmayan kıraatleri ayırt

¹⁴³ (ل) harfinin sayı değeri bir, (ج) harfinin otuz, (د) harfinin dört, (ي) harfinin iki yüz, (هـ) harfinin beştir.

¹⁴⁴ Mehmet Emin Maşalı, **Tarihî ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, İstanbul, Otto Yayınları, 2016, s.33-34 (Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *el-Urcûzetu'l-Munebbihe alâ Esmâi'l-Kurra ve'r-Ruvât ve Usûli'l-Kırâât ve Akdi'd-Diyânât bi't-Tecvîdi ve'd-Delâlât*, nşr. Muhammed Mickan el-Cezâîrî, Riyad, 1420, s.159'dan naklen).

edebilecek; kıraat ilminde yetkin kişiler olduklarını aktarır.¹⁴⁵ Bir kıraatin ihtiyarı için ise resmu'l-mushaf'a uygunluk, sahih bir kanaldan nakledilmiş olmak, Arap diline uygunluk gibi üç temel niteliği barındırması gerekmekte idi. Ayrıca döneme bakıldığında kıraatlerin ihtiyarı için bu üç şartla da yetinilmeyip, kurranın önde gelen İslam beldelerinin (emsar) kıraat birikimlerini dikkate aldıkları ve şehirlerin kıraatlerine uymayan vecihleri ihtiyarlarının dışında tuttukları da bir başka kriter olarak gözlemlenmektedir.

Dolayısıyla bu dönemde sıhhat şartlarını taşıyan çok sayıda ihtiyar ortaya çıkmış ve ilk zamanlar bunlarla ilgili bir tasnife gidilmemişti. Zamanla Medine, Mekke, Basra, Şam ve Kûfe'de şehrin ilmî birikimini yansıtan beş imamın (Nafi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Âsım) ihtiyarları üzerinde bir icma oluştu. Bundan sonraki dönemin işi olan ihtiyarları derleme faaliyetlerinde temel olarak bu beş ihtiyar esas alınmış; bazen ilaveten muteber sayılan başka ihtiyarlara da yer verilmişti. İbn Mücahid'e gelindiğinde o Kûfe gibi bir şehrin birikiminin bir imamın ihtiyarı ile aktarılmasının yetersiz olduğu düşüncesi ile üzerinde icma edilen beş kıraate iki kıraat daha ekleyerek, yedi kıraati tasnif etmişti. Bu durum zamanla İbn Mücahid'in Kıraat-ı Seb'a'sı ile yedi harf ruhsatının eşleştirilmesine ve seçilen yedi kıraat dışında kalanların makbul olmadığı görüşüne yol açtı. Basiret sahibi âlimler yedi kıraate birkaç ihtiyar daha ekleyip sekizli-onlu tasnifler yaparak bu yanlış algıyı yok etmeye çalışmışlardı. Nitekim İbn Cinnî, İbn Mücahid'in ihtiyarı olan yedi kıraatin dışında kalan kıraatlerin pek çoğunun fesahat ve nakil yönünden üzerinde icma edilen kıraatlere eşdeğer olduğunu savunmakla birlikte o dönemde yedi kıraat dışındakilerin pek çok âlim tarafından şâz kıraat kabul edildiklerini bildirmiştir. Buna örnek olarak İbn Nedim *el-Fihrist*'te yedi kıraati ele alıp, yedi kıraat dışında kalanları "Kurrai's-Şevâz" başlığı altında değerlendirmiştir.¹⁴⁶

Nitekim İbnü'l-Cezerî üç kıraate karşı çıkanlara karşı bu kıraatlerin sahihliğini ve mütevatirliğini savunmuştur. Hatta kıraat-ı aşerenin usûl ve ferşiyâtan olan bütün ihtilâflarının mütevâtir kıraatler olduğunu ileri sürmüştü, usûlden olan ihtilâfları mütevâtir saymayan İbnü'l-Hâcib'i eleştirmiştir. Üstelik kıraat-i seb'adan sadece usûle dair

¹⁴⁵Maşalı, s.39 (ed-Dânî, s.159'dan naklen).

¹⁴⁶ Maşalı, s.78-79 (İbn Cinnî, Ebûl-Feth Osman, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vucûhi Şevâzzi'l-Kıraat ve'l-İdâhi Anhâ*, nşr. Ali Necdâ Nâsîf-Abdulfettah İsmâil Şelebî, Kahire, 1995, s.32; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Mısır, 1929, s.46-49'dan naklen).

konularda değil ferşiyâtta da şâz unsurların bulunduğunu ileri süren Ebû Şâme'yi daha ağır bir şekilde eleştirmiştir ve üç kıraati kendisine gelene kadar okuyan ve talebelerine okutan pek çok âlimden bahsetmiştir.¹⁴⁷ Bu durum, kıraat-ı selâsin İbnü'l-Cezerî'ye kadar tevatüren nakledildiğinin kanıtıdır. İbnü'l-Cezerî kıraat-ı aşereyi oluştururken yedi kıraatin dışındaki üç kıraatin de sahih olduğunu ispatlamanın yanında, yedi kıraat dışında kalan sahih rivayetlerin Kur'ân'dan sayılmaması yönündeki algıyı da yıkmıştır.¹⁴⁸

Kıraat ilmi bir açıdan bakıldığında rivayet ilmidir. Genel olarak günümüze ulaşan kıraatlerin; tezimizin konusu olması itibariyle de özel olarak üç kıraatin Hz. Peygambere ulaşan muttasıl senedlere sahip, resmu'l-mushaf'a ve Arap diline uygun olmaları sebebiyle sahih ve mütevatir oldukları gözlemlenmektedir.¹⁴⁹

Ayrıca Ebu Câfer, Yakûb ve Halef kıraatleri üç kıraat olarak seçilmeden önce de sıhhati inkar edilen veya sıhhatleri üzerine ihtilaf bulunan kıraatler değillerdi. İmam Yakûb Basra'da insanlara kendi ihtiyarını okuturdu. Basra Camii imam hatibi yıllarca Yakûb kıraatini namazlarda okuyup talebelerine de tadrîs ettirmiştir. Bu kıraati reddeden hiç kimse çıkmamıştır.¹⁵⁰ Halef ise kıraat-ı seb'a imamlarından Hamza'nın râvîsi olması sebebiyle zaten kabul görmüş bir kıraat alimidir ve asla Kufilerin rivayetlerinin dışına çıkmamıştır.

III. ESERİN KIRAAT İLMİNDEKİ ÖNEMİ

İbnü'l-Cezerî'ye kadar kıraat-ı seb'a öğretiminde süregelen bir sistem bulunmaktaydı. Ebû Amr ed-Dânî'nin *Teyşîr*'i, Şâtîbî'nin *Hırzu'l-Emânî*'si/*Şâtîbiyye*'si okutulur ve bu eserlerin tarîkleriyle öğretim sağlanırdı. İbn Mihran en-Nisâbü'rî, Ebu Abdillah el-Enderâbî ve Ebu'l-Âlâ el-Hemedânî gibi âlimler kıraat-ı aşere tasnifini İbnü'l-Cezerî'den önce yapmış olsalar da kıraat-ı aşerenin tedrisâtta yaygınlaşmasında, kıraat-i seb'anın yerini aşerenin almasında İbnü'l-Cezerî'nin katkısı büyüktür. Bu doğrultuda kıraat-ı aşereye dair *en-Neşr*'i ve hemen ardından bunun manzum hali olan

¹⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, **Müncidu'l-Mukriîn**, s.113.

¹⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, **Müncidu'l-Mukriîn**, s.57-62.

¹⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, Cilt I, s.206-216.

¹⁵⁰ ez-Zehabî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, nşr. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, 1984, Cilt X, s.491.

Tayyibetu'n-Neşr'i yazmıştır. Ardından Ebû Amr ed-Dânî'nin *Teysîr*'ine Ebû Ca'fer, Yakûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerini de ilâve etmek suretiyle seb'aya tekâmîle olarak *Tahbîru't-Teysîr fi'l-Kıraati'l-Aşr* adlı eserini meydana getirmiştir. Fakat İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilminin öğretim metoduna asıl katkısı Şâtıbî'nin *Hırzu'l-Emâni*'sindeki yedi kıraati kendi usûlü ile devam ettirdiği *ed-Dürretü'l-Mudiyye* adlı eserini ortaya koymuş olmasıdır. *Dürre*, *Şâtıbiyye*'den farklı bir metot oluşturmaması, var olan sistemin tamamlayıcısı olması, muhtasar bir eser olması gibi özellikleri sebebiyle kolayca kabul görüp tadrîsatta yerini almıştır ve *Şâtıbiyye* ile birlikte aşru's-suğra programının öğrenciler tarafından ezberlenen temel kaynağı olmuştur. Günümüzde de hala bu özelliğini sürdürmektedir.

Dürre Osmanlı'da aşru's-suğra programında ezberletilen bir eser olması ile birlikte Medine'de Camiatu'l-İslamiyye Külliyyetu'l-Kur'ani'l-Kerim'de; Sudan'da Külliyyetu'l-Kur'ani'l-Kerim'de; Mısır'da Camiatu Tanta Külliyyetu'l-Kur'ani'l-Kerim'de ders olarak okutulmakta ve ihtiva ettiği kıraatlerin öğretimi uygulaması yaptırılmaktadır.

IV. DÜRRE VE TAHBİR'İN KARŞILAŞTIRILMASI

A. *Dürre* ile *Tahbîr*'in Muhteva Cihetinden Karşılaştırılması

ed-Dürretü'l-Mudiyye'nin mukaddime bölümündeki dördüncü beyitte geçen "كَمَا هُوَ فِي تَحْبِيرِ تَيْسِيرِ سَبْعَهَا" ifadesi *Tahbîru't-Teysîr* isimli eseri *Dürre*'nin temel kaynağı gibi tanıtmaktadır. Bu durum araştırmamızda aralarındaki benzerlik veya farklılıkları incelemeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Tahbîru't-Teysîr ile *ed-Dürretü'l-Mudiyye*'nin muhtevalarının üç kıraat; amaçlarının ise kıraat-1 seb'ayı kıraat-1 aşereye tamamlamak olması sebebiyle biri diğerine kaynaklık ediyor gibi gözükmektedir. Bu görüntüyü destekleyen başka durumlar da söz konusudur. Şöyle ki; *Tahbîr*, Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî'nin *Teysîr* adlı eserinin kıraat-1 aşereye tamamlanma çalışmasıdır. *Dürre* de *Şâtıbiyye*'nin kıraat-1 aşereye tamamlanma çalışmasıdır. *Şâtıbiyye* ise *Teysîr*'in manzum halidir. Dolayısıyla *Dürre* de *Tahbîr*'in manzum şekli gibi görünmektedir. İbnü'l-Cezerî *Tahbîr*'de, *Teysîr*'in ihtiva ettiği yedi kıraati metinde hiç bir değişiklik yapmadan

aynen almış buna ilaveten Ebû Ca'fer, Yakûb ve Halefû'l-Âşîr kıraatlerini de eserine eklemiş ve ikmâl çalışmasını böyle tamamlamıştır. Eserde metot olarak değiştirdiği bir kaç husus şunlardır: Ebû Amr ed-Dânî, *Teysîr*'de Hamza ile Kisaî kıraatlerinin ittifaklarını belirtmek üzere **لَهُمَا** zamirini kullanmıştır. İbnü'l-Cezerî bu iki imama kıraat-1 selâs imamlarından Halefû'l-Âşîr'in ittifakının da eklendiği yerlerde *Teysîr*'de kullanılan **لَهُمَا** zamirini *Tahbîr*'de **لَهُمْ** olarak değiştirmiştir. Ayrıca *Teysîr*'de geçen ifadeleri belli etmek sebebiyle **قَالَ**; kıraat-1 selâsı kastettiği yerlerde de **قُلْتُ** ibaresi ile bir ayrıma gitmiştir.

Dürre ise eserin te'lif usûlü, metodu bakımından *Şâtıbiyye*'nin devamı gibidir. Dolayısıyla *Tahbîr*'de kıraat-1 aşere, üç kıraat eklemesiyle beraber ele alınırken *Dürre*'de *Şâtıbiyye*'deki kıraatlerden ayrı olarak sadece kıraat-1 selâs ele alınır.

Ayrıca *Tahbîr* mensur iken *Dürre* manzum bir eserdir. Dolayısıyla *Tahbîr*'de Ebû Amr ed-Dânî hakkında bilgiler de verilmekte, *Teysîr*'in Dânî'ye dayanan senedi de zikredilmektedir. Bunun gibi uzun uzadıya mâlumatlar ancak nesir türü yazılarda olur. *Dürre*'de buna benzer bir uygulama görülmez.

Sonuç olarak *Tahbîru't-Teysîr* ile *ed-Dürretü'l-Mudiyye* amaçları yönünden benzerlik arz etmekle beraber metodları kısmen farklı iki eserdir.

B. Te'liflerindeki Öncelik Sonralık Meselesi

ed-Dürretü'l-Mudiyye'nin mukaddime bölümünde geçen;

"وَبَعْدُ فَخُذْ نَظْمِي حُرُوفَ ثَلَاثَةٍ تَتِمُّ بِهَا الْعَشْرُ الْقِرَاءَاتُ وَانْقِلَا

كَمَا هُوَ فِي تَحْبِيرِ تَيْسِيرِ سَبْعِهَا فَاسْأَلْ رَبِّي أَنْ يَمُنَّ فَتَكْمُلًا"¹⁵¹

Dürre'nin, *Tahbîr*'deki gibi kıraat-1 aşereyi tamamlayan bir eser olduğunu anlatan ve eserin nazm edilme amacını ortaya koyan ifadeler ve özel olarak *Tahbîru't-*

¹⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 3-4 beyit

Teysîr isminin geçtiği ibare bize *Dürre* 'nin yazıldığı esnâda *Tahbîr* 'in mevcut olduğu bilgisini vermektedir.

Dürre 'nin yazımı 235. beyitte¹⁵² cümmele hesabı ile işaret edilen h.823 tarihinde tamamlanmıştır. İbnü'l-Cezerî, *Tahbîr* 'i tamamladığı tarihi aktarmamakla birlikte Sehâvî'nin görüşüne göre eser *et-Temhîd* gibi erken yaşlarında te'lîf edilmiştir.¹⁵³ Bu görüşe göre de *Tahbîr* 'in te'lîfi *Dürre* 'den öncedir.

Tahbîru't-Teysîr 'in mukaddimesinde “Şâtıbiyye hafızları kıraat-ı seb'ayı tamamladıktan sonra Tayyibe'ye yöneldiler. Ben de onlara hediye olması niyetiyle bu manzumenin devamı niteliğinde bir eser yazmaya niyetlendim. İmam Şâtîbî'nin bereketinden olsa gerek çok güzel bir eser ortaya çıktı.” ibareleri geçmektedir. Eseri tahkîk eden Ahmed Muhammed Muflih Kudât dipnotta bilgi olarak işaret edilen eserin *Dürre* olduğunu kaydetmiş ve *Dürre* 'nin *Tahbîr* 'den önce yazıldığı fikrini savunmuştur.¹⁵⁴ Bu ise lafza ve tarihe aykırı bir durumdur. İbnü'l-Cezerî'nin bahsettiği eser *el-Hidâye* olabilir veya *Dürre* gibi bir eser yazmak niyetinde olup henüz hayata geçirmemiş ve bu nedenle ismini de belirtmemiş olabilir ya da bahsedilen eser *Dürre* olsa bile muhtemelen bu bilgi *Tahbîr* 'in mukaddimesine İbnü'l-Cezerî tarafından sonradan eklenmiştir. Çünkü aynı cümlede *Tayyibetü'n-Neşr* 'in de adı geçmektedir. Bilindiği üzere *Tayyibe*, *Tahbîr* 'in te'lîfinden sonraki bir döneme denk gelen İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da bulunduğu sırada yazılmıştır. Buradan hareketle İbnü'l-Cezerî'nin eserin mukaddimesindeki *Tayyibe* ve diğer eserlerinden bahsettiği bölümü *Tahbîr* 'e sonradan eklediği sonucuna varılabilir.

Ayrıca *Tahbîr* 'in nüshalarının en eskilerinden biri olan Yahya b. Abdullah b. Abdurrahman b. Muhammed b. İsmail el-Kenânî el-Makdisî'nin istinsah ettiği nüsha Ümmü'l-Kura Üniversitesi Kütüphanesi'nde 2/3661 numarada bulunmakta olup istinsah tarihi h.823'dür. Bu tarih *Dürre* 'nin tamamlanma, *Tahbîr* 'in ise yazmalarından birinin istinsah edilme tarihidir.

وَمَّ نِظَامُ (الدَّرَّة) أَحْسَبُ بَعْدَهَا وَعَامَ (أَصْحَابِي) فَأَخْبِينُ تَقُولًا¹⁵²

¹⁵³ Sehâvî *Tahbîr* ve *Temhîd* eserlerini henüz 17 yaşında iken te'lîf ettiğini bildirmektedir. Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Dav'u'l-Lâmî' li Ehli'l-Karnî't-Tâsi'*, Daru'l-Cil, Beyrut, 1991, Cilt IX, s.257.

¹⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, s.92-93.

Bu bilgiler ışığında *Tahbîr*'in te'lîfinin *Dürre*'den önce olduğu rahatlıkla söylenebilir.

V. TAHKİK VE ŞERHLERİ

A. Tahkîkleri

- Dürre'yi ilk olarak Ali b. Muhammed ed-Dabba' tahkîk etmiştir. Dürre'nin bu tahkîki Mısır Darusselam Yayınevinde basılan on adet metni¹⁵⁵ ihtiva eden *İthafu'l-Berera bi'l-Mütüni'l-Aşera* isimli eserin içinde bulunmaktadır.
- Mahmud Sibeveyh, Mushafları İnceleme Kurulu'nda üye olduğu zamanlarda *Dürre* metninin sahih bir şekilde zaptedilmesi için sesli olarak okumuş ve kaydetmiştir.
- Abdurrafi' Rıdvân eş-Şarkâvî tahkîki ise ilk olarak h.1417'de basılmıştır.
- Muhammed Temîm Mustafa ez-Zu'bî'nin tahkîki h.1431 yılında Medine-i Münevvere Daru İbni'l-Cezerî'de basılmıştır.
- Eymen b. Ruşdî Suveyd h.1431'de tahkîkinin ilk baskısını, Mektebetu İbni'l-Cezerî'de gerçekleştirmiştir. İkinci baskısı *Şâtibiyye* metni ile beraber Daru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye'de h.1434'te gerçekleşmiştir.
- Abdullah b. Muhammed b. Süleyman Carullah'ın tahkîki h.1438 yılında Beyrut Lübnan Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye'de basılmıştır.

B. Şerhleri

Afîfüddîn Osman ez-Zebîdî (ö.848/1445), *El-İdâh alâ Metni'd-Dürre*¹⁵⁶; Ebu'l-Kasım Muhammed en-Nuveyrî (ö.857/1453), *Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye fî Kiraâti's-*

¹⁵⁵ 1. Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî; eş-Şâtübî

2. Nazmu Ahkâmi Kavlihi Teâlâ Â'lâne; el-Mütevellî (ö.1313/1895)

3. ed-Dürretü'l-Mudiyye fî'l-Kiraat'is-Selâs; İbnü'l-Cezerî

4. el-Vücuhu'l-Müsîra fî'l-Kiraati's-Selâs; el-Mütevellî

5. Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kiraati'l-Aşr; İbnü'l-Cezerî

6. el-Fevâidu'l-Mu'tebera fî'l-Kiraati'l-Erbâa; el-Mütevellî

7. Akiletü Etrâbi'l-Kasâid fî'r-Resm; eş-Şâtübî

8. Nazimetü'z-Zühr fî Adedi'l-Ây; eş-Şâtübî

9. el-Mukaddime fî't-Tecvîd; İbnü'l-Cezerî

10. Tuhfetu'l-Atfâl ve'l-Ğılman; Süleyman el-Cemzûrî (ö.1208/1794'te yaşadığı bilinmektedir.)

¹⁵⁶ Tahkîkini Abdurrezzak b. Ali Musa gerçekleştirmiştir. Pek çok baskısı vardır. Sonuncusu Kâhire'de h.1425'te Dâru İbn Affân'da basılmıştır.

*Selâseti'l-Merdiyye*¹⁵⁷; Ahmed b. Abdulhak el-Ezherî (ö.832/1429) *el-Ğurratu'l-Behiyye Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye*¹⁵⁸; Muhammed b. Ahmed Mifdal (ö.833/1430), *el-Ğurratu'l-Behiyye Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye*¹⁵⁹; *Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye*¹⁶⁰; *Ikdu'd-Dürreti'l-Mudiyye*¹⁶¹; Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdullatîf'in (ö.892/1487) *Dürre Şerhi*¹⁶²; Hüseyin b. Ali el-Hisnî (ö.953/1547), *el-Ğurratu fî Şerhi'd-Dürre*¹⁶³; Mansûr b. İsa b. Ğazî el-Ensârî el-Mısrî'nin *Şerhi*¹⁶⁴ (ö.1084/1674); Ali b. Muhsin er-Rumeylî es-Saîdî (ö.1130/1718), *el-Minehu'l-İlâhiyyetu bi Şerhi'd-Dürreti'l-Mudiyye fî İlmi Kırâati's-Selâseti'l-Merdiyye*¹⁶⁵; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Burnâz et-Tûnusî el-Hanefî (ö.1138/1726), *Tezyînu'l-Ğurra bi Mehâsini'd-Durra*¹⁶⁶; Muhammed b. el-Hasen el-Munîr es-Semennûdî (ö.1199/1785), *Şerhu's-Semennûdî alâ Metni'd-Dürreti'l-Mütemmime li'l-Kırâati'l-Aşr*¹⁶⁷; Ebû İd Rıdvan b. Muhammed Muhallilâtî (ö.1311/1894), *Şerhu'd-Dürre fî'l-Kırâati's-Selâsi'l-Mütemmime li'l-Aşr*¹⁶⁸; Ebû İd Rıdvan b. Muhammed Muhallilâtî, *Hâşiyetu alâ Metni'd-Dürreti'l-Mudiyye fî Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye*¹⁶⁹; Muhammed b. Muhammed Hilâlî el-Ebyârî, *El-Behcetü's-Seniyye bi Şerhi'd-Dürreti'l-Behiyye*¹⁷⁰; Ali b. Muhammed ed-Dabba' (ö.1380/1961), *El-Behcetü'l-Merdiyye Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye*¹⁷¹; Abdulfettâh el-

¹⁵⁷ Tahkîkini Abdurrâfi' Rıdvan eş-Şarkâvî gerçekleştirmiştir. Riyad'da h.1424'te Mektebetu'r-Rüşd'de basılmıştır. Pek çok baskısı vardır.

¹⁵⁸ Pek çok nüshası bulunmaktadır. Bir nüshası, Harem Ktp., nr. 429'da, Tecvîd ve Kıraat Bölümü'nde; başka bir nüshası, Ezheriyye Ktp., nr. 305361'de bulunmaktadır.

¹⁵⁹ San'a Camii Kebîr Ktp., nr.93'te bir nüshası bulunmaktadır.

¹⁶⁰ Şârihi meçhul olup İbn'ul-Cezerî'nin talebelerinden olduğu belirtilmiştir. Riyad Merkez Melik Faysal'da nr. 6-09804'te bir nüshası bulunmaktadır. Kâtip Çelebi, Cilt I, s.743.

¹⁶¹ Hacı Halife bu eserin Fatih Sultan Mehmed Han'a hediye edildiğini belirtmiş fakat şârihi hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Kâtip Çelebi, Cilt I, s.743.

¹⁶² Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr.3'te bir nüshası bulunmaktadır.

¹⁶³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Cilt I, s.743.

¹⁶⁴ Mısır'da Meâhid Matbaası'nda basılmıştır.

¹⁶⁵ Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde Abdulkayyûm b. Abdulgafûr en-Nedvî danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak tahkîkine çalışılmaktadır. Mahtut eser Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi nr.25'te bulunmaktadır.

¹⁶⁶ Medine Harem Ktp., nr. 6/211'de bir nüshası bulunmaktadır.

¹⁶⁷ Pek çok baskısı vardır. Tahkîkini Abdurrezzak b. Ali Musa gerçekleştirmiştir.

¹⁶⁸ Mahtût bir eserdir.

¹⁶⁹ İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Ktp., nr.2530'da bir nüshası bulunmaktadır.

¹⁷⁰ Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde, Nûra Ali el-Hilal ve Reça Muhammed Yakûb el-Hûsâvî isimli iki öğrenci tarafından Kıraat Bölümü'nde yüksek lisans tezi olarak tahkîkine çalışılmıştır. Nura isimli öğrenci eserin başından Nisa Sûresi'ne kadar h.1429 tarihinde tahkîk etmiştir. Reça Muhammed Yakûb el-Hûsâvî isimli öğrenci de Nisa Sûresi'nden Nas Sûresi'nin sonuna kadar tahkîk etmiştir. İkisinin de danışmanı Prof. Dr. Şaban Muhammed İsmail'dir.

¹⁷¹ Pek çok baskısı vardır. Son olarak Muhammed Fehd Hârûf tarafından tahkîki yapılmış, Daru'l-Ğavsânî'de 2016'da basılmıştır.

Kâdî (ö.1403/1982), *el-Îdâh li Metni'd-Dürre fi'l-Kirâati's-Selâsi'l-Mütemmime li'l-Kirâati'l-Aşr*¹⁷²; *Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye*, Abdulfettâh es-Seyyid Acemî el-Mersafî'nin Şerhi¹⁷³ (ö.1409/1989); *Îhâb Fikrî, Takrîbu'd-Dürre*¹⁷⁴.

¹⁷² Pek çok baskısı vardır. Son baskısı Mekke'de Mektebetu'l-Esediyye'de h.1434 yılında basılmıştır. Bu baskısında Abdulkayyum Abdulğafur es-Sindî tarafından dipnotlarda Dürre'nin şerh edilen beyitlerinin Şâtıbiyye'deki karşılıkları verilmiştir.

¹⁷³ Tahkîkini Sâlim Muhammed Mahmud el-Cekenî eş-Şenkîti yapmıştır. 2017'de Ervika li'd-Dirasati ve'n-Neşr'de basılmıştır.

¹⁷⁴ Diğer şerhler için Bkz. Kâtip Çelebi, Cilt I. s.743; Carl Brockelmann, **Geschichte Der Arabischen Litteratur**, Supplementband, 1937, Cilt II, s.275.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ed-DÜRRETÜ’L-MUDİYYE”NİN METOT VE MUHTEVA ANALİZİ

I. METODU

Dürre metot olarak, Ebû'l-Kâsım eş-Şâtıbî'nin *Şâtıbiyye*'sini tamamlayıcı mahiyettedir. Bu sebeple çalışmayı ilgilendirdiği ölçüde *Şâtıbiyye* usûlünden bahsedilecektir.

Ebû'l-Kâsım eş-Şâtıbî'nin *et-Teyşîr*'de ele alınan kıraat-ı seb'ayı, öğretimde kolaylık olması amacıyla manzum hale getirdiği *Şâtıbiyye*'nin usûl bölümü yirmi sekiz başlıktan oluşmaktadır. İbnü'l-Cezerî *Dürre*'nin usûl ve ferşiyâtında *Şâtıbiyye*'nin tertibine aynen uymuştur. Keza ıstılahı da aynen almıştır. Fakat *Dürre*'nin usûl kısmına *Şâtıbiyye*'nin usûl bölümünün yirmi sekiz başlığını değil kıraat-ı selâsi ilgilendiren on beş başlığı almıştır.¹⁷⁵ Uyguladığı metodu eserin mukaddimesinde büyük ölçüde açıklamıştır.

Şâtıbiyye kıraat imam ve râvîlerinin isimlerinin ebced harfleriyle remizlendirildiği ilk eser olması sebebiyle İbnü'l-Cezerî'ye örneklik teşkil etmiştir. Ebû'l-Kâsım eş-Şâtıbî imamlara ve râvîlerine rumuz verirken kullandığı yedi kelimelik ebced harflerinden¹⁷⁶ ilk harfleri kıraat imamları; ikinci harfleri ilk râvîler; üçüncü harfleri ise ikinci râvîler için kullanmıştır. Örneğin **أَبِج** kelimesindeki **ا** harfi tertibe göre ilk kıraat imamı Nafi'nin, **ب** harfi ilk râvîsi Kalûn'un, **ج** harfi ikinci râvîsi Verş'in

¹⁷⁵ 1. Mukaddime
2. Bâbu'l-Besmele ve Ümmi'l-Kur'an
3. el-İdgâmu'l-Kebîr
4. Hâü'l-Kinâye
5. el-Med ve'l-Kasr
6. el-Hemzetân min Kelime
7. el-Hemzetân min Kelimeteyn
8. el-Hemzü'l-Müfred
9. en-Nakl ve's-Sekt ve'l-Vakf ale'l-Hemz
10. el-İdgâmu's-Sağîr
11. en-Nûnu's-Sâkine ve't-Tenvîn
12. el-Feth ve'l-İmâle
13. er-Râât ve'l-Lâmât ve'l-Vakf ale'l-Mersûm
14. Yââtu'l-İzâfe
15. el-Yââtu'z-Zevâid
¹⁷⁶ (أَبِج دَهْرٌ حَطِي كَلِمٌ نَصَعُ فَضُقُ رَسَتْ)

rumuzlarıdır. Ebû'l-Kâsım eş-Şâtıbî eserinde kullandığı bu rumuz sistemini 45. beyitte şöyle açıklamaktadır:

”جَعَلْتُ أَبَا جَادٍ عَلَى كُلِّ قَارِيٍّ دَلِيلًا عَلَى الْمَنْظُومِ أَوَّلَ أَوَّلًا“

“Ebcet harflerini; ilkini ilk imama işaret etmek suretiyle, her bir Kârî için remiz olarak seçtim.”¹⁷⁷

Bu sisteme göre Şâtıbiyye tarîkindeki tüm rumuzlar şöyledir:

Tablo 1

Şâtıbiyye Tarîkindeki Rumuzlar

İmam ve Râvîler	Rumuz
Nafi' (ö.169/785)	أ
Kalûn (ö.220/835)	ب
Verş (ö.197/812)	ج
İbn Kesir (ö.120/737)	د
Bezzî (ö.170/250)	ه
Kunbûl (ö.291/903)	ز
Ebû Amr (ö.154/770)	ح
Dûrî (ö.246/860)	ط
Sûsî (ö.261/874)	ي
İbn Âmir (ö.118/736)	ك
Hişâm (ö.245/859)	ل
İbn Zekvân (ö.242/856)	م
Asım (ö.127/745)	ن
Şu'be (ö.193/805)	ص

¹⁷⁷ Ebu'l-Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî, **Hırzu'l-Emânî ve Vecu't-Tehânî (eş-Şâtıbiyye)**, thk. Muhammed Temîm ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Daru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, h.1425, 45. beyit.

Hafs (ö.180/796)	ع
Hamza (ö.156/772)	ف
Halef (ö.229/843)	ض
Hallâd (ö.220/835)	ق
Kisâî (ö.189/804)	ر
Ebu'l-Haris (ö.240/854)	س
Dûrî (ö.246/860)	ت

Kaynak: eş-Şâtîbî, Ebu Muhammed Kâsım b. Firrûh, **Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (eş-Şâtibiyye)**, thk. Muhammed Temîm Mustafa ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Daru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2004, 45. beyit.

Genel olarak usûl ve ferşiyât bu rumuzlar üzerine bina edilmiştir. Ancak istisnâ olarak manzumede kafiyenin imkân verdiği durumlarda kurrânın isimleri açık bir şekilde ifade edilmiş¹⁷⁸ veya bir kıraatin infıradı durumunda imam kendi ismiyle anılmıştır.¹⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Kâsım eş-Şâtîbî'yi takiben *Dürre*'de bu rumuz sistemini kullanmıştır.

"لِنَانَ أَبُو عَمْرٍ وَالْأَوَّلُ نَافِعٍ وَتَالِثُهُمْ مَعَ أَصْلِهِ قَدْ تَأَصَّلَا

و رَمَزُهُمْ ثُمَّ الرُّوَاتُ كَأَصْلِهِمْ

“İkincisi için Ebû Amr, birincisine Nafi‘, üçüncüye de (aynı zamanda kıraat-ı seb‘ada râvîsi olduğu kıraat imamını) kendisi ile birlikte seçtim. Rumuzları da asılları olarak seçtiğim imamların ve râvîlerinin rumuzlarıdır.”¹⁸⁰

Dürre'nin yedi ve sekizinci beyitlerine göre İbnü'l-Cezerî, kıraat-ı selâstan her bir imam için *Şâtibiyye*'deki yedi imamdan birer asıl seçmiştir. Buna göre Ebû Ca'fer kıraatinin aslı Nafi‘; Ya'kûb kıraatinin aslı Ebû Amr; Halef kıraatinin aslı Hamza kıraatidir. Üç kıraat imamının ve râvîlerinin rumuzlarını da asıllarının rumuzları olarak belirlemiştir. Ancak Halef kıraatinin diğer iki imamdan şöyle bir farkı vardır: Ebû

¹⁷⁸ eş-Şâtîbî, 44. beyit. "و سوف اسمي حيث يسمح نظمه به موضعا جيدا معوا و مخلولا"

¹⁷⁹ eş-Şâtîbî, 66. beyit "و من كان ذا باب له فيه مذهب فلا بد ان يسمي و يدري و يعقلا"

¹⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 7. ve 8. Beyit.

Ca'fer ve Yakûb kıraatlerinin asıllarını râvîleri ile birlikte kabul ederken Halef kıraatinin aslı yalnızca Hamza kıraati ve Halef rivayetidir. Hamza'nın râvîsi Hallâd aslın dışında bırakılmıştır.¹⁸¹

"فَإِنْ خَالَفُوا أَذْكَرُ وَإِلَّا فَأُهْمَلَا"

“İhtilaf varsa zikreder, yoksa ihmal ederim.”¹⁸²

İbnü'l-Cezerî, *Dürre*'ye yalnızca kıraat-ı selâsin ihtilaflarını almıştır. Bunlar *Şâtibiyye*'de imamların asılları olan kıraatlerde bulunmayan ihtilaflardır. *Dürre*'nin tekmile çalışması olması sebebiyle, kıraat-ı selâse geçmek için öncelikle *Şâtibiyye* târikiyle kıraat-ı seb'ayı bitirmiş olmak gerekir. Çünkü *Şâtibiyye*'de asıl kabul edilen imamların kıraatlerinde bulunmayan ihtilafların alındığı *Dürre* metni, onu okuyacak kişinin *Şâtibiyye* bilgisine sahip olduğu düşüncesiyle oluşturulmuştur.

Örnek olarak; Ebû Ca'fer'in, Nafi' ve râvîlerine muvâfakat ettiği usûl veya ferşiyâtı metinde zikretmez. Nafi' veya bir râvîsine de olsa muhalefet ettiği durumlarda ihtilafı rumuz kullanarak veya isim ile zikreder. Yakûb kıraatinde de metot böyledir. Halef kıraatinde ise, Hallâd'a ihtilaf ettiği vecihleri zikretmesi gerektiği halde Hallâd'ı Halefü'l-Âşir'in asıllarından saymaması sebebiyle metne almamıştır.

ÖRNEK

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ
فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

Nisa Sûresi'nin 74. âyetinde Hallâd **يَغْلِبُ فَسَوْفَ** kelimelerinde idğam yapar. Halef ise izhar ile okur. Burada Halef kıraatinin bir ihtilafı bulunmaktadır. Fakat *Dürre* metninde bu ihtilafı göremeyiz. Çünkü İbnü'l-Cezerî Halef'in aslı olarak sadece kendini ve İmam Hamza'yı seçmiş, ikinci râvî Hallâd'ı asılların dışında bırakmıştır. Dolayısıyla Halef'in Hallâd'a ihtilafları manzumedeki bulunmamaktadır.

¹⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 7. beyit

¹⁸² İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 8. beyit.

ÖRNEK

" حُرُوفُ التَّهَجِّي أَفْصِلُ بِسَكْتٍ كَمَا أَلْفٌ¹⁸³"

Ferşiyât bölümünün ilk beyiti olan bu beyitte, Ebû Ca'fer'in, Nafi'ye muhalefet ettiği bir vecih ele alınmıştır. Bakara Sûresi'nin ilk ayetindeki **أَلْفٌ** Ebû Ca'fer kıraatinde sekte ile okunur. Beyitteki **أَلَا** kelimesi Ebû Ca'fer'in rumuzu için kullanılmıştır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin bu beyitte hurûf-u mukattayı Bakara'ya mukayyet kılmaması sebebiyle Kur'an-ı Kerim'deki tüm hurûf-u mukattaların Ebû Ca'fer kıraatinde sekte ile okunduğu anlaşılmaktadır.

ÖRNEK

" وَقِفْ يَا أَبَهُ بِأَلْفٍ أَلَا حُمٌ وَوَلَمْ حَلَا¹⁸⁴"

Yakûb kıraatinde, Kur'an-ı Kerim'deki bütün **لَمْ** kelimelerini vakf halinde **لَمَةً** şeklinde okunur. İmam Yakûb burada aslı olan Ebû Amr'a ihtilaf etmektedir. Bu nedenle *Dürre*'ye bu vecih alınmıştır. Yukarıdaki beyitte ihtilaf okunan **لَمْ** kelimesi verildikten hemen sonra Yakûb'un remzi olan **ح** harfi beyite eklenmiştir.

Dürre, *Şâtibiyye*'nin metodunu aynen almasına rağmen ihtilafların mutlaklık, mukayyetlik durumlarında ondan farklılığını ortaya koymuştur. Şöyle ki:

Şâtibiyye'de kayıt altına alınan ıstılahlar ve karşıtları vardır. Ebu'l-Kâsım eş-Şâtübî beyitlerde kayıt altına aldığı bir kıraat vechinin zıddını zikretmemiş, zıddı olan vechin üzerinde düşünerek bulunması gerektiğini bildirmiştir.¹⁸⁵ *Dürre* usûlü *Şâtibiyye*'den bilinen bu usûl üzere bina edilmiştir. Fakat *Şâtibiyye*'de her ihtilaflı vecih marifelik nekrelilik durumlarına göre ayrı ayrı zikredilirken; *Dürre*'de bu durumun aksine mutlak ifadelerle genellemeler oldukça fazladır.

¹⁸³ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 62. beyit.

¹⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 46. beyit.

¹⁸⁵ eş-Şâtübî, 57. beyit. "و ما كان ذا ضد فاني بضده غني فراحم ب الذكاء لتفضلا"

Şâtubiyye’de kayıt altına alınan ve *Dürre*’yi de ilgilendiren ıstılahlar ve zıtları şöyledir:

Tablo 2

Şâtubiyye’deki Mukayyed Vecih ve Zıtları

Kayıt altına alınmış vecih	Karşıtı
مد	قصر
إثبات	حذف
فتح	كسر
مدغم	مظهر
همز	ابدال
نقل	تحقيق
اختلاس	اتمام
جزم	حركة
تذكير	تانيث
غيب	خطاب
خفة	شديد
جمع	افراد
تنوين	حذف التنوين
تحريك (فتح)	اسكان
النون	الياء
النصب	الخفض
الضم	الفتح
الرفع	النصب

Kaynak: eş-Şâtibî, Ebu Muhammed Kâsım b. Firrûh, *Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (eş-Şâtubiyye)*, thk. Muhammed Temîm ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Daru'l-Ġavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2004, 58-61. beyitler.

ÖRNEK

إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ وَإِنْ تَخْفَوْهَا وَتُوتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيَكْفُرْ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ¹⁸⁶

Bakara Sûresi'nde geçen **فَنِعْمًا** kelimesindeki ihtilafın nasıl okunacağı bilgisine ulaşmak için *Şâtıbiyye*'yi bilmek gerekir. *Şâtıbiyye* tarîkinde Ebû Amr Bakara'daki **نِعْمًا** kelimesindeki ع harfini ihtilas ile okumaktadır.

" نِعْمًا خَز اسْكِنْ أَدْ و مَيْسِرَةَ افْتَحَا " ¹⁸⁷

Yukarıdaki beyitte **نِعْمًا خَز** kelimesinde rumuzu geçen imam, İmam Yakûb'tur. *Dürre*'de bu beyitin bulunmasının sebebi Yakûb'un aslı olan Ebû Amr'a ihtilaf etmesidir. İhtilaf *Şâtıbiyye*'de kayıt altına alınan vecihlerden ihtilas ile okunduğu için, *Dürre*'de Yakûb kıraatinde bu kelime ihtilâsın tersi itmam ile okunmaktadır. Ayrıca aşağıda açıklanacak olan *Dürre*'nin 9. beyitindeki usûle göre Nisa Sûresi'ndeki **نِعْمًا** kelimesinin de itmam ile okunduğu kastedilmektedir.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعْمًا
يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا¹⁸⁸

Bununla birlikte bu kavramlar ve karşıtları *Şâtıbiyye* tarîkinde sadece zikredilen beyitteki ayetleri ilgilendirir. İhtilâflı kelime *Şâtıbiyye*'de mutlak olarak zikredilmez. Kelimenin zikredildiği beyitte hangi sûre kastediliyorsa orası kayıt altına alınmış, kelimenin geçtiği diğer tüm ayetler bu kaydın dışında bırakılmıştır. Ayrıca ihtilâflı kelime marife olarak zikredildiyse, ihtilaf kelimenin sadece marife formunda; nekre olarak zikredildiyse sadece nekre formunda geçerli olmaktadır.

¹⁸⁶ el-Bakara 2/271.

¹⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 83. beyit.

¹⁸⁸ en-Nisa 4/58.

Şâtıbiyye’de Bakara Sûresi’nden bir ferşiyât zikrediliyorsa, ihtilaf sadece zikredilen ayeti ilgilendirir. Eğer ihtilaflı kelimenin geçtiği diğer sûreler o beyitte anılmadıysa bu ihtilaf başka bir yerde değil, sadece zikredilen sûrede geçerlidir.

ÖRNEK

" دِفَاعٌ بِهَا وَالْحَجَّ فَتَحُ و سَاكِنٌ و قَصْرٌ خُصُوصًا / " ¹⁸⁹

Bu kurala göre Şâtıbiyye’nin Ferşu’l-Hurûf bölümünden Bakara Sûresi’nin Ferşiyâtı bâbındaki bu beyitte aynı sûredeki **دَفَعُ** kelimesi zikredilirken, Hac Sûresi’ndeki **دَفَعُ** kelimesi de **دِفَاعٌ بِهَا وَالْحَجَّ** ibaresi ile kayıt altına alınmıştır.

فَهَزَمُوهُمْ بِأَدْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتِيَهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهِ
النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ¹⁹⁰

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَهَدَمَتِ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ
لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ¹⁹¹

Tablo 2’de verilen ıstılahlar ve karşıtları aynen *Dürre*’de de geçerlidir. Fakat Şâtıbiyye’de ihtilaflar mutlak olarak zikredilmemiş, her sûrede ayrı ayrı mukayyed kılınmışken, *Dürre*’de ele alınan ihtilaflar, kelimenin manzumede marife nekre olarak gelmesi dikkate alınmaksızın mutlak olarak zikredilmiştir.

ÖRNEK

" عَسِيْتُ افْتَحَ إِذْ غَرَفَهُ يُضْمُ دِفَاعٌ حُرٌّ " ¹⁹²

¹⁸⁹ eş-Şâtıbî, 518.beyit.

¹⁹⁰ el-Bakara 2/251.

¹⁹¹ el-Hac 22/40.

¹⁹² İbnü’l-Cezerî, ed-Dürretü’l-Mudiyye, 82. beyit.

Aynı örneğe *Dürre*'de bakıldığında Bakara ve Hac sûrelerinde geçen **دَفَع** kelimesinin sadece Bakara Sûresi'nin ferşiyyâtında zikredildiği görülür. Fakat her iki sûredeki ihtilafı kelime aynı vecihte okunmaktadır.

Dürre'nin burada *Şâtbiyye*'den usûl olarak farklı oluşu, manzumenin mukaddime bölümünde şu şekilde açıklanmıştır:

" وَإِنْ كَلِمَةً أَطَلَقْتُ فَالشُّهْرَةَ اعْتَمِدْ كَذَلِكَ تَعْرِيفًا وَتَنْكِيرًا اسْجَلًا "

“Bir kelimeyi (nazma) koyduğumda marife veya nekre olarak kaydetmiş olsam da (her iki durumda da) o vechin meşhur kıratine itimad et.”¹⁹³

ÖRNEK

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ۖ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُم ۚ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ¹⁹⁴

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ¹⁹⁵

فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا¹⁹⁶

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (5) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (6)¹⁹⁷

.....وَالْعُسْرَ وَالْيُسْرَ أَثْقَلًا¹⁹⁸....."

Ebû Ca'fer manzumedeki bu beyite göre Bakara Sûresi'nde marife halde gelen **الْعُسْرَ** ve **الْيُسْرَ** kelimelerini damme ile okur. Fakat beyitte marife formunda zikredilmiş olmasına rağmen bu iki kelimenin nekre olarak geldiği **عُسْرَةٍ** (el-Bakara/280), **يُسْرًا**

¹⁹³ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 9. beyit.

¹⁹⁴ el-Bakara Sûresi 2/185.

¹⁹⁵ el-Bakara Sûresi 2/280.

¹⁹⁶ ez-Zariyat 51/3.

¹⁹⁷ el-İnşirah Sûresi 94/5-6.

¹⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 84. beyit.

(ez-Zariyat/3) ve **الْغُسْرِ يُسْرًا** (el-İnşirah/5-6) kelimelerinde de bahsi geçen metoda göre damme ile okur.

199" " **بُيُوتَ اضْمُمْ**

Manzumede ihtilaflı kelime bazen de nekre olarak zikredilir. Beyitte **بُيُوتَ** kelimesi nekre formunda zikredilmiştir. Fakat Kur'an-ı Kerim'deki marife veya nekre tüm **بُيُوتَ** kelimeleri Ebû Ca'fer kıraatinde damme ile okunur.

200" " **و طُلُ كَافِرِينَ الْكُلِّ وَ النَّمْلِ حُطُّ**

Bu beyitte **كَافِرِينَ** kelimesi nekre olarak zikredilmiştir. Fakat kelimenin marife geldiği durumlarda da İmam Yakûb'un râvîsi **ط** rumuzlu Ruveys imale ile okur. Beyitte yalnızca Ruveys'in rumzu verildiği için diğer râvî Ravh **كَافِرِينَ** kelimelerini imale ile okumaz. Fakat beyitteki **و النَّمْلِ حُطُّ** ibaresine göre Neml Sûresi'ndeki **كَافِرِينَ** kelimesini her iki râvî de imale ile okur. Çünkü ibarede İmam Yakûb'un rumuzu **ح** şeklinde gösterilmiştir.

Bu zekâ yorucu anahtarların sebebi manzum eserlerin muhtasar olma özelliğidir. İhtilafları hem nekre hem marife olarak ayrı ayrı zikretmiş olsa muhtasarlığı ortadan kalkardı. *Dürre*'de ortaya konan **فَالشُّهْرَةَ اعْتَمِدْ** (meşhur kıraate itimad et) metodunun *Şâtibiyye*'de bulunmamasının sebebi *Dürre*'nin kıraat eğitimi sıralamasında *Şâtibiyye*'den sonra gelmesidir. Dolayısıyla *Dürre*'yi okuyacak, anlayacak, ezberleyecek kişi öncesinde *Şâtibiyye*'yi okumuş, ezberlemiş, metodunu anlamış ve *Şâtibiyye* tarîkinde meşhur olan kıraat vecihlerini iyice bellemiştir. Bu nedenle İbnü'l-Cezerî bunun avantajını kullanarak manzumesine bu usûlü yerleştirmiştir.

¹⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 77. beyit.

²⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 45. beyit.

A. Eserde Kullanılan Rumuzlar

” لِثَانِ أَبُو عَمْرٍو وَالْأَوَّلِ نَافِعٌ وَثَالِثُهُمْ مَعَ أَصْلِهِ قَدْ تَأَصَّلَا

201”

وَرَمَزُهُمْ ثُمَّ الرَّوَاةُ كَأَصْلِهِمْ

“İkincisi için Ebû Amr, birincisine Nafi’, üçüncüye de (aynı zamanda kıraat-ı seb’ada râvîsi olduğu kıraat imamını) kendisi ile birlikte seçtim. Rumuzları da asılları olarak seçtiğim imamların ve râvîlerinin rumuzlarıdır.”

İbnü’l-Cezerî *Dürre*’de; Ebû’l-Kâsım eş-Şâtîbî’nin ebced harfleri ile oluşturduğu rumuzlama sistemini kullanmıştır. Kıraat-ı selâs imamlarına Şâtîbiyye tarîkinden asıllar seçmiştir. Buna göre Ebû Ca’fer için İmam Nafi’yi; Ya’kûb için Ebû Amr’ı ve Halefî’l-Âşir için ise İmam Hamza’yı asıl olarak kabul etmiştir ve kıraat-ı selâs imamlarının asılları olan kârîlerin *Şâtîbiyye*’deki rumuzlarını aynen nakletmiştir. Bu, Şâtîbiyye tarîki ile kıraat-ı seb’ayı tamamlayan öğrencinin, aynı rumuzlar ile *Dürre* tarîkine devam etmesi; üç kıraat imamının asıllarıyla mutâbakat ettiği yerlerde daha önce okuduğu Şâtîbiyye bilgisinden faydalanması ve *Dürre*’de sadece ihtilafları görmüş olması düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

İbnü’l-Cezerî üç kıraat imamı ve ikişer râvîlerini rumuzlamasına rağmen Halef’in râvîleri İshak ve İdris’in rumuzlarını metin içinde hiç kullanmamıştır. Bunun sebebi Halef’in râvîlerinin asıllarına ne usûlde ne de ferşiyâtta hiç muhalefet etmemiş olmasıdır.

Buna göre *Şâtîbiyye*’deki asılların, *Dürre*’deki kıraat-i selâs imamlarının rumuzları ve bu rumuzların *Umdetu’l-Hullan* ile *Fuyûzu’l-İtkân fî Vücûhi’l-Furkân fî’l-Kıraati’l-Aşr*’daki karşılıkları aşağıdaki gibidir:

²⁰¹ İbnü’l-Cezerî, *ed-Dürretü’l-Mudiyye*, 7. ve 8. beyit.

Tablo 3

Şâtibiyye'deki Rumuzlar

İmam ve Râvîler	Rumuz
Nafi' (ö. 169/785)	أ
Kalûn (ö.220/835)	ب
Verş (ö.197/812)	ج
Ebû Amr (ö.154/770)	ح
Dûrî (ö.246/860)	ط
Sûsî (ö.261/874)	ي
Hamza (ö.156/772)	ف
Halef (ö.229/843)	ض
Hallâd (ö.220/835)	ق

Kaynak: eş-Şâtibî, Ebu Muhammed Kâsım b. Firrûh, **Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (eş-Şâtibiyye)**, thk. Muhammed Temîm ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Daru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2004, 45. beyit.

Tablo 4

Dürre'deki Rumuzlar

İmam ve Râvîler	Rumuz
Ebû Ca'fer (ö.130/748)	أ
İbn Verdân (ö.160/777)	ب
İbn Cemmaz (ö.170/787)	ج
Ya'kûb (ö.205/821)	ح
Ruveys (ö.238/853)	ط
Ravh (ö.235/850)	ي
Halef (ö.229/843)	ف

İshak (ö.286/900)	ض
İdris (ö.292/905)	ق

Kaynak: İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, **ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Kıraâti's-Selâs**, thk. Muhammed Temîm ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Daru'l-Ğavsânîl'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2009, 8. beyit.

Tablo 5

Umdetu'l-Hullan ile Fuyûzu'l-İtkân'daki Rumuzlar

İmam ve Râvîler	Rumuz
Ebû Ca'fer (ö.130/748)	جع
İbn Verdân (ö.160/777)	عي
İbn Cemmaz (ö.170/787)	جم
Ya'kûb (ö.205/821)	يع
Ruveys (ö.238/853)	يس
Ravh (ö.235/850)	حه
Halef (ö.229/843)	خل
İshak (ö.286/900)	سح
İdris (ö.292/905)	سه

Kaynak: Molla Mehmed Emin Efendi, **Umdetu'l-Hullân fi İdâhu Zübdeti'l-İrfân**, İstanbul, Mektebetu'l-Hanefiyye, t.y., s.121; Hamdullah Efendi, **Fuyûzu'l-İtkân fi Vücûhi'l-Furkân fi'l-Kıraati'l-Aşr**, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 3992, vr. 2a-2b.

B. Usûl Konularını Ele Alış Şekilleri Ve Örnekleri

İbnü'l-Cezerî “İstiâze” bâbını usûle eklememiştir. Çünkü istiâze usûllerinde kıraat-ı selâs imamları *Şâtıbiyye*'deki asıllarına ihtilaf etmezler. Besmele usûlünde de İmam Yakûb ve İmam Halef râvîleri ile birlikte asıllarına aynen uyarlar. Ebû Ca'fer ise İmam Nafi'nin râvîsi Kalûn'a muvâfakat eder; Verş'e muhalefet eder. Bu nedenle besmele usûlünde yalnızca Ebû Ca'fer'in ihtilafı zikredilmektedir.

Verş rivayetinde iki sûre arasında Besmele beş vecih ile okunmaktadır:

1. Kat'-1 Cemî': Sûre sonunda vakfedip, besmele sonunda da durmaktır.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ . بِسْمِ . قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

2. Vasl-1 Cemî': Sûrenin sonu ve besmelede vaslederek diğer sûreye başlamaktır.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ . بِسْمِ . قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

3. Kat'-1 Evvel Vasl-1 Sâni': Sûre sonunda vakfedip, besmelede vaslederek diğer sûreye başlamaktır.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ . بِسْمِ . قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

4. Sekt bilâ Besmele: İki sûre arasında besmelesiz sekte ile okumaktır.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ . سَكَتٌ بِلَا بَسْمَلَةٍ . قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

5. Vasl bilâ Besmele: İki sûre arasında besmelesiz vasletmektir.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ . وَصَلٌ بِلَا بَسْمَلَةٍ . قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

Ebû Ca'fer kıraatinde ise iki sûre arasında Verş'in besmelesiz sekte veya vasl ile okumasına muhalif olarak Besmele terkedilmez.

²⁰² İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 10. beyit.

“Ümmü’l-Kuran” bâbında kıraat-ı selâs imamları arasında ihtilaflı dört konu bulunmaktadır:

1. مَلِكٍ / مَالِكٍ;

..... وَمَالِكٍ حُزْفُزٌ²⁰³

Yakûb (ح) ve Halef (ف) kıraatlerinde Fatiha Sûresi’ndeki مَالِكٍ kelimesi elif harfinin isbatı ile okunur. Yakûb bu kelimedede Ebû Amr’a; Halef ise Hamza’ya ihtilaf etmektedir. Ebû Amr ve Hamza kıraatlerinde kelime مَلِكٍ şeklinde okunmaktadır.

2. الصِّرَاطِ;

..... وَالصِّرَاطِ فِيهِ اسْجَلًا²⁰⁴

Halef kıraatinde, kıraat-ı seb’a tarîkinde الصِّرَاطِ kelimesindeki ص harfi z’ye işmam edilerek وَالزِّرَاطِ şeklinde okunur. Fakat Halef, kıraat-ı seb’a tarîkindeki kendi rivayetine ve İmam Hamza’ya ihtilaf ederek Dürre tarîkinde الصِّرَاطِ kelimesini ص ile okur. Bu Halef’in Dürre’deki ihtiyarıdır.

3. هُمْ / هُمَا / هُنَّ;

" وَبِالسَّيْنِ طَبِّ وَأَكْسِرْ عَلَيْهِمْ إِلَيْهِمْ لَدَيْهِمْ فَتَى وَالضَّمُّ فِي الْهَاءِ حُلَلًا "²⁰⁵

Yakûb (ح) ve Halef (ف) kıraatlerinde Tesniye Gaib-Gaibe (هُمَا) zamirleri ile Cemî‘ Gaib-Gaibe (هُمَّ – هُنَّ) zamirleri dammenin isbatı ile okunur. عَلَيْهِمَا kelimesi عَلَيْهِمَا; عَلَيْهِمْ kelimesi عَلَيْهِمْ; عَلَيْهِنَّ kelimesi عَلَيْهِنَّ şeklinde okunur. İki imamın asıllarının kıraatlerinde böyle bir vecih bulunmamaktadır.

²⁰³ İbnü’l-Cezerî, ed-Dürretü’l-Mudiyye, 10. beyit.

²⁰⁴ İbnü’l-Cezerî, ed-Dürretü’l-Mudiyye, 10. beyit.

²⁰⁵ İbnü’l-Cezerî, ed-Dürretü’l-Mudiyye, 11. beyit.

4. ميم الجمع:

..... " 206 وَصِلْ ضَمَّ مِيمِ الْجُمُعِ أَصْلًا

– أَنْتُمْ, هُمُو – هُمْ. Ebû Ca'fer (أ) kıraatinde tüm cemî' mimler sıla ile okunur. فَضَلْتُمْكُمْ – فَضَلْتُمْكُمْ, كُنْتُمْ – كُنْتُمْ, أَنْتُمْ v.b.

..... " 207 وَمَدَّهُمْ وَسِطٌ وَمَا أَنْفَصَلَ اقْصِرْنَ أَلا حُزْ

“el-Med ve'l-Kasr” bâbının ilk beyitinde Ebû Ca'fer (أ) ve Yakûb (ح) ele alınmıştır. Beyitteki “وَمَدَّهُمْ وَسِطٌ” (Onların medleri tevassuttur.) ibaresi mutlak bir ifadedir. Kıraat-ı selâs imamlarının tümünü kapsar ve Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıl'da tüm imamlar tevassut ile okur. Fakat hemen ardından gelen “وَمَا أَنْفَصَلَ اقْصِرْنَ أَلا حُزْ” ibaresi mutlak ifadeyi Ebû Ca'fer ve Yakûb ile mukayyet kılar. Ebû Ca'fer ve Yakûb Medd-i Munfasıl'ı kasr ile okur. Halef kıraatının beyitte bizzat zikredilmemiş olması aslına ihtilaf etmediği için değildir. Halef, Hamza kıraatine ihtilaf etmiyor olsa medleri tûl ile okurdu. Fakat tevassut ile okumaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin beyitte önce tüm imamların medleri tevassut ile okuduğunu mutlak olarak zikredip ardından yalnızca Ebû Ca'fer ve Yakûb'un Medd-i Munfasıl'ı kasr ile okuduğunu kayıt altına almasından; beyitte adı veya rumuzu geçmeyen İmam Hamza'nın da mutlak ibarenin kapsamında Munfasılı tevassut ile okuduğu anlaşılmaktadır.

..... " 208 وَبَعْدَ الْهَمْزِ وَاللَّيْنِ أَصْلًا

Hemen ardından وَبَعْدَ الْهَمْزِ وَاللَّيْنِ أَصْلًا ibaresi ile Ebû Ca'fer 'in (أ) ihtilafları devam etmektedir. Beyitte Medd-i Bedel ve Medd-i Lîn ele alınmıştır. Ebû Ca'fer Medd-i Bedel ve Medd-i Lîn'de İmam Nafi'nin râvîsi Verş'e muhalefet eder. Verş

²⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 13. beyit.

²⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 22. beyit.

²⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 22. beyit.

Medd-i Bedel’i kasr, tevassut, tul ile; Medd-i Lîn’i tevassut, tul ile okurken; Ebû Ca’fer her ikisini de kasr ile okur.

" وَغَنَّهُ يَا وَالْوَاوِ فُزَّ وَبِحَا وَغَيْ... - نِ الْإِخْفَا سِوَى يُنْغِضُ يَكُنْ مُنْخَقِ أَلا " 209

Halef (ف) kıraatinde sakin nûn ve tenvinden sonra gelen ي ve و harfleri gunne ile okunur. Halef aslı Hamza’ya muhalefet etmektedir. Çünkü Hamza kıraatinde İdgam-ı Meal Gunne’nin ي ve و harfleri gunnesiz sadece idgam ile okunur. Ebû Ca’fer ise tenvin veya sakin nundan sonra gelen خ ve غ harflerinde ihfa yapar. Fakat يُنْغِضُ - "إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا" Ayrıca Nisa Sûresinde’ki "إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا" ibaresinde de ihfa yoktur.

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا....." 210

C. Ferşu'l-Hurûf Konularını Ele Alış Şekilleri Ve Örnekleri

....." / خِفُّ الْأَمَائِيِّ مُسْجَلًا

ألا / يَعْبُدُو حَاطِبَ فَشًا / يَعْمَلُونَ قُلْ / حَوَى / قَبْلَهُ أَصْلٌ وَبِالْغَيْبِ فُقٌ حَالًا " 211

Bu bölümde *Dürre*'nin ferşiyât konularını işleyiş metodunun anlaşılması için Bakara Sûresi ferşiyâtından 66 ve 67. beyitler ele alınacaktır.

....." / خِفُّ الْأَمَائِيِّ مُسْجَلًا

ألا / / " 212

209 İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 42. beyit.

210 en-Nisa 4/135.

211 İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 66-67. beyit.

Bakara Sûresi ferşiyyâtında zikredilen bu beyitte Ebû Ca'fer kıraatinde **أَمَانِيَّ** kelimesi aslına muhalif olarak tahfif ile okunur. Oysa Nafi' kıraatinde teşdîd ile okunmaktadır. Fakat *Dürre*'nin usûlü olarak bu ihtilafı vecih sadece Bakara sûresinde geçen **أَمَانِيَّ** kelimesi için değil, kelimenin tüm türevleri için geçerlidir. Kur'an-ı Kerim'de **أَمَانِيَّ** kelimesinin türevleri beş yerde geçmiştir. Bunlar:

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ **أَمَانِيَّهُمْ** قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ²¹³

Bakara Sûresi'ndeki **أَمَانِيَّهُمْ** kelimesi tüm kurrallardan farklı olarak Ebû Ca'fer kıraatinde **أَمَانِيَّهُمْ** şeklinde okunmaktadır.

لَيْسَ **بِأَمَانِيكُمْ** وَلَا **أَمَانِيَّ** أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سَوَاءً يُجْزَى بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا

نَصِيرًا²¹⁴

Nisa Sûresi'ndeki **أَمَانِيكُمْ** kelimesi **أَمَانِيكُمْ** şeklinde; **أَمَانِيَّ** kelimesi **أَمَانِيَّ** şeklinde okunmaktadır.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي **أُمْنِيَّتِهِ** فَيَنْسُخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي

الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ²¹⁵

Hac Sûresi'ndeki **أُمْنِيَّتِهِ** kelimesi **أُمْنِيَّتِهِ** şeklinde okunmaktadır.

يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ **الْأَمَانِيُّ** حَتَّىٰ جَاءَ

أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ²¹⁶

Hadîd Sûresi'ndeki **الْأَمَانِيُّ** kelimesi **الْأَمَانِيُّ** şeklinde okunmaktadır.

... / يَعْْبُدُوْا خَاطِبَ **فَشَا** / / ... /²¹⁷

²¹² İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 66-67. beyit.

²¹³ el-Bakara 2/111.

²¹⁴ en-Nisa 4/123.

²¹⁵ el-Hac 22/52.

²¹⁶ el-Hadîd 57/14.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ
مُغْرَضُونَ²¹⁸

Beyitteki **ف** harfi Halef'in rumuzudur. Beyitte kastedilen Bakara'daki **لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ** ibaresi Hamza kıraatinde muhatab siga ile değil, müzekker cemî' siga ile **لَا يَعْْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ** şeklinde okunur. Halef burada aslına ihtilaf ederek muhatab siga ile **تَعْبُدُونَ** şeklinde okur.

"... / / يَعْْمَلُونَ قُلْ / حَوَى /²¹⁹"

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاتِهِ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ
بِمُزْحَضِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (٢٠) قُلْ.....²²⁰

Beyitin bu bölümünde **يَعْْمَلُونَ قُلْ** ibaresi ile Bakara Sûresi'nde ayetin **يَعْْمَلُونَ** ile bitip ardından **قُلْ** kelimesi ile diğer ayetin başladığı yer kastedilmektedir. Burada **ح** rumuzlu Yakûb kıraatinde **يَعْْمَلُونَ** kelimesi muhatab siga ile okunmaktadır.

"... / / / قَبْلَهُ أَصْلٌ وَبِالْغَيْبِ فُقٌ حَلَا²²¹"

Beyitte **قَبْلَهُ أَصْلٌ** ile kastedilen beyitin bir önceki bölümündeki **يَعْْمَلُونَ قُلْ** ibaresinin işaret ettiği Bakara Sûresi'nde işlenen ayetin öncesinde bulunan **يَعْْمَلُونَ** kelimesinin geçtiği ayetin ferşiyatıdır. Bu da Bakara Sûresi'nin 85. ayetidir.

"..... وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ²²²"

²¹⁷ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 66-67. beyit.

²¹⁸ el-Bakara 2/83.

²¹⁹ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 66-67. beyit.

²²⁰ el-Bakara 2/96,97.

²²¹ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 66-67. beyit.

²²² İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 85. beyit.

Bu ayette bulunan **تَعْمَلُونَ** kelimesi İmam Nafi‘ kıraatinde gaib siga ile okunmaktadır. Bu nedenle ihtilaf, beyite Nafi‘ kıraatinde okunduğu gibi konu edilmiştir. **أ** rumuzlu Ebû Ca‘fer aslı İmam Nafi‘ye ihtilaf ile kelimeyi muhatab sigasında okunmaktadır.

Beyitin son bölümündeki **وَبِالْغَيْبِ فُجُحًا** ibaresi aynı ayetteki **تَعْمَلُونَ** kelimesini kastetmektedir. Ebû Amr ve Hamza kıraatlerinde kelime bu şekilde muhatab siga ile okunmaktadır. Asıllarına ihtilaf ile de **ح** rumuzlu İmam Yakûb ve **ف** rumuzlu İmam Halef kelimeyi gayb sigasında okurlar.

II. DÜRRE’NİN TAYYİBE VE ŞÂTİBİYYE TARÎKLERİ ÜZERİNE ZİYADESİ

Herhangi bir kârînin diğer kârîlere ihtilaf ederek münferit kaldığı, kendi ihtiyarı olan okuyuşlar; “ziyâde”, “münferit vecih”, “kârînin infiradı” gibi tabirlerle ifade edilmektedir. Bu vecihler birden fazlaysa, cemî‘ formda infiradât veya ziyâdat da kullanılır. Tezimizde konu olan İbnü’l-Cezerî’nin Şâtibiyye tarîkiyle kıraat-ı seb‘ayı kıraat-ı aşereye tamamladığı üç kıraat imamlarından ya da râvîlerinden birinin tüm kurrâdan farklı olarak münferit kaldığı okuyuşa özel olarak kıraat-ı aşriyye de denmektedir.

Dürre, *Şâtibiyye*’nin metot olarak devamı niteliğindedir. Bu metodoloji usûl ve ferşiyâtta çok az farkla devam ettirilmiştir. *Dürre* metninde üç kıraat imamının *Şâtibiyye*’den olan asıllarına muvâfakat ettiği vecihler terkedilip, ihtilaf ettiği vecihler zikredilmiştir. Fakat kurrânın münferit olarak okuduğu bazı vecihler vardır ki bunlar *Şâtibiyye*’nin usûl ve ferşiyâtında bulunmayan ve kıraat-ı seb‘a imamlarından hiç birinin okumadıkları veya *Tayyibe*’nin tarîkleriyle nakledilmemiş olan vecihlerdir.

Dürre’nin ziyâdeleri iki bölümde incelenecektir. Birincisi *Tayyibe* Tarîki, ikincisi *Şâtibiyye* Tarîki üzerine ziyâdeleridir.

A. Tayyibe Tarîki Üzerine Ziyâdesi

Bu bölümde zikredilecek münferit okuyuşların tümü Ebû Ca'fer'in Râvîsi İbn Verdân'dan Şatâvî tarîkiyle gelmektedir. *Dürre*'nin ferşiyâtından dört kelimedede İbn Verdân'ın infiradâtı vardır. Diğer kârîlerden ayrıldığı bu vecihler İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr ve Takribu'n-Neşr* eserlerinde zikredilmiştir. Fakat İbnü'l-Cezerî'nin eserlerine infiradâtı almasına rağmen/infiradât üzerine oluşturmasına rağmen *Tayyibetu'n-Neşr*'de İbn Verdân'ın münferit okuyuşları bulunmamaktadır. *Dürre*'nin *Tayyibe* üzerine ziyâdesi ferşiyâtından bu dört kelimedede vukû' bulur.²²³ Usûl bölümünde ziyâde yoktur.

Zikredilecek olan vecihler *Dürre* ve *Tahbîr* gibi temel kaynaklarda bulunmasından dolayı kıraatleri terkedilmez. Sahih kıraatlerdir. Zebîdî *Şerhu'd-Dürre* adlı eserinde "Eğer bu kıraat-ı sahiha olmasaydı, İbnü'l-Cezerî *Dürre*'ye almazdı." şeklinde aktarmaktadır.²²⁴

Tayyibe Tarîki üzerine, örnekleri verilecek olan ziyâdeler ferşiyattan şu dört kelimedir:

- يَخْرُجُ
- سِقَايَةَ الْحَاجِّ
- عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ
- فَيُغْرِقُكُمْ

....." وَلَا يَخْرُجُ اضْمُمْ وَأَكْسِرِ الْخُلْفُ بِجَلَا " ²²⁵

İbn Verdân kıraatinde Araf Sûresi'ndeki يَخْرُجُ kelimesini يُخْرَجُ şeklinde okunur. *Dürre*'de bunu ifade eden beyitteki ب harfi İbn Verdân'ın rumuzudur.

²²³ Söz konusu infiradât İstanbul Tarîki'nde okunmaz. Sebebi s.63'te açıklanmıştır.

²²⁴ Afifuddîn Osman b. Ömer ez-Zebîdî, *el-İdâh Şerhu'l-İmami'z-Zebîdî alâ Metni'd-Dürre*, Daru'z-Ziya', 2002, s.253-254.

²²⁵ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 114. beyit. .

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًّا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَشْكُرُونَ²²⁶

İbn Verdân kıraatinde tüm infiradât hulf ile okunur. Cumhurun tercihi mukaddem kılınarak öncelikle cumhurla ittifaklı olan vecih ardından münferit vecih okunur.

" و قُلْ عَمْرُهُ مَعَهَا سُقَاةَ الْخِلَافِ بْنِ²²⁷"

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا
يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ²²⁸

Beyitteki ب harfi İbn Verdân'ın rumuzudur. عَمْرُهُ ve سُقَاةَ kelimeleri İbn Verdân'ın münferit vecihlerini ifade etmektedir. Tevbe Sûresi'nde İbn Verdân'ın iki tane aşriyyesi bulunmaktadır. سِقَايَةَ الْحَاجِّ kelimesi سُقَاتِ الْحَاجِّ şeklinde okunmakta, عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ kelimesi de عَمْرَةَ الْمَسْجِدِ şeklinde okunmaktadır. Tevbe Sûresi'nde iki infiradın bir ayette bulunması dolayısıyla okuyuşta da bir usûl ortaya çıkar. Burada mukaddem kılınan vecih iki kelimeye de uygulanmalıdır. Ayete cumhurun tercihi olan سِقَايَةَ الْحَاجِّ vechi ile başlanır ve ikinci ihtilafı kelime olan عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ vechi okunur. Hulf ile okunan İbn Verdân'ın aşriyyesi olan سُقَاتِ الْحَاجِّ vechi ile başlandığında ise عَمْرَةَ الْمَسْجِدِ kelimesi ile ayet tamamlanır. Okuyucu bu vecihlerden dilediğini tercih ederek, örneğin; سِقَايَةَ الْحَاجِّ kelimesi ile عَمْرَةَ الْمَسْجِدِ kelimelerini veya سُقَاتِ الْحَاجِّ ile عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ kelimelerini aynı vecihte yanyana getiremez. Karînin örneklerde ortaya koyulduğu şekilde farklı vecihleri bir arada icra etmesi durumunda telfik (kıraatlerin karıştırılması) ortaya çıkar. Buna terkîb de denir. Bu, rivayet disiplinine aykırı ve caîz görülmeyen bir durumdur. Çünkü vecihlerin

²²⁶ el-A'raf 7/58.

²²⁷ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 122. beyit.

²²⁸ et-Tevbe 9/19.

geldiği rivayetler veya tarîklere “Kıraat, sonrakilerin öncekilerden ahzettığı, ittiba edilen bir yoldur.”²²⁹ sözü gereğince uymak gerekir.

أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا
لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا²³⁰

” وَ يُغْرِقُ يَمُّ أَنْثِ ائْتَلُ طَمَى وَشَدُّ دِدِ اِخْلَفَ بِنِ وَالرُّوْحِ بِالْجَمْعِ أُصِلًا “²³¹

ب harfi rumuzlu İbn Verdân kıraatinde, İsrâ Sûresi’ndeki **فَيُغْرِقَكُمْ** kelimesinin teşdîd ile okunmasını bildiren bu beyit, Tayyibe Tarîki üzerine ziyâdeyi ortaya koymaktadır.

Molla Mehmed Emîn Efendi (ö.1275/1859) *Umdetu’l-Hullan*’da *Dürre*’nin *Tayyibe* üzerine ziyâdâtının Mutkîn, İtilaf ve Sûfî Meslekleri tarafından okunmayıp sadece Atâullah Mesleği tarafından okunduğunu aktarmaktadır.²³² Atâullah Mesleğinde de aşere tarîkinde okunup takrib tarîkinde okunmamaktadır. Aşere tarîkinde okunmasının sebebi, temel kaynağının *Dürre* olmasıdır. Takrib tarîkinde okunmamasının sebebi ise temel kaynağının *Tayyibe* olmasıdır. İstanbul tarîki ile kıraat eğitimine devam edenler İtilaf ve Sûfî Mesleklerini okudukları için ne aşere, ne takrib tarîklerinde söz konusu olan infiradâtı okumazlar.

Sahih kıraat olmasına rağmen bazı mesleklerin vecihleri okumayı tercih ederken; bazılarının tercih etmemesinin altında yatan sebep Molla Mehmed Emîn Efendi’ye göre, ziyâdâtın *Dürre*’de hikaye olarak zikredilmesidir.²³³ Fakat İbnü’l-Cezerî’nin infiradâtı hikaye olarak aldığı savunulan bu görüş vâkıya ters düşmektedir. Zaten eser muhtasar bir manzumedir. Kurranın asıllarına muvâfakat ettiği vecihleri bile almayan, öncesinde Şâtibiyye tarîkiyle eğitimini tamamlamış kişilerin *Dürre* tarîkine geçebildikleri, metodunu ancak o zaman kavrayabildikleri küçük hacimli bir esere hikaye cinsinden

²²⁹ (Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit, İbn Mücahid, Ömer b. Abdülaziz, Amr eş-Şâ’bî) İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, s.137.

²³⁰ el-İsrâ 17/69.

²³¹ İbnü’l-Cezerî, **ed-Dürretü’l-Mudiyye**, 146. beyit.

²³² Molla Mehmed Emin Efendi, s. 293-294.

²³³ Molla Mehmed Emin Efendi, s. 293-294.

rivayetleri almak pek isabetli gözükmemektedir. Savunulan görüşe mesleklerin ziyâdatı okumaması da delil olarak gösterilemez. Çünkü meslekler ihtiyardır. Dolayısıyla Kârî Dürre'nin ziyâdâtını okumayı reddediyorsa veya eğitim gördüğü tarîkte bu ziyâdât okunmuyorsa, karînin bu tercihi mesleklerin ihtiyarına dayandırılmalıdır. Kıraat-ı aşere okumak isteyen bir talebenin alacağı icâzette sened muhakkak İbnü'l-Cezerî'ye dayanmaktadır ve İbnü'l-Cezerî *Dürre*'de söz konusu ziyâdâtı zikretmiştir.

B. Şâtıbiyye Tarîki Üzerine Ziyâdesi

Şâtıbiyye Tarîki üzerine olan ziyâdeler genel olarak usûlde de, ferşiyatta da bulunmaktadır. *Dürre*'nin usûl ve ferşiyâtı kapsayan tüm ziyâdeleri öncelikle nitelikleri açısından dört kısımda incelenecektir. Dört kısmın hiç birinde İmam Halef'in ziyâdesi yoktur. Çünkü o, ihtiyarında Kûfe imamlarından birine de olsa muhakkak muvâfık kalmıştır. Dolayısıyla ziyâdelerin tümü Ebû Ca'fer ve Yakûb'dan vârid olmuştur. Ziyâdeler nitelikleri açısından incelendikten sonra usûl ve ferşiyâta göre ele alınarak teker teker ortaya konacaktır.

1. Niteliklerine Göre:

a. Şâtıbiyye'de Zikredilmemiş Olanlar:

Bazı vecihler vardır ki, *Şâtıbiyye*'nin ne usûlünde ne ferşiyâtında hiçbir tarîkle zikredilmemiş; yalnızca kıraat-i selâsten varid olmuşlardır. Buna örnek; Hucurât Sûresi'ndeki **بَيْنَ إِخْوَتِكُمْ** ibaresinin İmam Yakûb tarafından **بَيْنَ إِخْوَتِكُمْ** şeklinde okunmasıdır.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ²³⁴

235"..... " وِ إِخْوَتِكُمْ حُرٌّ

²³⁴ el-Hucurât 49/10.

²³⁵ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-Mudiyye*, 210. beyit.

b. *Şâtubiyye*'de İhtilafa İstisna Tutulan Sûrede Ortaya Çıkanlar:

وَلَا يَحْزَنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَصُرُوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي
الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ²³⁶

"..... وَيَحْزَنُ غَيْرَ الْآنَ بِيَاءٍ بِضَمٍّ وَاكْسِرٍ الضَّمُّ أَحْفَلًا"²³⁷

Âl-i İmran Sûresi'nde İmam Nafi' *يَحْزَنُكَ* kelimesini *يَحْزَنُكَ* şeklinde dammeli okur. Kelimenin aynı formu Enbiya Sûresi'nde ve başka yerlerde de geçmektedir. Âl-i İmran Sûresi'nin ferşiyâtı bâbındaki bu beyitte *يَحْزَنُ* kelimesi mutlak ifade ile zikredilmiştir. Bu beyitte belirtildiğine göre *يَحْزَنُ* kelimesi Nafi' kıraatinde Enbiya'daki hariç Kur'an-ı Kerîm'in tümünde *يَحْزَنُ* şeklinde okunmaktadır.

" وَيَحْزَنُ فَافْتَحْ ضَمًّا كَلًّا سَوَى الَّذِي لَدَى الْأَنْبِيَاءِ فَالضَّمُّ وَالْكَسْرُ أَحْفَلًا"²³⁸

Dürre'nin bu beyitinde Ebû Ca'fer'in, aslı olan İmam Nafi'ye ihtilaf ettiği kelime zikredilmektedir. *Şâtubiyye*'de İmam Nafi'nin ihtilafı olan *يَحْزَنُ* kelimesinin geçtiği tüm ayetler mutlak ifade ile kayıt altına alınıp Enbiya Sûresi istisna tutulmuştu. Ebû Ca'fer bu beyite göre *Şâtubiyye*'deki aslına muhalif olarak, tüm *يَحْزَنُ* kelimelerini malûm sîga ile fethalı ve dammeli olarak okurken; istisnaî yer olan Enbiya Sûresi'ndeki *يَحْزَنُ* kelimesini meçhul sîga ile *يُحْزَنُ* şeklinde okumaktadır.

لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ²³⁹

c. Vaslen Ortaya Çıkanlar:

" أَرَيْتَ وَ إِسْرَائِيلَ كَائِنًا وَ مُدًّا أُدُّ "....."²⁴⁰

²³⁶ Âl-i İmran 3/176.

²³⁷ eş-Şâtibi, 78. beyit.

²³⁸ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 91. beyit.

²³⁹ el-Enbiya 21/103.

Ebû Ca'fer kıraatinde إِسْرَائِيلَ kelimesi vaslen ve vakfen kasr ve tevassut üzere teshîl ile okunur. Hamza kıraatinde ise kasr ve tûl üzere yalnızca vakfen teshîl ile okunur. Ebû Ca'fer'in vaslen okuduğu vecihlerde ve vakfen tevassut ile okuduğu vecihte ziyâde ortaya çıkar.

" كَذَاكَ قُرِي اسْتُهْزِي وَ نَاشِيَةً رِيَا.....نُبَوَى يُبَطِّي شَانِكَ خَاسِمًا أَلَا

كَذَا مُلِّتٌ وَالْحَاطِئَةُ وَمِثَّةٌ فِئَةٌ فَأَطْلِقْ لَهُ وَالْخُلْفُ فِي مَوْطِنًا أَلَا "241

Yukarıdaki beyitlerdeki 12 kelimedede²⁴² Ebû Ca'fer kıraatinde fethalı hemze fethalı yâ harfine ibdal edilerek okunur. Ziyâdelerin tamamı ancak vasl durumunda ortaya çıkar.

d. Vakfen Ortaya Çıkanlar:

" وَ تَثْبُتُ فِي الْحَالَيْنِ "243

Yakûb kıraatinde, resm-i hatta hazfedilmiş olan mütekellim yâ'ları vakfen ve vaslen yâ harfinin isbatı ile okunur. Vaslen Ebû Amr'a muvâfakat etmesi nedeniyle vakfen okunan vecihler Yakûb'un infiradâtı olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ayet sonlarında 59 yerde²⁴⁴ bulunmaktadır.

2. Usûl ve Ferşiyâta Göre:

a. Ebû Ca'fer'in Usûldeki Ziyâdeleri:

- el-İdgâmu'l-Kebîr;

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 34. beyit.

²⁴¹ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 30-31. beyit.

²⁴² Bkz.: s.68.

²⁴³ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 56. beyit.

²⁴⁴ Bkz.: s.84-85.

245"

" وَأُدِّمُ مَحْضَ تَأْمَنًا

Usûl'ün ilk bâbı olan "Besmele ve Ümmü'l-Kur'an"da Ebû Ca'fer'in aşriyyesi bulunmamaktadır. Ebû Ca'fer'in ilk ziyâdesine "el-İdgâmu'l-Kebîr" bâbında rastlanmaktadır. Rumuzu **أ** harfî olan Ebû Ca'fer ve iki Râvisi Yûsuf Sûresi 11. ayette²⁴⁶ geçen تَأْمَنًا kelimesini idğam ile okur. Diğer kıraat imamı bu kelimeyi işmam ve revm ile okumuşlardır.

- Hâü'l-Kinâye;

247"

" وَبِنُ تَرْزَقَانِهِ

ب rumuzlu İbn Verdân'ın aşriyyesi Yûsuf Sûresi'nin 37. âyetinde²⁴⁸ geçen تَرْزَقَانِهِ kelimesindeki hâ-i zamirdedir. İbn Verdân kıraatinde kelimedeki hâ-i zamir kasr ile okunur. Kasırdan maksat, med mertebesi değil ademü'l-meddir. Dolayısıyla İbn Verdân Şatibîyye tarîkinde hiç bulunmayan bir usûlle hâ-i zamîri med ile okumayıp ihtilas ile okumuştur.

- el-Hemzetân min Kelime;

249" بِمَدِّ أَتَى

" وَ سَهَلْنَ

Ebû Ca'fer Tevbe Sûresi'nin 12. âyetinde²⁵⁰ bulunan ائِمَّةً (eimme)'de, beyitte بِمَدِّ سَهَلْنَ kelimesi ile ifade edildiği üzere hemzeyi teshil ile okumuştur. Fakat beyitteki ائِمَّةً kelimesi bu veche bir de med idhali gerektirir. Dolayısıyla Ebû Ca'fer ائِمَّةً (eimme)'yi

²⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 16. beyit.

²⁴⁶ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ

²⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 21. beyit.

²⁴⁸ قَالَ لَا يَا أَبَتِي طَعَامُ تَرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَاتُكُمْ بِنَاوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمْ دَلِكُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

²⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 23. beyit.

²⁵⁰ وَإِنْ نَكُفُّوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا ائِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

diğer kurradan farklı olarak kelimeye elif idhali ile teshil ederek **آئِمَّة** (â'imme) şeklinde okumuştur.

- el-Hemzü'l-Müfred;

" كَذَاكَ قُرِي اسْتَهْزِي وَ نَاشِيَةً رِيَا نُبَوَى يُبْطِي شَانِكَ خَاسِنًا أَلَا

كَذَا مَلَيْتَ وَالْحَاطِئَةَ وَمِنَّهُ فَنَّهُ فَأَطْلِقْ لَهُ وَالْحُلْفُ فِي مَوْطِنًا أَلَا

وَيَخْدِفُ مُسْتَهْزُونَ وَالْبَابَ مَعَ تَطْوٍ يَطْوُ مَتَّكَ حَاطِينَ مُتَكِنِي أُولَا

كَمْسْتَهْزِي مُنْشُونَ حُلْفٌ بَدَا وَجَزٌ ءَا اذْغَمَ كَهَيْئَةَ وَالنَّسِيءُ وَ سَهْلًا

أَرَيْتَ وَ إِسْرَائِيلَ كَائِنَ وَ مُدًّا أَدْ "251

“el-Hemzü'l-Müfred” bâbından ilk iki beyitte verilen 13 kelimede Ebû Ca'fer fethalı hemzeyi fethalı yâ'ya ibdal eder. ²⁵²قُرِي , ²⁵⁴رِيَا , ²⁵³نَاشِيَةً , ²⁵⁵اسْتَهْزِي , ²⁵⁶نُبَوَى , ²⁶⁴مَوْطِنًا , ²⁶³فَنَّهُ , ²⁶²الْحَاطِئَةَ , ²⁶¹مِنَّهُ يُبْطِي , ²⁵⁷شَانِكَ , ²⁵⁸خَاسِنًا , ²⁵⁹مَلَيْتَ , ²⁶⁰ . Sadece bu son kelime Ebû Ca'fer hem cumhura uyarak hemzeyi tahkîk ile okur, hem de ilk 12 kelimedeki aşriyyesi gibi fethalı hemzeyi yâ'ya ibdal ederek okur. Fakat tüm ziyâdât

²⁵¹ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 30-31-32-33-34 beyitler.

²⁵² el-A'raf 7/204, el-İnşikâk 84/21.

²⁵³ el-En'am 6/10, er-Ra'd 13/32, el-Enbiya 21/41.

²⁵⁴ el-Müzzemmil 73/6.

²⁵⁵ el-Bakara 2/264, en-Nisa 4/38, el-Enfal 8/47.

²⁵⁶ en-Nahl 16/41, el-Ankebut 29/58.

²⁵⁷ en-Nisa 4/72.

²⁵⁸ el-Kevser 108/3.

²⁵⁹ el-Mülk 67/4.

²⁶⁰ el-Cin 72/8.

²⁶¹ el-Hakka 69/9, el-Alak 96/16.

²⁶² el-Enfal 8/66.

²⁶³ Âl-i İmran 3/13, en-Nisa 4/88, el-Enfal 8/48.

²⁶⁴ et-Tevbe 9/120.

vaslen ortaya çıkar. Vakfen İmam Hamza'nın okuyuşuna muvâfik olduğu için vasl durumunda Ebû Ca'fer'in tüm kurradan ayrıldığı vecih ziyâde olmaktadır.

32. ve 33. beyitlerdeki 8 kelimedede hemzenin hazfedilerek okunması Ebû Ca'fer'in aşriyyesidir. **مُسْتَهْزُونَ** ibaresinden maksat şudur: **مُسْتَهْزُونَ** kelimesindeki gibi öncesinde kesra, sonrasında vâvî med bulunan madmûm hemzeli, bu bâbdan olan tüm kelimelerde hemze hazfedilir. **مُسْتَهْزُونَ** kelimesi örnektir. **وَالْبَابِ** ibaresi ile bu tür kelimeler kastedilmiştir. Örnek olarak; **يَتَكُونُ**, **نَبُونِي**, **وَالْبَابِ** v.b. Beyitlerdeki **تَطُو**²⁶⁵, **يَطُو**²⁶⁶, **مُنَّا**²⁶⁷, **خَاطِينَ**²⁶⁸, **مُتَكِنِي**²⁶⁹ kelimeleri de aynı kuralla okunur.

33. beyitte **مُنْشُونَ**²⁷⁰ kelimesi de **مُسْتَهْزُونَ**'nin örneklerindedir. Fakat bu kelime Ebû Ca'fer'in değil İbn Verdân'ın aşriyyelerindedir. İbn Verdân kıraatinde **مُنْشُونَ** kelimesi hemzenin tahkîki ve hazfî şeklinde hulf ile okunmaktadır. Ziyâde olan hazfdır. Bu nedenle önce cumhura ittifakla, hemzenin tahkîk edildiği vecih, sonra hazfedildiği vecih okunur. Ebû Ca'fer kıraatinde **جُزء** ve **كَهَيْئَه** kelimelerinde de vaslen ve vakfen idğam yapılır. Fakat aşriyye **كَهَيْئَه** kelimesinin vaslen okunduğu durumlarda ortaya çıkar. Çünkü Hamza kıraatinde de bu kelime vakfen idğam ile okunur. Dolayısıyla Ebû Ca'fer vakf halinde Hamza'ya muvâfiktır.

Ebû Ca'fer kıraatinde **إِسْرَائِيلَ** kelimesi vaslen ve vakfen kasr ve tevassut üzere teshîl ile okunur. Hamza kıraatinde ise kasr ve tûl üzere yalnızca vakfen teshîl ile okunur. Bu nedenle bu kelimedeki aşriyye Ebû Ca'fer'in vaslen okuduğu vecihlerde ve vakfen tevassut ile okuduğu vecihlerde ortaya çıkar. Vaslen okunduğunda tüm kurranın üzerine ziyâdedir. Vakfen tevassut ile okunduğunda Hamza kıraati üzerine ziyâdedir. Vakfen kasr ile okunduğunda Hamza kıraati ile ittifak oluşur.

²⁶⁵ el-Ahzâb 33/27, el-Feth 48/25.

²⁶⁶ et-Tevbe 9/120.

²⁶⁷ Yûsuf 12/31.

²⁶⁸ Yûsuf 12/29,97.

²⁶⁹ el-Vâkıa 56/20, el-İnsan 76/13.

²⁷⁰ el-Vâkıa 56/72.

34. beyitte **وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍِّّ** ²⁷¹, **كَأَيِّنْ** ibaresine göre Ebû Ca'fer kıraatinde , ²⁷¹ **وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍِّّ** kelimesi med ile okunur. İbn Kesir kıraatinde de med ile okunur; fakat Ebû Ca'fer'de kasr ve tevassut üzerine teshîl ile **كَأَيِّنْ** (kâ*in) şeklinde okunur. Bu nedenle aşriyye olmuştur. **كَأَيِّنْ** kelimesindeki aşriyyeler vasl ve vakf halinde değişmez.

- en-Nakl ve's-Sekt ve'l-Vakf ale'l-Hemz;

....." **مِلْءُ بِهِ انْقِلَابًا** ²⁷⁵

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ **مِلْءُ الْأَرْضِ** ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ²⁷⁶

İbn Verdân Âl-i İmran Sûresi'nde geçen **مِلْءُ الْأَرْضِ** kelimesindeki hemzenin harekesini vaslen ve vakfen bir önceki harfe nakleder ve **مِلْ الْأَرْضِ** şeklinde okur. Vakfen Hamza kıraatinde de bu şekilde okunduğu için kelimedeki aşriyye sadece vaslen ortaya çıkmaktadır.

- en-Nûnu's-Sâkine ve't-Tenvîn;

....." **وَبِحَا وَعَيْ ... -نِ الْإِحْفَا سِوَى يُنْعَضُ يَكُنْ مُنْحَنِقٌ أَلَا** ²⁷⁷

Ebû Ca'fer kıraatinde sakin nun veya tenvinden sonra gelen **خ** ve **غ** harflerinde ihfa yapılması aşriyyedir. Fakat **مُنْحَنِقٌ- يُنْعَضُ** kelimeleri bu kuralın dışındadır. Ayrıca

²⁷¹ Âl-i İmran 3/146.

²⁷² Yûsuf 12/105.

²⁷³ el-Ankebut 29/60.

²⁷⁴ et-Talâk 66/8.

²⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 36. beyit.

²⁷⁶ Âl-i İmran 3/91.

²⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 42. beyit.

Nisa Sûresinde'ki **إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا**²⁷⁸ ibaresinde de ihfa yoktur. Dolayısıyla bu kelimelerde diğer kurra ile muvâfiktir.

- el-Yââtu'z-Zevâid;

....." **وَقَدْ زَادَ فَاتِحًا يُرْدُنِ بِحَالِيهِ وَتَتَّبِعُنِ أَلَا**²⁷⁹"

İn İrdünir rıhmen²⁸⁰ Tâhâve Ebû Ca'fer kıraatinde Yasîn Sûresi'ndeki Tâhâve Sûresi'ndeki İrdün ibarelerinin geçtiği ayetlerdeki **أَلَا تَتَّبِعِنِ**²⁸¹ ve **تَتَّبِعِنِ** kelimeleri vaslen ve vakfen yâ'nın isbatı ile **يُرْدِنِي الرَّحْمَنُ** ve **أَلَا تَتَّبِعُنِي أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي** şeklinde okunur. Aşriyye ise vaslen ortaya çıkar.

b. Ebû Ca'fer'in Ferşu'l-Hurûf'taki Ziyâdeleri:

Ziyâdeler	Rivayet Sahibi	Sûre/Ayet	Dürre'den Delili	Beyit Numarası
الم ve tüm hurûf-u mukattayı sekte ile okur.	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/1, Âli İmran 3/1, el-A'raf 7/1, Yûnus 10/1, Hûd 11/1, Yûsuf 12/1, er-Ra'd 13/1, İbrahim 14/1, el-Hicr 15/1, Meryem 19/1, Tâhâ 20/1, eş-Şuarâ 26/1, en-Neml 27/1, el-Kasas 28/1, el-Ankebût 29/1, er-Rûm 30/1, Lokman 31/1, es-Secde 32/1, Yasîn 36/1, Sâd 38/1, el-Mü'min 40/1, Fussilet 41/1, eş-Şûrâ 42/1, ez-Zuhruf 43/1, ed-Duhân 44/1, el-Câsiye 45/1, el-Ahkâf 46/1, Kâf 50/1, el-Kalem	حُرُوفِ التَّهْجِيِّ أَفْصَلِ بِسَكْتِ كَحَا أَلْف ... أَلَا	62

²⁷⁸ en-Nisa 4/135.

²⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 59. beyit.

²⁸⁰ Yasîn 36/23.

²⁸¹ Tâhâ 20/93.

		68/1		
أَنْ يُمِلَّ هُوَ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/282	يُمِلُّ هُوَ ثُمَّ هُوَ اسْكِنَا أَدْ	64
لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/34, el-A'raf 7/11, el-Îsra 17/61, el-Kehf 18/50, Tâhâ 20/116	وَأَيْنَ اضْمُمْ مَلَائِكَةَ اسْجُدُوا	65
إِلَّا أَمَانِي	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/78	خِفْتُ الْأَمَانِيَّ مُسْجَلًا / أَلَا	66-67
تِلْكَ أَمَانِيهِمْ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/111	خِفْتُ الْأَمَانِيَّ مُسْجَلًا / أَلَا	66-67
لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي	Ebû Ca'fer	en-Nisa 4/123	خِفْتُ الْأَمَانِيَّ مُسْجَلًا / أَلَا	66-67
فِي أَمْنِيَّتِهِ	Ebû Ca'fer	el-Hac 22/52	خِفْتُ الْأَمَانِيَّ مُسْجَلًا / أَلَا	66-67
عَزَّنْكُمْ الْأَمَانِي	Ebû Ca'fer	el-Hadîd 57/14	خِفْتُ الْأَمَانِيَّ مُسْجَلًا / أَلَا	66-67
قَاصِفًا مِّنَ الرِّيَّاحِ	Ebû Ca'fer	el-Îsra 17/69	وَالرِّيَّاحِ بِالْجَمْعِ أُصْلًا / كَصَادَ سَبًّا وَالْأَنْبِيَا	146-147
فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيَّاحِ	Ebû Ca'fer	Sâd 38/36	وَالرِّيَّاحِ بِالْجَمْعِ أُصْلًا / كَصَادَ سَبًّا وَالْأَنْبِيَا	146-147
وَلَسَلْنَا الرِّيَّاحِ	Ebû Ca'fer	el-Enbiyâ 21/81, Sebe' 34/12	وَالرِّيَّاحِ بِالْجَمْعِ أُصْلًا / كَصَادَ سَبًّا وَالْأَنْبِيَا	146-147
الْمَيْتَةَ		el-Bakara 2/173, el-Mâide 5/3, en-Nahl 16/115, Yasin 36/34	الْمَيْتَةَ اشْدَدْنَ ... وَمَيْتَهُ وَمَيْتًا أَدْ	71

مَيْتَةٌ	Ebû Ca'fer	el-En'am 6/139, el-En'am 6/145	الْمَيْتَةَ اشْدُدْنَ ... وَمَيْتَهُ وَمَيْتًا أَد	71
فَمَنْ اضْطُرَّ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/173	وَطَاءً اضْطُرَّ فَاكْبِرْهُ أَمِنَّا	73
الْعُسْرُ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/185, et-Tevbe 9/117, el- Kehf 18/73, et- Tahrîm 66/7,el- Leyl 92/10, el- Înşirah 94/5-6.	وَالْعُسْرُ وَالْيُسْرُ أَنْفَلَا	74
الْيُسْرُ	Ebû Ca'fer	el-Kehf 18/88, ez- Zariyât51/3, Et- Talâk 65/4,et- Tahrîm 66/7, el- A'lâ 87/8, el-Leyl 92/7, el-Înşirah 94/5-6.	وَالْعُسْرُ وَالْيُسْرُ أَنْفَلَا	74
وَلَا جِدَالَ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/197	وَأَرْفَعُ..... جِدَالَ	77
مِنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/210	وَحَفْضُ فِي الْمَلَائِكَةِ أَنْفَلَا	77
لِيُحْكَمَ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/213, Âl-i Ìmran 3/23, en-Nûr 24/48	لِيُحْكَمَ جَهْلٌ حَيْثُ جَاءَ..... إَعْلَمُ	78
لَا تُضَارَ وَالِدَةٌ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/233	وَأَقْرَأُ تُضَارَ كَذًا وَلَا/ يُضَارَ بِخِفِّ مَعَ سُكُونٍ إِذَا	79-80
وَلَا يُضَارُ كَاتِبٌ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/282	وَأَقْرَأُ تُضَارَ كَذًا وَلَا/ يُضَارَ بِخِفِّ مَعَ سُكُونٍ إِذَا	79-80
فَنِعْمًا هِيَ	Ebû Ca'fer	el-Bakara 2/271, en-Nisa 4/58	نِعْمًا..... اسْكُنْ أَد	83

إِنَّ اللَّهَ نِعْمًا يَعِظُكُمْ بِهِ				
كَهَيْئَةِ الطَّائِرِ	Ebû Ca'fer	Âl-i İmran 3/49	قُلِ الطَّائِرِ ائْتُوا	87
لَا يُحْزِنُهُمُ الْفَرَعُ الْأَكْبَرُ	Ebû Ca'fer	el-Enbiyâ 21/103	وَيَحْزَنُ فَاَفْتَحَ ضَمًّا كَلًّا سِوَى الَّذِي أَدَى الْأَنْبِيَاءِ فَالضَّمُّ وَالْكَسْرُ أَحْفَالًا	91
لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا	Ebû Ca'fer	Âl-i İmran 3/198, ez-Zümer 39/20	وَتَشَدَّدَ لَكِنَّ الْأَمْعَاءَ أَلَا	93
فَوَاحِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ	Ebû Ca'fer	en-Nisa 4/3	فَوَاحِدَةٌ..... أَدْ	95-96
بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ	Ebû Ca'fer	en-Nisa 4/34	وَنَصَبَ اللَّهُ وَاللَّاتِ أَدْ	95
لَسْتُ مُؤْمِنًا	İbn Verdân	en-Nisa 4/94	وَأُخْرَى مُؤْمِنًا فَتَحُهُ بَلَا	96
لَا تَعُدُّوا فِي السَّبْتِ	Ebû Ca'fer	en-Nisa 4/154	تَعُدُّوا ائْتُوا سَكْنًا مُتَقَلًّا	98
مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ	Ebû Ca'fer	el-Mâide 5/32	مِنْ أَجْلِ الْكُسْرِ ائْتُوا أَدْ	100
لَا يُخْرَجُ	İbn Verdân	el-A'râf 7/58	وَلَا يُخْرَجُ ائْتُوا وَالْكَسْرُ الْخُلْفُ بُجْلًا	114
وَالَّذِي حَبِثَ لَا يُخْرَجُ إِلَّا نَكْدًا	Ebû Ca'fer	el-A'râf 7/58	تَكْدًا أَلَا أَف... تَحْنُ	115
يَبْطِشُونَ	Ebû Ca'fer	el-A'râf 7/195	ضَمًّا طًا يَبْطِشُ اسْجَلًا	117
يَبْطِشُ بِالَّذِي	Ebû Ca'fer	el-Kasas 28/19	ضَمًّا طًا يَبْطِشُ اسْجَلًا	117
يَوْمَ نَبْطِشُ	Ebû Ca'fer	ed-Duhân 44/16	ضَمًّا طًا يَبْطِشُ اسْجَلًا	117

ضُعْفَاء	Ebû Ca'fer	el-Enfâl 8/66	وَضُعْفًا فَحَرِّكِ امِّ ... -دِدِ اهِمَزُ بِلا تُونِأَلَا	120
أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسَارَى	Ebû Ca'fer	el-Enfâl 8/67	أُسَارَى مَعَا أَلَا	120
سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمْرَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ	İbn Verdân	et-Tevbe 9/19	وَقُلْ عَمْرَهُ مَعَهَا سُقَاةَ الْخِلَافِ بْنِ	122
اثنًا عَشَرَ	Ebû Ca'fer	et-Tevbe 9/36	وَعَيْنَ عَشْرَ أَلَا/ فَسَكِّنْ جَمِيعًا وَأَمُدُّ ائْتْنَا	122-123
أَحَدَ عَشَرَ	Ebû Ca'fer	Yûsuf 12/4	وَعَيْنَ عَشْرَ أَلَا/ فَسَكِّنْ جَمِيعًا وَأَمُدُّ ائْتْنَا	122-123
تِسْعَةَ عَشَرَ	Ebû Ca'fer	el-Müddessir 74/30	وَعَيْنَ عَشْرَ أَلَا/ فَسَكِّنْ جَمِيعًا وَأَمُدُّ ائْتْنَا	122-123
حَقًّا أَنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ	Ebû Ca'fer	et-Tevbe 9/4	اِفْتَحْ إِنَّهُ يَبْدَأُ ائْتْنَا	127
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرْفِي النَّهَارِ وَرُفَا مِّنَ اللَّيْلِ	Ebû Ca'fer	Hûd 11/114	رُفَا أَلَا/ بِضَمِّ وَخَفِّفْ وَاكْسِرِنْ بِقِيَّةِ جَنَى	134-135
أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ	İbn Cemmaz	Hûd 11/116	رُفَا أَلَا/ بِضَمِّ وَخَفِّفْ وَاكْسِرِنْ بِقِيَّةِ جَنَى	134-135
إِلَّا بِشَقِّ الْأَنْفُسِ	Ebû Ca'fer	en-Nahl 16/7	شَقِّ افْتَحْ ائْتْنَا ... ل-	141
مُفْرَطُونَ	Ebû Ca'fer	en-Nahl 16/62	مُفْرَطُونَ ائْتْنَا الْعُلَا	141
تَسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ	Ebû Ca'fer	en-Nahl 16/66	وَتَسْقِيكُمْ وَأَنْتَ إِذَا	142
تَسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا	Ebû Ca'fer	el-Mü'minûn	وَتَسْقِيكُمْ وَأَنْتَ إِذَا	142

		23/21		
وَيُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ	Ebû Ca'fer	el-Îsra 17/13	نَخْرِجُ أَنْجَالًا/ حَوَى أَلْيَا وَضُمَّ افْتَحَ أَلَا افْتَحَ وَضُمَّ حُطَّ	143144
فَنُغَرِّقَكُم	Ïbn Verdân	el-Îsra 17/69	وَنُغَرِّقَ ... أَتَيْتِ اثْنَل طَمَى وَشَدَّ ... بِدِ الْخُلْفِ بِنِ	146
مَا أَشْهَدْنَاهُمْ	Ebû Ca'fer	el-Kehf 18/51	وَكَنتُ افْتَحَ اشْهَدْنَا	150
وَمَا كُنتُ مُتَّخِذًا الْمُضِلِّينَ عَضُدًا	Ebû Ca'fer	el-Kehf 18/51	وَكَنتُ افْتَحَ اشْهَدْنَا	150
وَلْتُصْنَعْ عَلَيَّ عَيْنِي	Ebû Ca'fer	Tâhâ 20/39	سَكِّنْ لِتُصْنَعْ وَاجْزَمَنْأَسْنَى	157
لَا تُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ	Ebû Ca'fer	Tâhâ 20/58	وَاجْزَمَنْ ... كَنُخْلِفُهُ أَسْنَى	157
لَنُحْرِقَنَّه	Ïbn Cemmaz	Tâhâ 20/97	لِنُحْرِقَ سَكِّنْ حَقَّفَ اعْلَمَهُ وَافْتَحَا ... وَضُمَّ بَدَا	160
لَنُحْرِقَنَّه	Ïbn Verdân	Tâhâ 20/97	لِنُحْرِقَ سَكِّنْ حَقَّفَ اعْلَمَهُ وَافْتَحَا ... وَضُمَّ بَدَا	160
تَطْوَى السَّمَاءُ	Ebû Ca'fer	el-Enbiyâ 21/104	وَأَنَّ ... نَتْنُ جَهْلُنْ نَطْوِي السَّمَاءُ ارْفَعِ الْعَلَا	163
رَبُّ أَحْكَمَ بِالْحَقِّ	Ebû Ca'fer	el-Enbiyâ 21/112	وَبَا رَبِّ ضُمَّ أَتَى	164
اهْتَزَّتْ وَرَبَّاتٌ وَأَنْبَتَتْ	Ebû Ca'fer	el-Hac 22/5	اهْمِرْ مَعَا رَبَّاتٌ أَتَى	164
اهْتَزَّتْ وَرَبَّاتٌ	Ebû Ca'fer	Fussilet 41/39	اهْمِرْ مَعَا رَبَّاتٌ أَتَى	164

هَيْهَاتِ هَيْهَاتِ	Ebû Ca'fer	el-Mü'minûn 23/36	هَيْهَاتَ أَدْ كِلَا/ فَلْتَا اكْسِرْنَ	166-167
وَلَا يَتَّأَلَّ أَوْلُو الْفَضْلِ	Ebû Ca'fer	en-Nûr 24/22	وَلَا يَتَّأَلَّ اَعْلَمُ	170
يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يُذْهِبُ بِالْأَبْصَارِ	Ebû Ca'fer	en-Nûr 24/43	يُذْهِبُ اَضْمُمُ بِكْسِرِ أَدْ	171
أَنْ نَتَّخَذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءِ	Ebû Ca'fer	el-Furkân 25/18	وَجُهَلْ نَتَّخِذُ ... أَلَا	172
فَلَا تُذْهِبْ نَفْسَكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ	Ebû Ca'fer	Fâtûr 35/8	تُذْهِبُ فَضْمُ اكْسِرْنَ أَلَا/ لَهَا بوجعفر نَفْسِكَ اَنْصِبْ	187-188
أَنْنَ ذُكِرْتُمْ Teshil ve idhal ile okur.	Ebû Ca'fer	Yasîn 36/19	أَيْنَ فَاْفَتْحَنَ خَفَّفَ ذُكِرْتُمْ وَصِيْحَةً ... وَوَاحِدَةً كَانَتْ مَعًا فَارْفَعِ الْعَلَا	189
إِنْ كَانَتْ إِلَّا صِيْحَةً وَاحِدَةً	Ebû Ca'fer	Yasîn 36/53	أَيْنَ فَاْفَتْحَنَ خَفَّفَ ذُكِرْتُمْ وَصِيْحَةً ... وَوَاحِدَةً كَانَتْ مَعًا فَارْفَعِ الْعَلَا	189
فَكِيْهُونَ	Ebû Ca'fer	Yasîn 36/55	وَاقْصُرْ أَبَا فَاكِهِيْنَ فَا ... كِيْهُ	191
فَكِيْهِيْنَ	Ebû Ca'fer	ed-Duhân 44/27, et-Tûr 52/18	وَاقْصُرْ أَبَا فَاكِهِيْنَ فَا ... كِيْهُ	191
لَكَادِبُونَ (.) اِصْطَفَى الْبِنَاتِ Hemze-i vasl ile okur.	Ebû Ca'fer	es-Sâffât 37/153	وَصَلْ اِصْطَفَى اَصْلُهُ اَعْتَلْ	195
لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ	Ebû Ca'fer	Sâd 38/29	لِيَدَّبَّرُوا خَاطِبُ وَفَا خَفَّ نُصْبُ صَا ... دَهْ اَضْمُمُ أَلَا وَافْتَحَهُ وَالنُّونَ حُمَلَا	196

بُنْصَبٍ وَعَذَابٍ	Ebû Ca'fer	Sâd 38/41	لِيَدَّبَّرُوا خَاطِبٌ وَفَا خَفَّ نُصَبٍ صَا ... دَهَ اضْمُمُ أَلَا وَافْتَحَهُ وَالنُّونَ حُمَلَا	196
إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا إِنَّمَا	Ebû Ca'fer	Sâd 38/70	وَأُدْ كَسَرَ أَنَّمَا	197
يَا حَسْرَتَايَ	Ebû Ca'fer	ez-Zümer 39/56	وَقُلْ حَسْرَتَايَ اعْلَمْ وَفَتَحْ جَنَى وَسَكُّ ... كِنِ الْخُلْفِ بِنِ	198
يَا حَسْرَتَايَ	İbn Verdân	ez-Zümer 39/56	وَقُلْ حَسْرَتَايَ اعْلَمْ وَفَتَحْ جَنَى وَسَكُّ ... كِنِ الْخُلْفِ بِنِ	198
فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءٌ لِلسَّائِلِينَ	Ebû Ca'fer	Fussilet 41/10	سَوَاءٌ أَتَى اخْفِضْ حُرْ	200
أَوْلُو جِنَّتَاكُمْ	Ebû Ca'fer	Ez-Zuhruf 43/24	وَجِنَّتَاكُمْ إِذَا	202
حَتَّىٰ يَلْقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ	Ebû Ca'fer	et-Tûr 52/45, ez-Zuhruf 43/83, el-Meâric 70/42	وَيَلْقُوا كَسَالَ الطُّورِ بِالْفَتْحِ أَصَلَا	203
لِيُجْزَى قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ	Ebû Ca'fer	el-Câsiye 45/14	لِنَجْزِي بِيَا جَهْلُ أَلَا	206
إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحَجَرَاتِ	Ebû Ca'fer	el-Hucurât 49/4	حُجْرَاتِ الْفَتْحِ فِي الْجِيمِ أُعْمِلَا	209
وَكُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقَرٌّ	Ebû Ca'fer	el-Kamer 54/3	وَمُسْتَقَرٌّ ... رُ اخْفِضْ إِذَا	212
مَا تَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ	Ebû Ca'fer	el-Mücâdele 58/7	أَنْتَ مَعَا يَكُو ... نُ إِذْ	216

وَلَا يُسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا	Ebû Ca'fer	el-Meâric 70/10	يَسْأَلُ اضْمُمًْا ... أَلَا	220
مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا	Ebû Ca'fer	en-Nâziât 79/45	وَتُونُ مُنْذِرٌ ... -ذِرٌ أَلَا	228
بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلْتَ	Ebû Ca'fer	et-Tekvîr 81/9	قُتِلْتَ شَدَّدَ أَلَا	228
كَلَّا بَلْ يُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ	Ebû Ca'fer	el-Înfitâr 82/9	تُكَذِّبُ غَيْبًا أُنْ	229
إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ	Ebû Ca'fer	el-Gâşiye 88/25	وَإِيَابَهُمْ شَدَّدَ أَعْمَلًا	231
أَهْلَكْتَ مَا لَا تُبْدَا	Ebû Ca'fer	el-Beled 90/6	وَقُلْ لُبْدًا شُدَّ أُنْ	233
لِيَلْفِ	Ebû Ca'fer	Kureyş 106/1	لِيَلْفِ ائْتَلْ مَعَهُ الْإِفْهِمْ	234
الْإِفْهِمْ	Ebû Ca'fer	Kureyş 106/2	لِيَلْفِ ائْتَلْ مَعَهُ الْإِفْهِمْ	234

Şekil 4: Ebû Ca'fer'in Ferşiyyât Ziyâdeleri

c. Yakûb'un Usûldeki Ziyâdeleri:

- Bâbu'l-Besmele ve Ümmi'l-Kur'an;

لَدَيْهِمْ فَتَى وَالصَّمُّ فِي الْهَاءِ حُلَلًا وَآكْسِرْ عَلَيْهِمْ إِلَيْهِمْ

عَنْ الْيَاءِ إِنْ تَسْكُنُ سِوَى الْفَرْدِ " 282

Yakûb (ح) ve Halef (ف) kıraatlerinde Tesniye Gaib-Gaibe (هُمَا) zamirleri ile Cemî' Gaib-Gaibe (هُمٌ - هُنَّ) zamirleri dammenin isbatı ile okunur. عَلَيْهِمَا kelimesi عَلَيْهِمَا şeklinde; عَلَيْهِمْ kelimesi عَلَيْهِمْ şeklinde; عَلَيْهِنَّ kelimesi عَلَيْهِنَّ şeklinde okunur. Yakûb ve Halef bu usûlde muvâfiktırlar. Dolayısıyla Yakûb kıraatinin aşriyyesi bu muvâfik kalınan kelimeler dışında kalan bütün yâ-i sâkineden sonra gelen müfret dışındaki hâ-i zamirlerin damme ile okunduğu durumlarda ortaya çıkar:

²⁸² İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 11-12. beyit.

1. فَآتِيهِمْ عَذَابًا 283
 2. وَإِن يَأْتِيهِمْ 284
 3. وَإِذَا لَمْ تَأْتِيهِمْ 285
 4. وَيُخْزِهِمْ 286
 5. أَلَمْ يَأْتِيهِمْ 287
 6. وَلَمَّا يَأْتِيهِمْ 288
 7. وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ 289
 8. أَوْ لَمْ تَأْتِيهِمْ 290
 9. يُغْنِيهِمُ اللَّهُ 291
 10. أَوْ لَمْ يَكْفِيهِمْ 292
 11. رَبَّنَا آتِنَاهُمْ صِغْفَىٰ 293
 12. فَاسْتَوْفُوهُمْ 294
 13. وَقِهِمُ عَذَابَ الْجَحِيمِ 295
 14. وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ 296
- el-İdgâmu'l-Kebîr;

....." تَمَرَى حَلًا 297"

Yakûb kıraatinde Necm Sûresi'ndeki رَبِّكَ تَمَرَى 298 kelimesi vaslen idğam ile رَبِّكَ تَمَرَى şeklinde okunur.

283 el-A'raf 7/38.

284 el-A'raf 7/169.

285 el-A'raf 7/203.

286 et-Tevbe 9/14.

287 et-Tevbe 9/70.

288 Yûnus 10/39.

289 el-Hicr 15/3.

290 Tâhâ 20/133.

291 en-Nûr 24/32.

292 el-Ankebut 29/51.

293 el-Ahzâb 33/68.

294 es-Sâffât 37/11.

295 el-Mü'min 40/7.

296 el-Mü'min 40/9.

297 İbnü'l-Cezerî, ed-Dürretü'l-Mudiyye, 16. beyit.

298 en-Necm 53/55.

299"**طَبَّ** تَفَكَّرُوا....."

Ruveys rivayetinde Sebe Sûresi'ndeki ³⁰⁰نَمْ تَفَكَّرُوا kelimesi vaslen idğam ile نَمْ تَفَكَّرُوا şeklinde okunur.

- Hâü'l-Kinâye;

301" **و فِي يَدِهِ أَقْصَرُ طُلُ**

ط rumuzlu Ruveys'in Hâü'l-Kinâye bâbındaki aşriyyeleri Kur'an-ı Kerim'de dört yerde gelmiştir. İki Bakara Sûresi'ndeki 237. ve 249. ayetlerde geçen **عُقْدَةُ النِّكَاحِ** ³⁰²بِيَدِهِ ve ³⁰³عُرْفَةَ بِيَدِهِ kelimelerindeki hâ-i zamirlerdedir. Diğeri Mü'minûn Sûresi'ndeki ³⁰⁴قُلْ مَنْ بِيَدِهِ kelimesinde; dördüncüsü de Yâsîn Sûresi'ndeki ³⁰⁵بِيَدِهِ مَلَكُوتُ kelimesindeki hâ-i zamirdedir. Beyitteki **أَقْصَرُ** ibaresindeki kasırdan maksat med mertebesi değildir. Ruveys bu kelimelerdeki hâ-i zamirleri med ile okumayıp ihtilas ile okumuştur.

- er-Râât ve'l-Lâmât ve'l-Vakf ale'l-Mersûm;

..... **و لَمْ خَلَا**

و سَائِرُهَا كَالْبَرِّ مَعَ هُوَ وَهِيَ وَعَنْهُ نَحْوُ عَلَيْهِنَّ إِلَيْهِ رَوَى الْمَلَأَ" ³⁰⁶

Bu bâbda Yakûb'un aşriyyesi hâ-i sektlerdedir. Yakûb **هو , هي , لهي , لهو , هي , هو** kelimelerinde; cemî' müennes gaibe sîgalarındaki şeddeli nun harflerinde; mütekellim

²⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 16. beyit.

³⁰⁰ es-Sebe' 34/46.

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 21. beyit.

³⁰² el-Bakara 2/237.

³⁰³ el-Bakara 2/249.

³⁰⁴ el-Mü'minûn 23/88.

³⁰⁵ Yâsîn 36/83.

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 46-47. beyit.

siğalarındaki şeddeli yâ harflerinde hâ-i sekt ile durur. هُوَ , هِيَ , لَهْوَةٌ , لَهْيَةٌ , عَلَيْهِنَّ , عَلَيْهِ , اَرْجُلِهِنَّ , اِلَيْهِ gibi.

" و دُو نُدْبَةٍ مَعَ ثَمَّ طَب 307"

Beyitteki 310 يَا وَيْلَتَى 309 يَا حَسْرَتَى 308 يَا أَسْفَى ile دُو نُدْبَةٍ ibaresi ile kastedilmiştir. Bu kelimelerde Ruveys hâ-i sekt ile durur ve durunca işbâ‘ yapar. Çünkü bu kelimelerde vakf halinde يَا أَسْفَاهُ , يَا وَيْلَتَاهُ , يَا حَسْرَتَاهُ şeklinde medd-i lâzım ortaya çıkar. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’deki tüm ثَمَّ kelimelerini de vakfen hâ-i sekt ile ثَمَّهُ şeklinde okur.

"..... و لَهَا اخَذَفْنَ بِسُلْطَانِيَّةٍ مَالِي و مَاهِي مَوْصِلًا

حَمَاهُ..... 311"

Yakûb’un başka bir aşriyyesi Hakka Sûresi’ndeki 313 حِسَابِيَّةٌ , 312 كِتَابِيَّةٌ , 316 مَالِيَّةٌ , 315 سُلْطَانِيَّةٌ , 314 الْقَاضِيَّةٌ kelimelerinin vaslen okunduğu durumlarda ortaya çıkar. Fakat bu kelimelerden sadece حِسَابِيَّةٌ ve كِتَابِيَّةٌ de aşriyye vardır. Diğer kurranın aksine bu iki kelimeyi vasıl halinde hâ-i sekt ile okumaz.

"..... وِبِالْيَاءِ إِنْ تُحْدَفُ لِسَاكِنِهِ حَلَا

307 İbnü’l-Cezerî, ed-Dürretü’l-Mudiyye, 48. beyit.

308 Yûsuf 12/84.

309 el-Maide 5/31, Hud 11/72, el-Kehf 18/49, el-Furkan 25/28.

310 ez-Zümer 39/56.

311 İbnü’l-Cezerî, ed-Dürretü’l-Mudiyye, 48-49. beyit.

312 el-Hâkka 57/19-25.

313 el-Hâkka 57/20-26.

314 el-Hâkka 57/27.

315 el-Hâkka 57/28.

316 el-Hâkka 57/29.

Yakûb Kur'an-ı Kerim'de 17 yerde, kelimenin aslında yâ harfî bulunup bir takım sebeplerle hazfedilmiş olan ve resm-i hatta da mahzûf olarak yazılmış 11 kelimedede yâ harfini isbat ederek vakfeder. Bunlar:

1. ³¹⁸ وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ (يُؤْتِ)
2. ³¹⁹ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا (يُؤْتِ)
3. ³²⁰ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ ۗ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ (وَاخْشَوْنَ)
4. ³²¹ يَفُصُّ الْحَقَّ ۗ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ (يَفُصِّ)
5. ³²² كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ (نُنَجِّ)
6. ³²³ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (الْوَادِ)
7. ³²⁴ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (الْوَادِ)
8. ³²⁵ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ (الْوَادِ)
9. ³²⁶ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (هَادِ)
10. ³²⁷ وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمِّيِّ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ (هَادِ)
11. ³²⁸ حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ (وَادِ)
12. ³²⁹ إِنْ يُرَدُّنَ الرَّحْمَنُ (يُرَدُّنَ)
13. ³³⁰ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَجِيمِ (صَالِ)
14. ³³¹ وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ (يُنَادِ)
15. ³³² فَمَا تُغْنِ النَّدْرُ (تُغْنِ)
16. ³³³ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ (الْجَوَارِ)

³¹⁷ İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 50-51. beyit.

³¹⁸ el-Bakara 2/269.

³¹⁹ en-Nisa 4/146.

³²⁰ el-Maide 5/3.

³²¹ el-En'am 6/57.

³²² Yûnus 10/103.

³²³ Tâhâ 20/12.

³²⁴ en-Nâziât 79/16.

³²⁵ el-Kasas 28/30.

³²⁶ el-Hac 22/54.

³²⁷ en-Neml 27/81.

³²⁸ en-Neml 27/18.

³²⁹ Yasîn 36/23.

³³⁰ es-Sâffât 37/163.

³³¹ Kâf 50/41.

³³² el-Kamer 54/5.

334 الْجَوَارِ الْكُنَّسِ (الْجَوَارِ). 17.

- el-Yââtu'z-Zevâid;

" وَ تَثْبُتُ فِي الْحَالَيْنِ لَا يَتَّقَى بِيَوْمِ سَفِّ حَزْ كُرُوسِ الْآيِ....." 335

el-Yââtu'z-Zevâid bâbında, resm-i hatta hazfedilmiş olup İmam Yakûb'un mütekellim yâ'larının isbatı ile okuduğu vecihler zikredilmiştir. Yakûb Kur'an-ı Kerim'de ayet sonlarında bulunan 59 yerde aslında yâ harfî bulunup hatta mahzûf olan kelimeleri vaslen ve vakfen yâ harfînin isbatı ile okur. Bu kelimeler şunlardır: 342, ثُمَّ لَا تُنظِرُونَ, 341, وَلَا تُنظِرُونَ, 340, فَلَا تُنظِرُونَ, 339, وَأَطِيعُونَ, 338, فَاتَّقُونَ, 337, وَلَا تَكْفُرُونَ, 336, فَارْهَبُونَ, 348, وَالْإِيه مَائِب, 347, وَالْإِيه مَائِب, 346, فَكَيْفَت كَانَ عَقَاب, 345, أَنْ تُفَنِّدُونَ, 344, وَلَا تَقْرُبُونَ, 343, فَارْسَلُونَ, 355, فَاعْبُدُونَ, 354, فَلَا تَسْتَعْجِلُونَ, 353, فَاعْبُدُونَ, 352, فَارْهَبُونَ, 351, فَاتَّقُونَ, 350, وَلَا تُخْزُونَ, 349, تَقْضَحُونَ, 362, أَنْ يَكْذِبُونَ, 361, وَلَا تُكَلِّمُونَ, 360, رَبِّ ارْجِعُون, 359, أَنْ يَحْضُرُونَ, 358, فَاتَّقُونَ, 357, كَذَّبُونَ, 356, بِمَا كَذَّبُونَ

333 er-Rahmân 55/24.

334 et-Tekvîr 81/16.

335 İbnü'l-Cezerî, **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, 56. beyit.

336 el-Bakara 2/40.

337 el-Bakara 2/41.

338 el-Bakara 2/152.

339 Âl-i İmran 3/50.

340 el-A'raf 7/195.

341 Yûnus 10/71.

342 Hud 11/55.

343 Yûsuf 12/45.

344 Yûsuf 12/60.

345 Yûsuf 12/94.

346 er-Ra'd 13/30.

347 er-Ra'd 13/32.

348 er-Ra'd 13/36.

349 el-Hicr 15/68.

350 el-Hicr 15/69.

351 en-Nahl 16/2.

352 en-Nahl 16/51.

353 el-Enbiyâ 21/25.

354 el-Enbiyâ 21/37.

355 el-Enbiyâ 21/92.

356 el-Mü'minûn 23/26.

357 el-Mü'minûn 23/39.

358 el-Mü'minûn 23/52.

359 el-Mü'minûn 23/98.

360 el-Mü'minûn 23/99.

361 el-Mü'minûn 23/108.

362 eş-Şuarâ 26/12.

370, كَذَّبُونَ³⁶⁹, وَأَطِيعُونَ³⁶⁸, ثُمَّ يُخَيِّبُونَ³⁶⁷, فَهُوَ يَشْفِينُ³⁶⁶, وَيَسْقِينُ³⁶⁵, سَيِّهْدِينَ³⁶⁴, فَهُوَ يَهْدِينُ³⁶³, يَفْتُلُونَ³⁷¹, حَتَّى تَشْهَدُونَ³⁷², أَن يَفْتُلُونَ³⁷³, فَأَيَّايَ فَاعْبُدُونَ³⁷⁴, فَاسْمَعُونَ³⁷⁵, سَيِّهْدِينَ³⁷⁶, لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابَ³⁷⁷, لِيَعْبُدُونَ³⁸², وَأَطِيعُونَ³⁸¹, سَيِّهْدِينَ³⁸⁰, فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ³⁷⁹, يَا عِبَادِ فَاتَّقُونَ³⁷⁸, فَحَقَّ عِقَابِ³⁷⁷, وَلِي دِينِ³⁸⁷, فَكَيْدُونَ³⁸⁶, وَأَطِيعُونَ³⁸⁵, فَلَا تَسْتَعْجِلُونَ³⁸⁴, أَن يُطْعَمُونَ³⁸³.

Muhammed b. Muhammed Hilâlî el-Ebyârî, *el-Behcetü's-Seniyye bi Şerhi'd-Dürreti'l-Behiyye* adlı eserinde Yakûb'un bahsi geçen aşriyyelerini şu şekilde beyit haline getirmiştir:

"فخمسون مع تسع ليعقوب قد أتت.....لنا في رؤوس الآي خذها على الولا

مَعَا فَارْهَبُونِي فَاتَّقُونِي بَارِع.....و لا تَكْفُرُونِي قَل أَطِيعُونَ مَسْجَلَا

و في تنظروني مطلقا أن تنفذو.....ن لا تقربوني أرسلوني تقبلا

مآي متاي قَل عَقَابِي ثَلَاثَةَ.....فلا تفضحوني معه تمزون فاعقلا

و تاستعجلون فاعبدوني حيث جا.....و في يحضروني كذبوني مرسلا

³⁶³ eş-Şuarâ 26/14.

³⁶⁴ eş-Şuarâ 26/62.

³⁶⁵ eş-Şuarâ 26/78.

³⁶⁶ eş-Şuarâ 26/79.

³⁶⁷ eş-Şuarâ 26/80.

³⁶⁸ eş-Şuarâ 26/81.

³⁶⁹ eş-Şuarâ 26/108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179.

³⁷⁰ eş-Şuarâ 26/117.

³⁷¹ en-Neml 27/32.

³⁷² el-Kasas 28/33.

³⁷³ el-Ankebut 29/56.

³⁷⁴ Yasîn 36/25.

³⁷⁵ es-Sâffât 37/99.

³⁷⁶ Sâd 38/8.

³⁷⁷ Sâd 38/14.

³⁷⁸ ez-Zümer 39/16.

³⁷⁹ el-Mü'min 40/5.

³⁸⁰ ez-Zuhruf 43/27.

³⁸¹ ez-Zuhruf 43/63.

³⁸² ez-Zâriyat 51/56.

³⁸³ ez-Zâriyat 51/57.

³⁸⁴ ez-Zâriyat 51/59.

³⁸⁵ Nûh 71/3.

³⁸⁶ el-Mürselât 77/39.

³⁸⁷ el-Kâfirûn 109/6.

مَعًا يَقتلونِي وارجعوني تكلمو..... ن يهدين مهما جاء يسقين فاقبلا
و يشفين يحيين و في تشهدون قل..... كذا فاسمعوني مع عذابي تأملا
و يستعجلون يعبدوني و يطعمو..... ن كيد فكيدوني ولي دين فانجلا"³⁸⁸

d. Yakûb'un Ferşu'l-Hurûf'taki Ziyâdeleri:

Ziyâdeler	Rivayet Sahibi	Sûre/Ayet	Dürre'den Delili	Beyit Numarası
يَرْجِعُ	Yakûb	el-Bakara 2/18, el-Bakara 2/28, Âl-i İmran 3/109, el-Enbiyâ 21/95, en-Nur 24/64. Kelimenin geçtiği yerlerde ahirete işaret bulunan tüm ayetler.	وَيَرْجِعُ كَيْفَ جَا ... إِذَا كَانَ لِلْآخِرَى فَسَمَّ حُلَى حَلَا	63
لَا خَوْفَ	Yakûb	el-Bakara 2/62	لَا خَوْفَ بِالْفَتْحِ حَوْلًا	65
وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (.) قُلْ مَنْ كَانَ	Yakûb	el-Bakara 2/96	يَعْمَلُونَ قُلْ ... حَوَى	67
لَا يُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ	Yakûb	el-Bakara 2/285	نُفَرِّقُ يَاءً نَّرْفَعُ مَنْ نَشَأَ ... ءُ يُوسُفَ نَسَلُكُهُ نُعَلِّمُهُ حَلَا	85
يَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ يَشَاءُ	Yakûb	Yûsuf 12/76	نُفَرِّقُ يَاءً نَّرْفَعُ مَنْ نَشَأَ ... ءُ يُوسُفَ نَسَلُكُهُ نُعَلِّمُهُ حَلَا	85
مِنْهُمْ تَقِيَّةً	Yakûb	Âl-i İmran 3/28	تَقِيَّةً حُم	86

³⁸⁸ Muhammed b. Muhammed Hilâlî el-Ebyârî, el-Behcetü's-Seniyye bi Şerhi'd-Dürreti'l-Behiyye, thk. Nura Ali el-Hilal, Recâ Muhammed Yakûb, Mekke-i Mükerrreme, 2014, s.222.

لَا يَغُرَّنَكَ	Ruveys	Âl-i İmran 3/196	حَفَّفُوا طُلَا/ يَغُرَّنَكَ يَحْطِمُ نَذَهَبَ أَوْ تُرِينِكَ يَسِدْ ... تَحْفَنُ	92-93
لَا يَحْطِمُنْكُمْ	Ruveys	en-Neml 27/18	حَفَّفُوا طُلَا/ يَغُرَّنَكَ يَحْطِمُ نَذَهَبَ أَوْ تُرِينِكَ يَسِدْ ... تَحْفَنُ	92-93
وَلَا يَسْتَحْفِنُكَ	Ruveys	er-Rûm 30/60	حَفَّفُوا طُلَا/ يَغُرَّنَكَ يَحْطِمُ نَذَهَبَ أَوْ تُرِينِكَ يَسِدْ ... تَحْفَنُ	92-93
فَأِمَّا نَذَهَبِنُ	Ruveys	ez-Zuhruf 43/41	حَفَّفُوا طُلَا/ يَغُرَّنَكَ يَحْطِمُ نَذَهَبَ أَوْ تُرِينِكَ يَسِدْ ... تَحْفَنُ	92-93
حَصِرَةً صُدُورُهُمْ	Yakûb	en-Nisa 4/90	وَحُزُّ حَصِرَتْ فَنُو ... وَنِ أَنْصِبُ	96
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلَّذِينَ	Yakûb	el-En'am 6/22	وَأُخْرَى مُؤْمِنًا فَتَحُهُ بَلَا	96
قُلْ مَنْ يُنْجِيكُمْ	Yakûb	el-En'am 6/63	يُنْجِي فَتَقَلَّا/وَأَلْحَفَّ فِي الْكَلِّ حُزُّ	106-107
فَالْيَوْمَ نُنْجِيكَ	Yakûb	Yûnus 10/92	يُنْجِي فَتَقَلَّا/وَأَلْحَفَّ فِي الْكَلِّ حُزُّ	106-107
نُنْجِي رُسُلَنَا	Yakûb	Yûnus 10/103	يُنْجِي فَتَقَلَّا/وَأَلْحَفَّ فِي الْكَلِّ حُزُّ	106-107
لَمُنْجُوهُمْ أَجْمَعِينَ	Yakûb	el-Hicr 15/59	يُنْجِي فَتَقَلَّا/وَأَلْحَفَّ فِي الْكَلِّ حُزُّ	106-107
لِنُنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ	Yakûb	el-Ankebût 29/32	يُنْجِي فَتَقَلَّا/وَأَلْحَفَّ فِي الْكَلِّ حُزُّ	106-107

إِنَّا مُنْجُونَكَ	Yakûb	el-Ankebut 29/33	يُنْجِي فَنَقَلَا/وَالْخَفَّ فِي الْكُلِّ حُزْ	106-107
وَيُنْجِي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا	Ravh	ez-Zümer 39/61	يُنْجِي فَنَقَلَا/وَالْخَفَّ فِي الْكُلِّ حُزْ	106-107
لِأَيِّهِ آزَرُ	Yakûb	el-En'am 6/74	وَالرَّفْعُ آزَرَ حُصَلَا	107
فَيَسْبُؤُا اللَّهَ عُدُوًّا	Yakûb	el-En'am 6/108	وَاضْمُمْ عُدُوًّا حُلَى حَلَا	108
فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا	Yakûb	el-En'am 6/160	وَعَشْرُ فَنُونَ وَارْفَعْ أَمْثَالِهَا حُلَا	112
وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ	Yakûb	el-A'raf 7/148	وَحُزْ حُلِيِّهِمْ	116
فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ	Ruveys	el-Enfal 8/39	يَعْمَلُوا خَاطِبُ طَرَى	119
ثُرْهُبُونَ	Ruveys	el-Enfal 8/60	وَفِي ثُرْهُبُوا اشْدُدُّ طِبْ	120
يُضِلُّ	Yakûb	et-Tevbe 9/37	يَضِلُّ حُطْ ... بِضَمِّ	123
وَكَلِمَةٌ اللَّهُ هِيَ الْعُلْيَا	Yakûb	et-Tevbe 9/40	وَكَلِمَةٌ فَانصِبْ تَائِيَا ... - حُزْ	124
لَوْ يَجِدُونَ مُلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مَدْخَلًا	Yakûb	et-Tevbe 9/57	ضَمَّ مِيمٍ يَدْ ... -مِرُّ الْكُلِّ حُزْ	124
يَلْمُزُكَ	Yakûb	et-Tevbe 9/58	ضَمَّ مِيمٍ يَدْ ... -مِرُّ الْكُلِّ حُزْ	124
يَلْمُزُونَ	Yakûb	Tevbe/79	ضَمَّ مِيمٍ يَدْ ... -مِرُّ الْكُلِّ حُزْ	124
وَلَا تَلْمُزُوا أَنْفُسَكُمْ	Yakûb	el-Hucurât 49/11	ضَمَّ مِيمٍ يَدْ ... -مِرُّ الْكُلِّ حُزْ	124

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ	Yakûb	et-Tevbe 9/90	وَفِي الْمُعَذِّرُونَ الْخِفْتُ ... حُزْ	125
وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ	Yakûb	et-Tevbe 9/100	وَالْأَنْصَارِ فَارْفَعْ حُزْ	125
إِلَى أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ	Yakûb	et-Tevbe 9/110	إِلَّا أَنْ الْخِفْتُ قُلْ إِلَى /..... حُزْ	126-127
إِنَّ رَسُولَنَا يَكْتُئِبُونَ مَا يَمْكُرُونَ	Ravh	et-Tevbe 9/21	يَمْكُرُوايِدْ	128
فَبِذَلِكَ فَلْتَفَرَّحُوا	Ruveys	et-Tevbe 9/58	وَفَلْيَفْرَحُوا خَاطِبُ طِلًّا	129
فَاجْمَعُوا أَمْرَكُمْ	Ruveys	et-Tevbe 9/71	أَصْغَرَ ارْفَعْ حُوقَ مَعِ شُرَكَاءَكُمْ ... كَأَكْبَرُ وَوَصَلْ فَاجْمَعُوا افْتَحْ طَوَى	130
وَشُرَكَاءَكُمْ	Yakûb	et-Tevbe 9/71	أَصْغَرَ ارْفَعْ حُوقَ مَعِ شُرَكَاءَكُمْ ... كَأَكْبَرُ وَوَصَلْ فَاجْمَعُوا افْتَحْ طَوَى	130
رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ	Yakûb	Yûsuf 12/33	وَحَاشَا بِحَدْفٍ وَافْتَحِ السَّجْنِ أَوْلَا/ جَمَى	136-137
هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ	Yakûb	el-Hicr /41	عَلَيَّ كَذَا حَلَا	139
تَنْزِلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ	Yakûb	en-Nahl 15/2	يُنْزِلُ وَمَا بَعْدُ يُجَنَّلَا/كَمَا الْقِدْرُ	140-141
أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا	Yakûb	el-Îsra 17/16	وَحُزْ مَدَّ أَمْرَنَا	144
يَسَاقُطُ	Yakûb	Meryem 19/25	تَسَاقُطُ فَذَكِّرْ حَلَا حَلَا	154

تُورِثُ شَدَّ طَبِّ كَانَ تَوَفِّيًّا	Ruveys	Meryem 19/63	تُورِثُ شَدَّ طَبِّ	155
عَلَىٰ إِثْرِي وَعَجَلْتُ إِلَيْكَ	Yakûb	Tâhâ 20/84	وَإِثْرِي أَكْسِرُ إِسْكِنُنُطَمًا وَلَا	159
نَقْضِي إِلَيْكَ وَحْيَهُ	Yakûb	Tâhâ 20/114	وَيُفْضَىٰ بِنُورٍ سَمٍّ وَأَنْصِبُ كَوْحِيَهُ ... لِيَعْقُوبَهُمْ	161
زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	Yakûb	Tâhâ 20/131	وَزَهْرَةَ فَتْحِهَا حَلًّا	162
فَطَنَّ أَنْ لَنْ يُفَدَّرَ	Yakûb	el-Enbiyâ 21/87	وَجَهْلًا/ مَعَ الْيَأْيِ نَقْدِرُ حُرْ	162-163
لَنْ تَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ تَنَالُهُ	Yakûb	el-Hac 22/37	وَأَنْتَ يَنَالُ فِيهِ ... هَمَّا حَلًّا	165
إِنَّ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ	Yakûb	el-Hac 22/73	وَيَدْعُونَ الْأُخْرَىجَمَى	166
أَنْ غَضِبَ	Yakûb	en-Nûr 24/9	أَنْ مَعًا وَارْفَعِ الْوَلَا/ حَلًّا	168-169
وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ	Yakûb	en-Nûr 24/11	وَكِبْرَهُ ضَمَّ حَطُّ	170
وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي	Yakûb	eş-Şuarâ /13	يَضِيقُ وَعَطْفُهُ أَنْ ... -صِبْنِ حَلًّا	173
وَأَتْبَاعُكَ الْأَرْضُلُونَ	Yakûb	eş-Şuarâ 26/111	وَأَتْبَاعُكَ حَلًّا	173
يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَاءِكُمْ	Ruveys	el-Ahzâb 33/20	وَيَسْأَلُوا طَلًّا	182
تُبَيِّنَتِ الْجِنُّ	Ruveys	es-Sebe' 34/14	تُبَيِّنَتِ الضَّمَّانِ وَالْكَسْرُ طَوْلًا	184

رَبُّنَا بَاعَدَ	Yakûb	es-Sebe' 34/19	بَاعَدَ رَبُّنَا أَف ... تَحَ ارْزَفَع جَمَى	186
جَزَاءَ الضِّعْفِ	Ruveys	es-Sebe' 34/37	كَذَّا الضِّعْفِ وَانْصَبْ قَبْلَهُ تَوْنًا طَلَا	112
وَلَا يَنْقُصُ مِنْ عُمْرِهِ	Yakûb	Fâtır 35/11	يُنْقِصُ افْتَحْ وَضَمَّ حُزْ	188
جُبَلًا كَثِيرًا	Ravh	Yasîn 36/62	ضَمَّ بَا جُبَلًا حَلَا اللَّامُ تَقْلًا/ يَهْنُ	191-192
بِنَصَبِ وَعَذَابِ	Yakûb	Sâd 38/41	لِيَدْبَرُوا خَاطِبُ وَفَا خَفَّ نُصَبِ صَا ... ذَهَ اضْمُمُ أَلَا وَافْتَحَهُ وَالنُّونَ حُمَلَا	196
فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءٍ لِلسَّائِلِينَ	Yakûb	Fussilet 41/10	سَوَاءٍ أَتَى اخْفِضْ حُزْ	200
يُقَيِّضُ لَهُ شَيْطَانًا	Yakûb	ez-Zuhruf 43/36	نُقَيِّضُ يَا حُلَا	202
كُلَّ أُمَّةٍ نُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا	Yakûb	el-Câsiye 45/28	كُلُّ تَانِيَا ... بِنَصَبِ حَوَى	206
وَحَمَلُهُ وَفَصْلُهُ	Yakûb	El-Ahkâf 46/15	وَحُزْ فَصْلُهُ	207
إِنْ تُؤَلِّمُنَّ	Ruveys	Muhammed 47/22	الضَّمَّانِ وَالْكَسْرُ طَوْلًا/ كَذَا إِنْ تَوَلِّمُنَّ	185
وَتَقَطُّعُوا أَرْحَامَكُمْ	Yakûb	Muhammed 47/22	تَقَطُّعُوا حُلِّلْ	207
وَ أُمْلِي لَهُمْ	Yakûb	Muhammed 47/25	أُمْلِي اسْكِنِ الْيَاءَ حُلِّلْ	207
وَتَبَلُّوْا أَخْبَارَكُمْ	Ruveys	Muhammed 47/31	وَتَبَلُّوْا كَذَا طِبْ	208

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا	Yakûb	El-Hucurât 49/1	وَفَتَحَا تُقَدِّمُوا ... حَوَى	209
بَيْنَ إِخْوَتِكُمْ	Yakûb	El-Hucurât 49/10	وَإِخْوَتِكُمْ حِرْزٌ	210
اللَّاتِ وَالْعُرَّى	Ruveys	eEn-Necm 53/19	كُنَّا اللَّاتِ طُنْ	212
فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ	Ruveys	El-Vâkıa 56/89	فَرُوحٌ اضْمُمْ طَوَى	214
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ	Ruveys	El-Hadîd 57 /16	وَخَاطِبٍ يَكُونُوا طِبْ	215
وَلَا أَكْثَرَ	Yakûb	El-Mücâdele 58/7	وَأكْثَرَ حُصَلَا	216
فَلَا تَتَنَجَّوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ	Ruveys	El-Mücâdele 58/9	تَتَنَجَّوْ ... طَوَى	217
يَوْمَ نَجْمَعُكُمْ	Yakûb	Et-Teğâbün 64/9	وَيَجْمَعُكُمْ نُورٌ حَمَى	219
مِنْ وَجْدِكُمْ	Ravh	Et-Talâk 65/6	وُجِدِ كَسْرُ يَا	219
هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ	Yakûb	El-Mülk 67/27	تَدْعُونَ فِي تَدْعُوا حَلَى	219
أَنْ لَنْ نَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ	Yakûb	el-Cin 72/5	نَقُولَ نَقُولَ حُزْ	221
لِيُعَلِّمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا	Ruveys	El-Cin 72/28	يُعَلِّمَ فَضْمَ طَوَى	222
عُدْرًا أَوْ نُذْرًا	Ravh	El-Mürselât 77/6	عُدْرًا أَوْ يَا	76
انْطَلِفُوا إِلَى ظِلِّ ذِي	Ruveys	El-Mürselât 77/30	انْفَتْحِ انْطَلِفُوا طَلَا/ بِثَانٍ	226-227

Şekil 5: Yakûb'un Ferşiyât Ziyâdeleri

III. KIRAATLERİN CEM'İ VE CEM'DE KIRAAT-İ SELÂS ÖRNEKLERİ

Hicrî beşinci yüzyıla kadar kıraat eğitimi, talebeye her kıraatin tam bir hatim ile okutulduğu infırad usûlü ile devam etmişti. Beşinci yüzyıldan sonra İbnü'l-Cezerî tadrîsâta cem metodunun girdiğini aktarmaktadır. Kıraatlerin bir arada uygulanarak okunduğu ve hatmin tamamlandığı bu metoda indirac denmektedir.

İbnü'l-Cezerî, tadrîsâta cem' metodunun; sıfat-ı hurûf, meharic-i hurûf ve tecvîdi bilip uygulayabilen, kıraat ve resm-i hatta dair birer kitabı ezberlemiş ve bütün kıraatleri infırad üzere okumayı öğrenmiş talebelerde uygulanabileceği görüşündedir. Hatta indirac usûlünde talebe kıraat vecihlerini cemederken vakf ve ibtidaya dikkat edebilme yetisine sahip olmalıdır.

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de indirac tarîki ile kıraat eğitimini yapacak kişinin bazı şartlara uyması gerektiğini bildirmiştir. İbnü'l-Cezerî'den sonra yazılan pek çok eserde de ona atfedilerek, bu şartları görebilmek mümkündür:³⁸⁹

1. Vakfa riayet etmek: Âl-i İmran Sûresi 62. ayetteki ﴿وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ﴾ lafzında durak olarak ﴿وَمَا مِنْ إِلَهٍ﴾ yeri seçilmemelidir. Çünkü bu tür vakf manayı etkiler.
2. İbtidaya riayet etmek: Ra'd Sûresi 43. ayetteki ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْنَا مُرْسَلِينَ﴾ lafzında ise vakfedildikten sonra ﴿لَسْنَا مُرْسَلِينَ﴾ ibaresinden başlanılmaz.
3. Hüsn-i Edâya riayet etmek: Mananın gerektirdiği şekilde okuyuşa güzellik katacak bir vakf seçimiyle vakf ve ibtidaya da dikkat ederek cem metodunu uygulamaktır. Bu konuda İbnü'l-Cezerî çarpıcı bir örnekle konuyu izah

³⁸⁹ Dehîyl b. Abdullah ed-Dehîyl, **İkrau'l-Kur'ani'l-Kerim**, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Ma'lumâtî'l-Kur'aniyye, 2008, sf.269-275. Muhammed es-Sadık Gamhâvî, **el-Kevkebü'd-Dürrî fi Şerhi Tayyibeti İbni'l-Cezerî**, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, Kâhire, 2011, s..255-258; Mustafa Atilla Akdemir, **Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s.101-103; Abdülhamit Birışık, **Kıraat İlmi ve Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa, 2014, s.152; Hasan Tahsin Feyizli, **Kirâat-ı Aşere**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s.39.

etmektedir. Hocalarının hocası olduğunu aktardığı Bedreddin Muhammed b. Bashan'a bir talebesi, Tebbet Sûresi'nde harf ile cem metodu ile kıraatini arz ederken, ayetin (تَبَّتْ يَدَا أَبِي) kısmında durup tüm med mertebelerini okuduktan sonra ayetin diğer kısmına geçmiştir. Kıraat eğitiminin gerektirdiği tüm vecihleri eda etmiş olması ile birlikte “Babamın elleri kurusun” gibi bir manayı defalarca tekrar etmiştir. Ardından, manayı bu kadar dikkate almayan bir okuyuşun ilimden uzak, kuru bir eğitim olduğunu gösterir şekilde Şeyh Bedreddin talebesine “Senin gibi birinin dünyaya gelmesine vesile olana bu söz müstehaktır.” demiştir.³⁹⁰

4. Terkîbden kaçınmak: Okuyuş sırasında rivayetlerin birbiriyle karıştırılmamasıdır. Örnek olarak; ³⁹¹(فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ) ayette İbn Kesir kıraatinin cumhura muhalif okuduğu iki yer vardır. آدَمَ kelimesini mansub halde; كَلِمَاتٍ kelimesini merfu halde okur. Okuyucu آدَمَ kelimesini İbn Kesir gibi mansub halde آدَمَ şeklinde okuyup, كَلِمَاتٍ kelimesini merfu halde كَلِمَاتٍ şeklinde okursa farklı rivayetleri aynı okuyuşta bir araya getirmiş olur. Cem metotlarını uygularken gözden kaçırılması kolay bir durumdur. Bu tür okuyuştan terkîb ortaya çıkmaktadır.

Bu dört şart sonraki eserlerde genel kabul görmeye birlikte İbnü'l-Cezerî'nin bunlara eklemiş olduğu üç şart daha bulunmaktadır;

5. Muzaf ile muzafun ileyi ayırmaktan kaçınmak.
6. İhtilafları ayetin sonuna kadar tamamlamakta tertîbe riayet etmek: Okuyuşa bir rivayet ile başlanıp vakfedilen yerden devamla okunan rivayeti değiştirip ayetin sonunu başlangıcından ayrı bir rivayet ile tamamlamak, tertîbe riayet etmemektir.

³⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, Cilt III, s.2100.

³⁹¹ el-Bakara 2/37.

7. Râvîlerin tertîbine riayet etmek: Örnek olarak Nafi‘ kıraatinin icrasında Kalûn’dan önce Verş rivayeti ile başlamamaktır. İbnü’l-Cezerî zamanındaki hocaların öncekilerin aksine caiz gördüklerini aktarmaktadır.³⁹²

A. Cem‘ bi’l-Harf³⁹³

Okuyucu ihtilafın vakî olduğu kelime ve lafızda durur. Kelimenin diğer kıraatlerdeki vecihlerini okuyup tamamladıktan sonra ayetteki diğer kelimeye geçer. Bu usûl Mısırlı ve Mağriblilerin ekolü olup, indirac tarîkinin uygulaması en kolay metotlarındandır. Kıraat eğitiminin kısa sürede bitmesini sağlar. Fakat okumadaki akıcılık ve hüsn-i eda kaybolduğundan İbnü’l-Cezerî tavsiye etmemektedir. Örnek olarak;

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ³⁹⁴

_____ إِنْذِلَ (ا) _____ قَصْرَ (ا-ح) _____ قَصْرَ (ا-ح) _____ صَلَّةُ الْمِيمِ (ا)

تَحْقِيقَ (ح-ف) تَوْسُطَ (ف) تَوْسُطَ (ف) عَدَمُ صَلَّةِ (ح-ف)

B. Cem‘ bi’l-Vakf³⁹⁵

Okuyucu ayet içinde bir vakf belirler ve ilk râvî ile okuyuşa başlar. Okuyacağı kıraatin vecihlerini belirlediği yere kadar tamamlar. Ardından başa dönerek tertibe göre diğer kıraate geçer. Aynı olan vecihleri vakftan geriye olmak üzere atıfta bulunarak tekrarlamaz. Tüm kıraat vecihlerini durak olarak belirlediği yere kadar okuyup tamamladıktan sonra ayetin diğer bölümüne geçer. Şamlıların ekolüdür. Örnek olarak;

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ³⁹⁶

_____ إِنْذِلَ _____ قَصْرَ _____ قَصْرَ _____ صَلَّةُ الْمِيمِ (ا)

³⁹² İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, Cilt.III, s.2097-2100.

³⁹³ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, Cilt.III, s.2093-2094.

³⁹⁴ el-Bakara 2/4.

³⁹⁵ İbnü’l-Cezerî, en-Neşr, Cilt.III, s.2094.

³⁹⁶ el-Bakara 2/4.

تَحْقِيقٌ _____ قَصْرٌ _____ قَصْرٌ _____ (ح)

عَدَمُ صِلَةٍ (ح-ف)

تَوَسُّطٌ _____ تَوَسُّطٌ _____ (ف)

C. Cem‘u’t-Terkib³⁹⁷

İbnü'l-Cezerî'nin harf ile ve vakf ile cem‘ metotlarını birleştirerek oluşturduğu ve tercihi olan bu usûlde, okuyucu ayet içinde yine bir vakf belirler. Herhangi bir sebeple belirlediği ve durduğu yerden geriye doğru en yakın ihtilafı kelimeyi seçer ve oradan başlayarak tüm ihtilafı vecihleri bitirip yine aynı yerde durur. Sonra ayet başına doğru bir sonraki ihtilafı kelimeye döner ve aynı usûlü uygular. Bu şekilde ihtilafları bitirir ve ayeti bitirmek üzere bir sonraki bölüme geçer. Örnek olarak;

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ³⁹⁸

_____ اِنْدَل _____ قَصْرٌ (ا) _____ قَصْرٌ _____ صِلَةُ الْمِيمِ (ا)

تَحْقِيقٌ _____ قَصْرٌ (ح) _____ عَدَمُ صِلَةٍ (ح)

تَوَسُّطٌ _____ تَوَسُّطٌ _____ (ف)

D. Cem‘ bi'l-Âye³⁹⁹

Okuyucu tertîbe göre ilk Kıraat vechini ayet sonuna kadar okur. Ardından diğer rivayete geçer ve aynı uygulama ile vechi ayet sonuna kadar sürdürür. Tüm kıraatleri bu şekilde ayetin hepsini okuyarak tamamladıktan sonra diğer ayete geçer. Örnek olarak;

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ⁴⁰⁰

_____ اِنْدَل _____ قَصْرٌ _____ قَصْرٌ _____ صِلَةُ الْمِيمِ (ا)

تَحْقِيقٌ _____ قَصْرٌ _____ قَصْرٌ _____ عَدَمُ صِلَةٍ (ح)

³⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, Cilt.III, s.2094-2095.

³⁹⁸ el-Bakara 2/4.

³⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, Cilt.III, s.2095.

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/4.

E. Cem‘u’t-Tenâsub⁴⁰¹

İbnü'l-Cezerî'nin aktardığı başka bir cem usûlü de tenasüb cemdir. Bazı okuyucuların bu usûlü uyguladığı bildirilmiştir. Tenâsub cemde kıraatlerin tertîbine riâyet yoktur. Okuyucu ayete med mertebelerinden kasr ile başladıysa tûla kadar tüm mertebeleri bitirir; eğer tûl ile başladıysa kasr ile bitirir. Feth ile başladıysa ardından imale-i suğra (taklîl, beyne beyne) vechini, sonra da imale-i kübra vechini okur. Nakl ile başladıysa, bir sonraki okuyuşta tahkîk, sonra sekt vechini getirir. Bu cem metodunda aslolan usûllerdir. Bu cem'in kıraat-ı selâsteki tatbîki, üç kıraatte usûllerin azlığı sebebiyle gösterilmeyecektir.

F. Cem‘u'l-Mâhir⁴⁰²

İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr*'de ortaya koyduğu bir cem türüdür. *Tayyibetü'n-Neşr*'de bu usûlü şöyle açıklamaktadır:

يَبْدَأُ بِوَجْهِ مَنْ عَلَيْهِ وَقْفًا "فَالْمَاهِرُ الَّذِي إِذَا مَا وَقَفَا

مُخْتَصِرًا مُسْتَوْعِبًا مُرْتَبًا"⁴⁰³ يَعْطِفُ أَقْرَبًا بِهِ فَأَقْرَبًا

Bu usûlde kıraat tertîbi önemlidir. Ancak tertîbin bu metotta farklı bir uygulaması vardır. Okuyucu ayete bir rivayetle başlar, vakfettiği yerden geriye doğru okuduğu rivayete en yakın diğer rivayetleri atfederek okur. Atıf ile okumasından dolayı ayet sonunda hangi rivayet denk geldiyse bir sonraki ayete o rivayet ile başlar. Diğer ayetlerde de usûl böyle işlenir. Kısacası kıraat tertîbinde ayetin başlayacağı rivayeti bir önceki ayetin sonu belirler. Örnek olarak;

⁴⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, Cilt.III, s.2101.

⁴⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, Cilt.III, s.2101.

⁴⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, thk. Muhammed Temîm Mustafa ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Mektebe Daru'l-Hudâ, 1993, 430-431. beyitler.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

_____ اِنْدَل _____ قَصْر _____ قَصْر (ا)

تَحْقِيق _____ قَصْر _____ قَصْر (ح)

تَوَسُّط _____ تَوَسُّط (ف)

وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ⁴⁰⁴

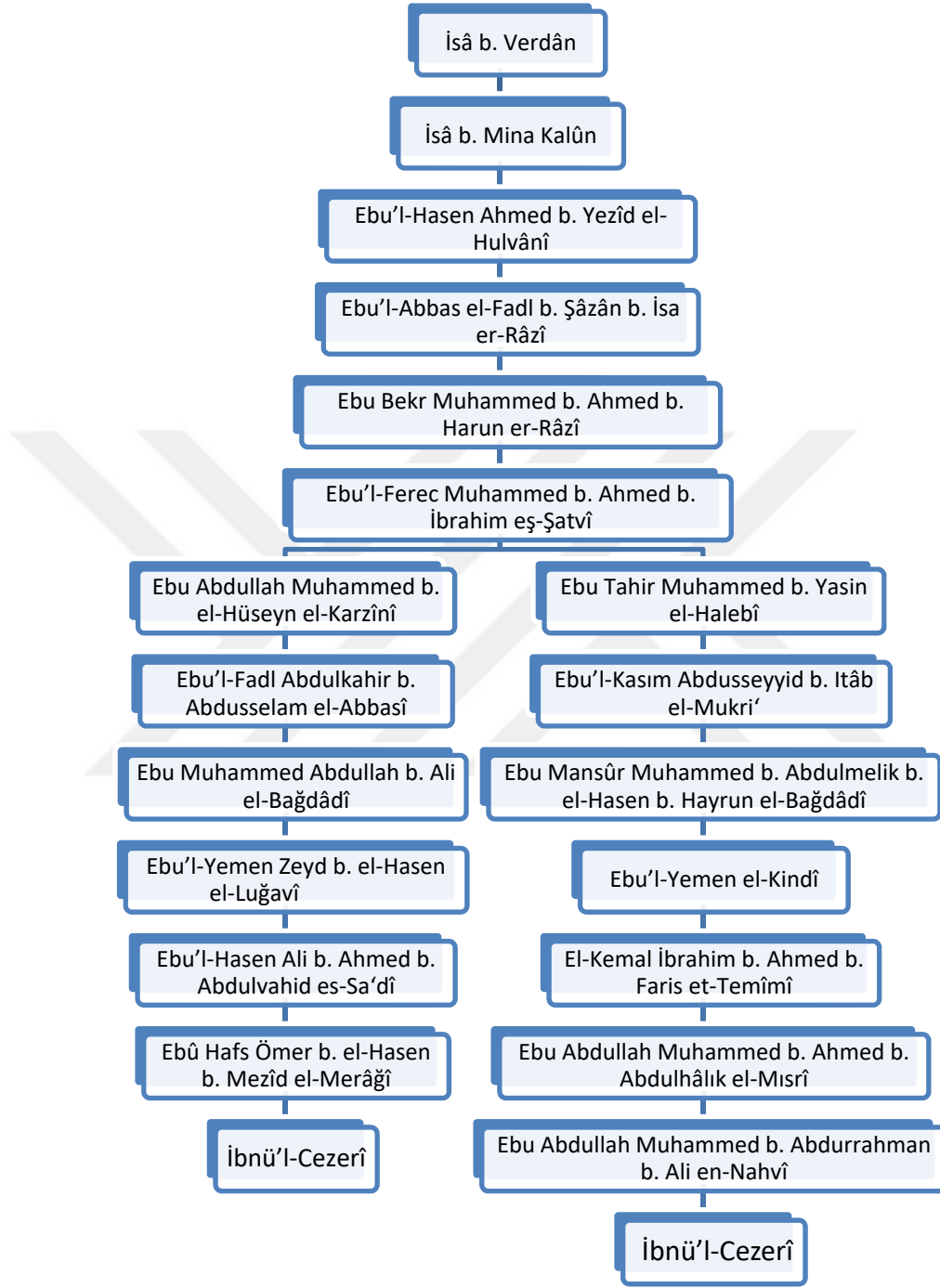
_____ عَدَمٌ صِلَةٌ (ف-ح)

صِلَةٌ الْمِيم (ا)

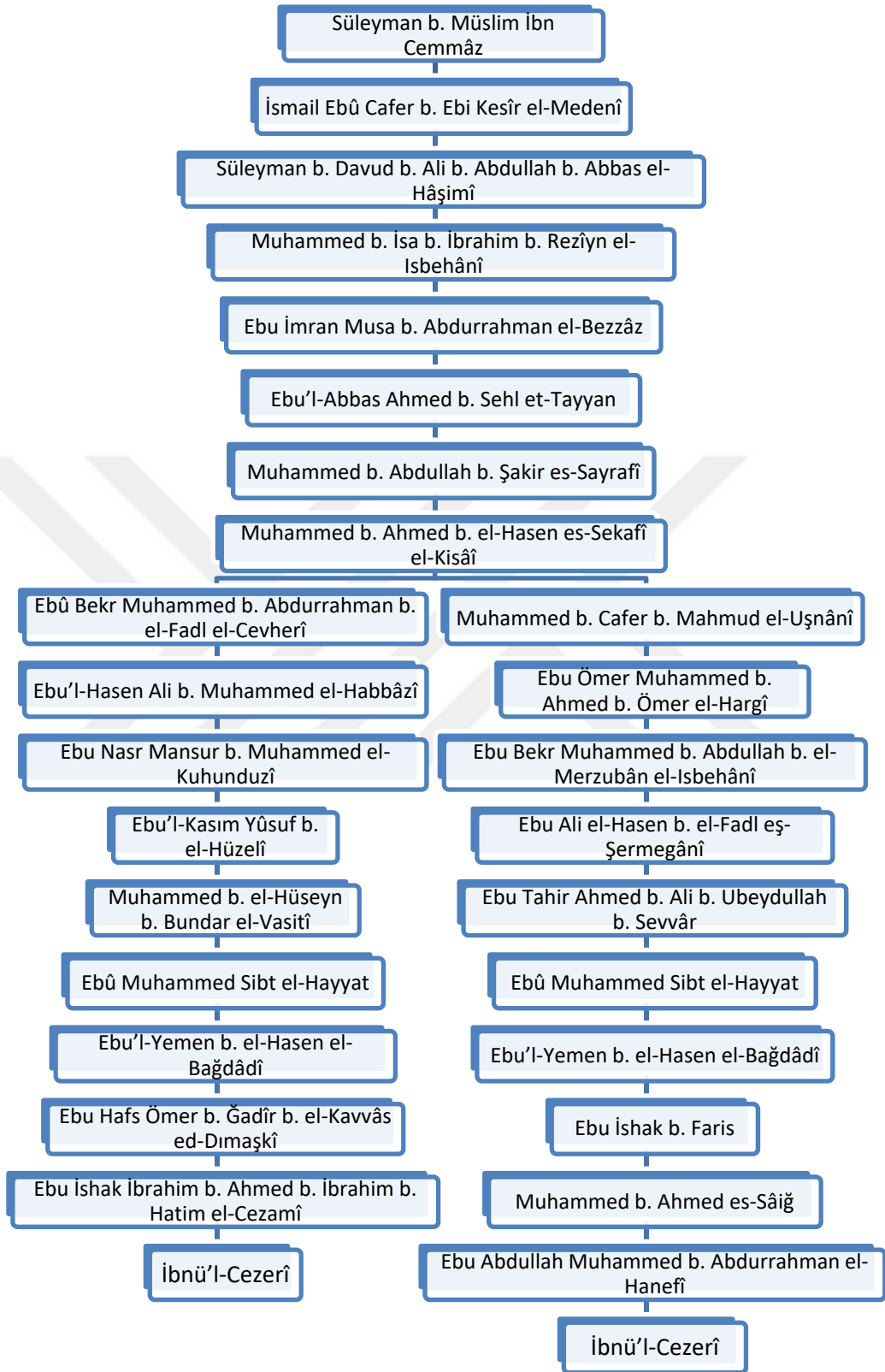
⁴⁰⁴ el-Bakara 2/4.

IV. DÜRRE'DE ELE ALINAN KIRAATLERİN SENEDLERİ⁴⁰⁵

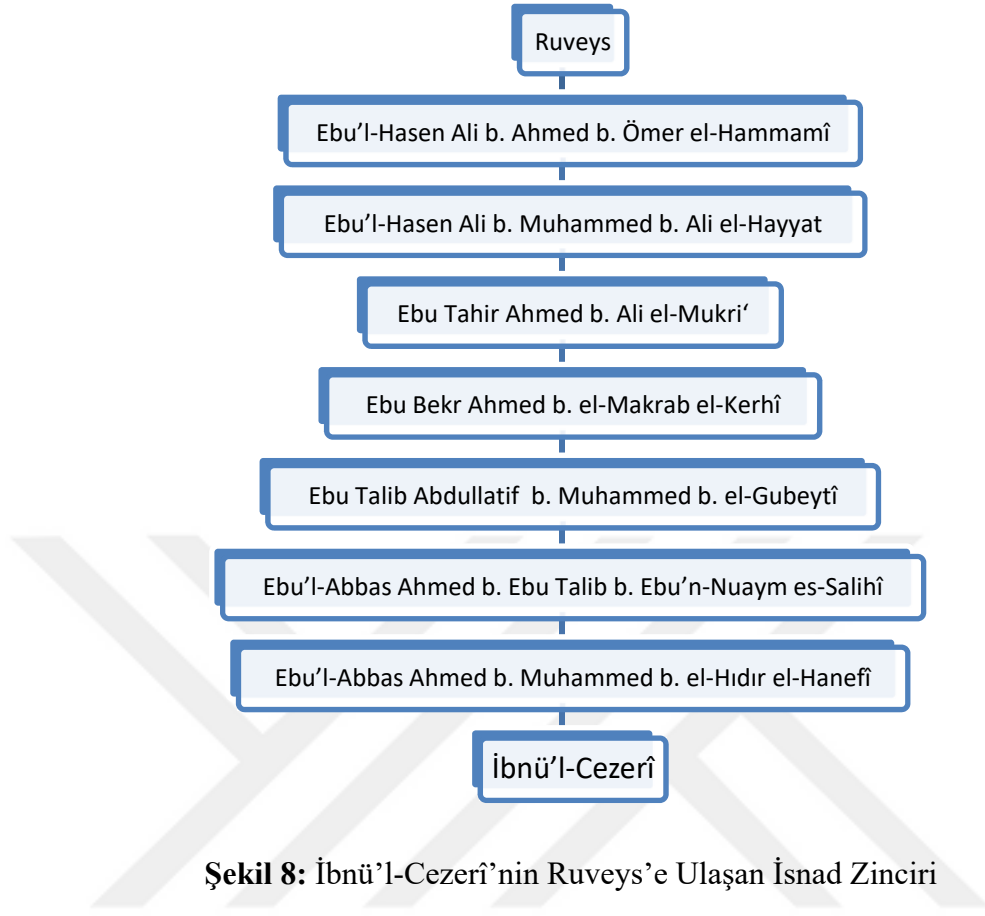

Şekil 6: İbnü'l-Cezerî'nin İsa İbn Verdân'a Ulaşan İsnad Zinciri

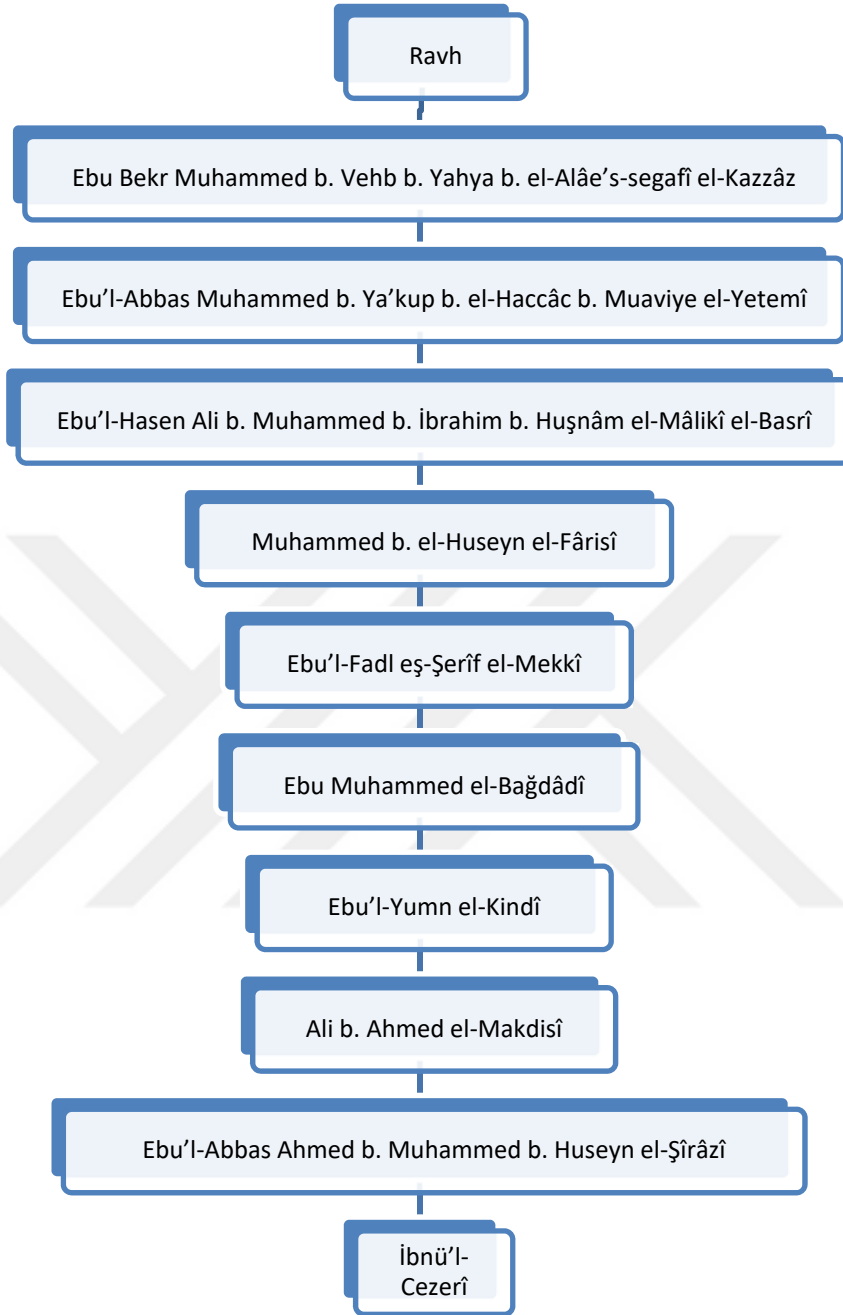
⁴⁰⁵ Bu bölümde İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teyisîr*'inden faydalanılmıştır. İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyisîr*, s.168-181.

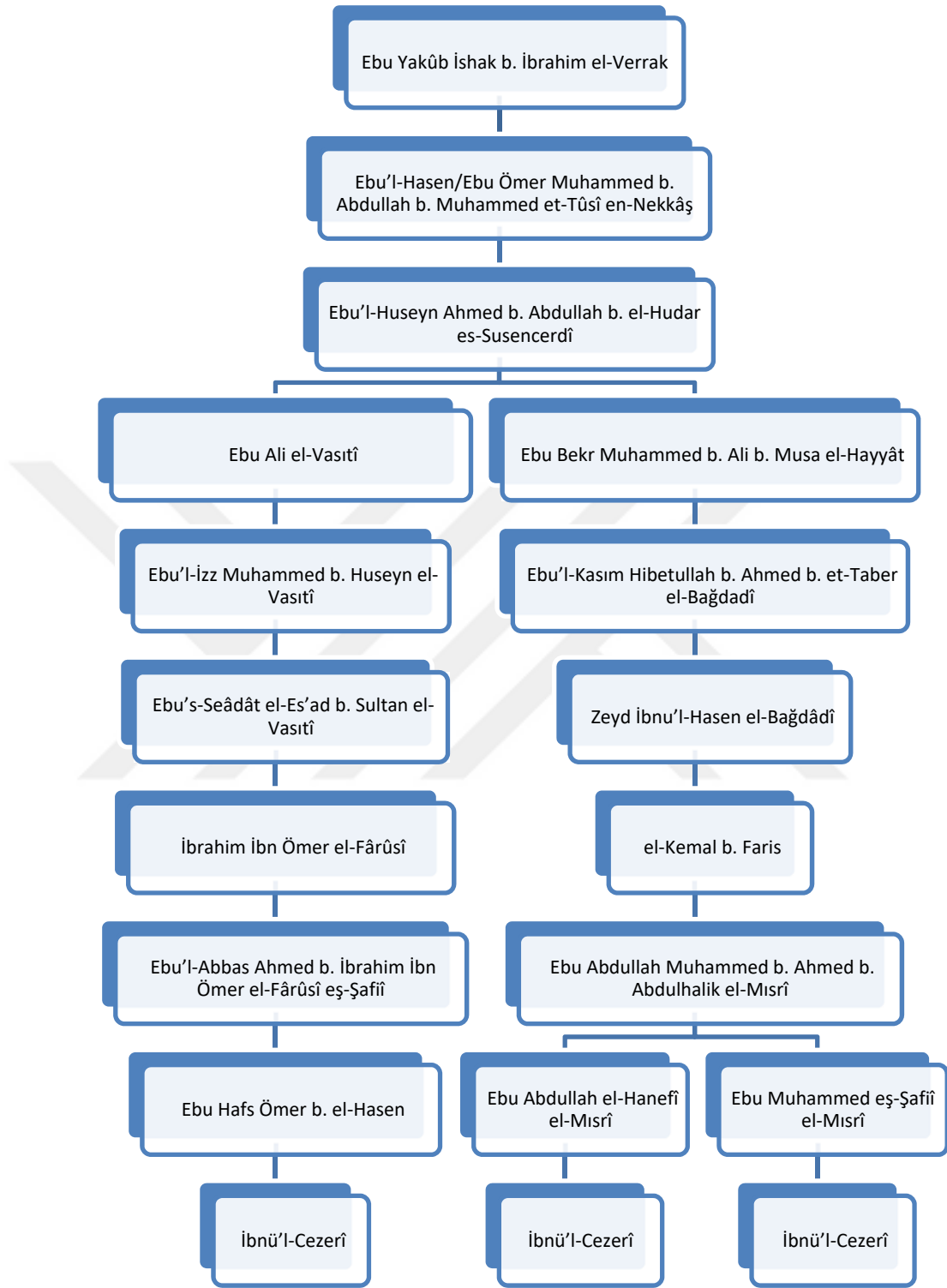
Şekil 7: İbnü'l-Cezerî'nin İbn Cemmâz'a Ulaşan İsnad Zinciri

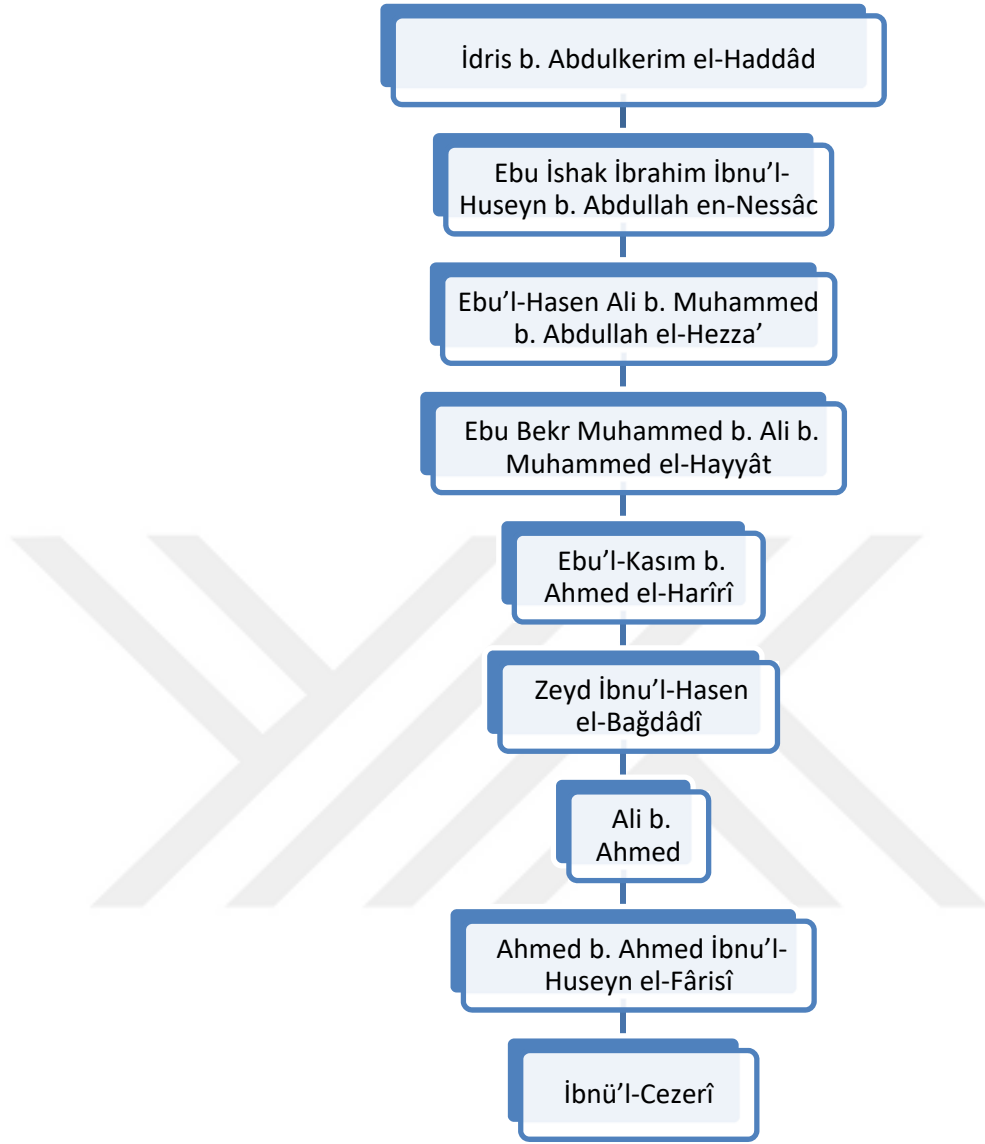
Şekil 8: İbnü'l-Cezerî'nin Ruveys'e Ulaşan İsnad Zinciri

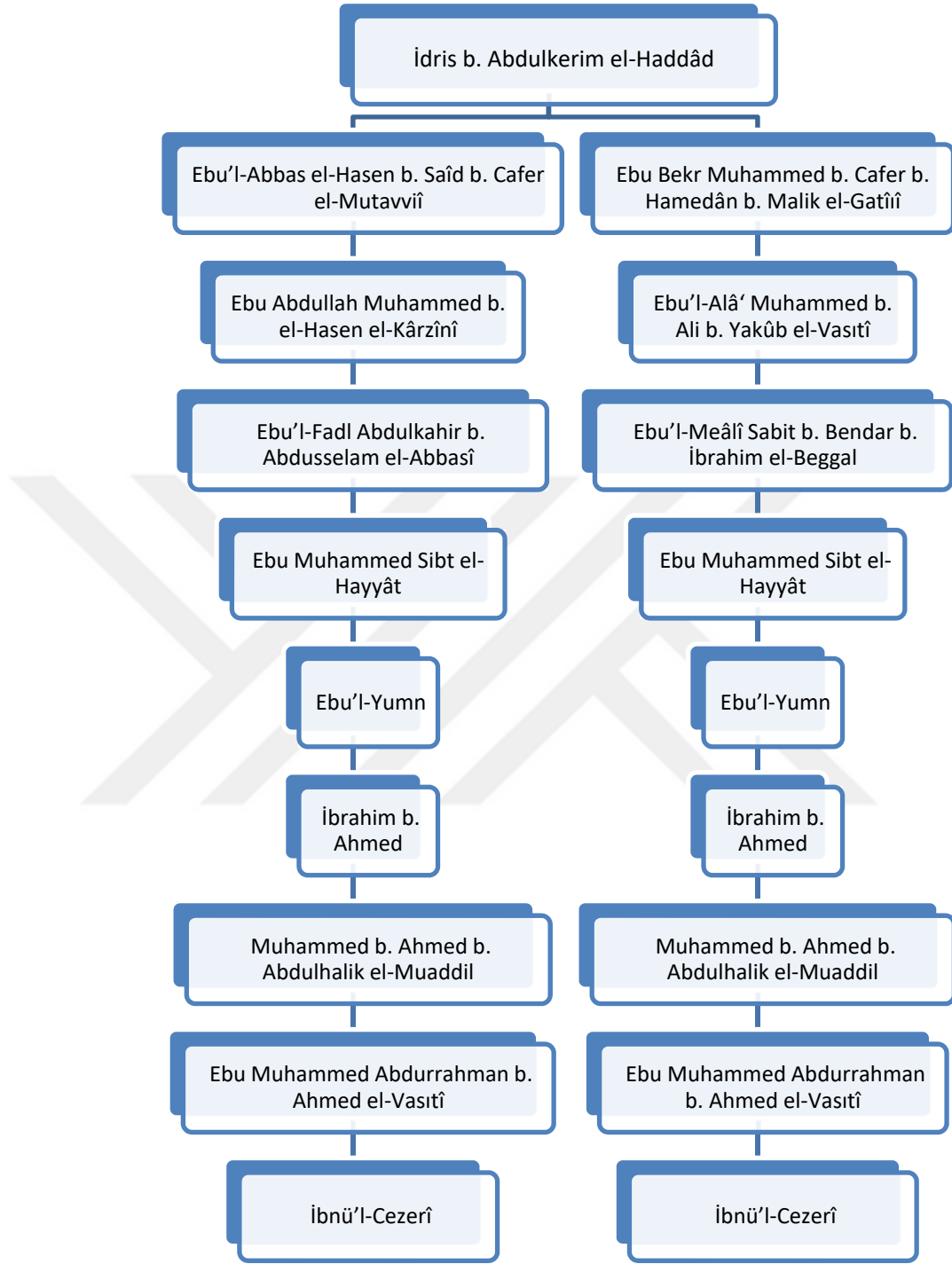
Şekil 9: İbnü'l-Cezerî'nin Ravh'a Ulaşan İsnad Zinciri

Şekil 10: İbnü'l-Cezerî'nin İshâk'a Ulaşan İsnad Zinciri

Şekil 11: İbnü'l-Cezerî'nin İdrîs'e Ulaşan İsnad Zinciri

Şekil 12: İbnü'l-Cezerî'nin İdrîs'e Ulaşan İsnad Zinciri

SONUÇ

Dürre, kıraat-ı seb'ayı Şâtıbiyye tarîkiyle tahsîl etmiş talebelerin kıraat-ı aşereyi ikmal etmek üzere faydalanmaları amacıyla İbnü'l-Cezerî tarafından h.823'te yazılmış, *Şâtıbiyye* tarîkindeki rumuzların ve metodun kullanıldığı 240 beyitten müteşekkil, oldukça muhtasar bir eserdir.

İlk bölümünde kısaca hayatı, hocaları, talebeleri, ilmî şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilen İbnü'l-Cezerî'nin üç kıraati muhtevî "*ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Kırâati's-Selâsi'l-Mütemmîme li'l-Aşr*" isimli eserini incelemeyi ve tanıtmayı amaçladığımız bu çalışmadan elde ettiğimiz neticeleri şöyle özetleyebiliriz:

Kıraat-ı seb'anın yerini kıraat-ı aşerenin alması için çabalayan İbnü'l-Cezerî, on kıraati ihtiva eden *Tayyibetu'n-Neşr* isimli eserini *Dürre*'den önce te'lîf etmiş ve *Tayyibe* zamanın talebeleri ve eğitimcileri tarafından fazlasıyla rağbet görmüştür. Bu güçlü eseriyle yedi harf=yedi kıraat algısını yıkmaya muktedir olmasına rağmen O, zamanında yerleşmiş bir eğitim metodu olan *Şâtıbiyye* tarîkini görmezden gelmemiş, tezimizin konusu olan *Dürre*'yi *Şâtıbiyye*'ye mütemmîme olarak yazmıştır. Dolayısıyla *Dürre* var olan kıraat eğitim-öğretim metodunun devamı olması sebebiyle müfredata alınması kolay olmuş bir eserdir. Aynı zamanda sadece kıraat-ı seb'ayı sahih ve mütevatir kabul edip bunlar dışındakilerin şâz olduklarını ileri sürenlere reddiye mesabesinde dir.

Dürre yazıldığı günden itibaren öğrenciler tarafından kıraat eğitimi müfredatında okunmuş, kendisinden faydalanılmış bir metindir. Molla Mehmed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erîb* adlı eserinde *Şâtıbiyye* tarîki ile kıraat-ı seb'ayı tam bir hatimle okuduktan sonra, *Dürre* tarîkiyle kıraat-ı selâsi ayrıca hatmedip kıraat-ı aşereyi tamamladığını bildirmektedir.⁴⁰⁶ Günümüzde Türkiye dışında yürütülen kıraat eğitiminde *Dürre* metni ezberlenmeye devam edilmekte ve o ezberlenmeden icazet alınamamaktadır. Türkiye'de ise aşere, takrîb, tayyibe okuyan öğrencilerin pek çoğu eğitimlerinin temel kaynağı olan *Dürre*'yi tanımamaktadır. Kanaatimizce *Şâtıbiyye* ve *Dürre* gibi temel eserlerin metodunu, muhtevasını anlamadan, hatta eserlerin kendini

⁴⁰⁶ Molla Mehmed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erîb fi İdâhi Zübdeti'l-İrfân*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr.11, vr.8b.

bile görmeden alınan bir kıraat eğitimi, rivayete dayalı bu ilimde talebeyi eksik bırakacaktır.

Dürre'nin pek çok şerh ve haşiye çalışmaları olmasına rağmen Türkiye'de *Dürre* ile ilgili ciddi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu durum çalışmamızı yönlendiren başlıca âmil olmakla birlikte *Dürre*'nin kıraat ilmine emek verenler tarafından tanınıp bilinmesi; özellikle kıraat ilminin uygulama alanında yeniden müfredâta alınıp esere hak ettiği değerin verilmesi gerektiği sonucuna varmış bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Mustafa Atilla, **Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotlar**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Algül, Hüseyin; Azamat, Nihat, "Emîr Sultan" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, Cilt XI, s.146-148.
- Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, Cilt XX, s.551-557.
- Birişik, Abdulhamit, **Kıraat İlmî ve Tarihi**, Bursa, Emin Yayınları, 2014.
- Brockelmann, Carl, **Geschichte Der Arabischen Litteratur**, Supplementband, 1937, Cilt II, s.275.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail, **İbrâzu'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî fi'l-Kıraati's-Seb'**, thk. İbrahim Atve İvad, 1981.
- ed-Dabba', Ali Muhammed, **el-İdâe fî Beyâni Usûli'l-Kirae**, thk. Muhammed Halef el-Huseynî, Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, 1999.
- ed-Dehîyl, Dehîyl b. Abdullah, **İkrau'l-Kur'ani'l-Kerim**, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Ma'lumâti'l-Kur'aniyye, 2008.
- ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kıraati'l-Erbaati Aşer**, thk. Ali Muhammed ed-Dabba', 1940.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn**, İstanbul, 1955.
- el-Cürcânî, **Kitâbu't-Ta'rifât**, y.y., t.y.
- el-Ebyârî, Muhammed b. Muhammed Hilâlî, **el-Behcetü's-Seniyye bi Şerhi'd-Dürreti'l-Behiyye**, thk. Nura Ali el-Hilal, Recâ Muhammed Yakûb, Mekke-i Mükerrreme, 2014.

- el-Huseynî, Ebu'l-Muhasin Muhammed b. Ali, **Zeyl Tezkirati'l-Huffaz li'z-Zehebî**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- el-Kâdî, Abdulfettah Abdulğani, **el-Vâfi fi Şerhi's-Şâtibiyye fi'l-Kıraati's-Seb'**, Medine, 1983.
- en-Nuveyrî, Muhammed b. Ali, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, thk. Mecdî Muhammed Sürûr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, Cilt I, s.33.
- . **Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye**, thk. Abdurrafî' b. Rıdvan b. Ali eş-Şarkâvî, Mektebetü'r-Rüşd, 2013, Cilt II, s.485.
- es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, **Dav'u'l-Lâmî' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'**, Daru'l-Cil, Beyrut, 1991, Cilt IX, s.257.
- eş-Şâtibî, Ebu Muhammed Kâsım b. Firrûh, **Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (eş-Şâtibiyye)**, thk. Muhammed Temîm ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Daru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2004.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, **Kitâbu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn**, Kalkuta, 1862.
- ez-Zebîdî, Afîfuddîn Osman b. Ömer, **el-İdâh Şerhu'l-İmami'z-Zebîdî alâ Metni'd-Dürre**, Daru'z-Ziya', 2002.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, **Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Â'sâr**, nşr. Tayyar Altıkulaç İstanbul, 1995.
- . **Siyeru A'lâmu'n-Nubelâ**, nşr. Şuayb el-Arnaûd ve dğr., Beyrut, 1984, Cilt X, s.491.
- Fazlıoğlu, İhsan, "Hesap", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, Cilt XVII, s.260-265.
- Feyizli, Hasan Tahsin, **Kırâat-ı Aşere**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.
- Gamhâvî, Muhammed es-Sadık, **el-Kevkebü'd-Dürri fi Şerhi Tayyibeti İbni'l-Cezerî**, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, Kâhire, 2011.

- Hamdullah Efendi, **Fuyûzu'l-İtkân fî Vücûhi'l-Furkân fî'l-Kıraati'l-Aşr**, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 3992.
- Hamevî, Ebû Abdullah Ya'kûb b. Abdullah, **Mu'cemu'l-Buldân**, 1. Baskı. Kâhire, 1906.
- İbn Cinnî, Ebûl-Feth Osman, **el-Muhteseb fî Tebyîni Vucûhi Şevâzzi'l-Kıraat ve'l-Îdâhi Anhâ**, nşr. Ali Necdâ Nâsîf-Abdulfettah İsmâil Şelebî, Kahire, 1994.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, **İnbau'l-Ğumr**, Mısır, Licne İhyai't-Türasi'l-İslamiyye, 1969.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukrîm, **Lisânu'l-Arab**, Bulak, 1300.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, **Camîu Esânîdi İbni'l-Cezerî**, thk. Ahmed b. Hamûd er-Ruveysî, Beyrut, Lübnan, Müessesetü'd-Duha, 2015.
- . **ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Kıraâti's-Selâs**, thk. Muhammed Temîm ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Daru'l-Ğavsânîli'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2009.
- . **Neşru'l-Kırââti'l-Aşr**, thk. Eymen Ruşdî Suveyd, Katar, Daru'l-Ğavsânîli'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2017.
- . **Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr**, thk. Muhammed Temîm Mustafa ez-Zû'bî, Medine-i Münevvere, Mektebe Daru'l-Hudâ, 1993.
- . **Ğayetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, nşr. G. Bergstraesser, Mısır, 1932.
- . **Kifâyetu'l-Elmei fî Şerhi Kavlihî Teâlâ**, 1. Baskı, thk. Adnan Ebû Şâme, Dımaşk, 1990.
- . **Müncidu'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, thk. Ali b. Muhammed el-Umran, Mekke, Daru Alemi'l-Fevâid, 1998.
- . **Tahbîru't-Teysîr fî Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşera**, thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudat, Halep, Daru'l-Furkân li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2000.

- . **Tahbîru't-Teysîr fî Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşera**, thk. Abdulfettah Gumhavî Muhammed es-Sadık el-Kadî, Halep, Daru'l-Veay, 1972.
- İbnu'n-Nedîm, **el-Fihrist**, Mısır, 1929.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halîfe, **Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn**, t.y.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, **Makâlâtu'l-Kevserî**, Kahire, Matbaatu'l-Envâr, 1952.
- Maşalı, Mehmet Emin, **Tarihî ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî**, İstanbul, Otto Yayınları, 2016.
- Molla Mehmed Emin Efendi, **Umdetu'l-Hullân fî İdâhı Zübdetu'l-İrfân**, İstanbul, Mektebetu'l-Hanefiyye, t.y.
- . **Zuhru'l-Erîb fî İdâhı Zübdeti'l-İrfân**, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr.11.
- Özcan, Abdülkadir, "Hacı İvaz Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, Cilt XIV, s.486-487.
- Salih, Subhi, **Ulûmu'l-Hadîs**, Beyrut, 1969.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, **Şakâiku'n-Nûmâniyye**, nşr. Abdülkadir Özcan, Daru'd-Da've, İstanbul, 1989, Cilt I, s.60.
- Temel, Nihat, **Kıraat ve Tecvîd İstılahları**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Tuncel, Metin ve Abdülkerim Özaydın, "Cizre", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, Cilt VIII, s.37-39.
- Uzun, Mustafa, "Ebced", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, Cilt X, s.69.
- Yüksel, Ali Osman, **İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.